

**SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ VAMMAISPAL-
VELUN SOSIAALITYÖN ASIANTUNTIJUUDESTA**

- **esimerkkinä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi**

Minna Heikkinen

Pro gradu – tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppa-
tieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalityö

Elokuu 2011

Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Yhteiskuntatieteiden laitos, Sosiaalityö

HEIKKINEN, MINNA: Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus – esimerkkinä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi

Pro gradu -tutkielma, 102 sivua, 3 liitettä (4 sivua)

Ohjaajat: Yliopisto-opettaja Marja Väänänen-Fomin

Suunnittelija Eine Pakarinen

Elokuu 2011

Avainsanat: Vammaispalvelut, sosiaalityö, henkilökohtainen apu, toimintakyky, vammaisuus (YSA)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisista asioista vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus koostuu. Tutkimuksessa tarkasteltiin vammaispalvelun sosiaalityön keskeisimpiä osa-alueita ja käytettiin esimerkkinä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin erityisluonnetta asiantuntijuuden määrittelyssä.

Tutkimuksen teoreettisessa osuudessa kuvattiin vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun myöntämisen kriteerejä sekä sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalityön asiantuntijuus toimi teoreettisena pohjana vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta paikannettaessa. Sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden avulla vammaispalvelun sosiaalityön erityisyyttä oli mahdollista hahmottaa ja tehdä näkyväksi vammaispalvelun sosiaalityöltä vaatimat erityispiirteet. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kuutta eri vammaispalvelun sosiaalityöntekijää kolmella Itä-Suomen paikkakunnalla. Haastattelut toteutettiin teemahaastattelun avulla. Teemat haastatteluihin koottiin sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden jäsenyyksen avulla. Aineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Tutkimuksen tuloksina oli että vammaispalvelun sosiaalityö rakentuu sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden pohjalle, mutta vammaisuus ja vammaispalvelu tuovat asiantuntijuuteen omat ulottuvuutensa johtuen paitsi vammoista ja niiden ymmärryksestä, myös työn laaja-alaisuudesta ja yhteisöllisestä luonteesta. Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden nähdään määrittävän sosiaalipalvelujärjestelmän ja palveluohjauksen tuntemuksesta, vammaisuudesta ilmiönä, yhteisöllisyydestä, moniammatillisuudesta, lainsäädännön soveltamisesta, toimintakyvyn arvioinnista, ihmisarvon ja tasa-arvon kunnioituksesta, oikeudenmukaisuudesta sekä asiakkaan osallisuuden tukemisesta. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa sosiaalityön asiantuntijuus rakentuu vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudelle korostaen yhteisöllisyyttä, lainsäädännön soveltamista, palveluohjausta sekä toimintakyvyn arviointia.

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Social Sciences and Business
Studies, Department of Social Sciences

Main subject: Social work

HEIKKINEN, MINNA: Social work expertise of disability service – as an example the
personal assistance decision-making process

Master's thesis, 102 pages, 3 attachments (4 pages)

Advisors: Lecturer Marja Väänänen-Fomin

Coordinator Eine Pakarinen

August 2011

Keywords: Disability services, social work, personal assistance, functional status, disability

Purpose of this study was to determine what kind of things people with disabilities in social service expertise consists of. The study looked at people with disabilities, social work main areas and was used as an example of personal assistance in decision-making processes in determining the nature of expertise.

In the theory part was described under the disability services law, a person-specific criteria for the granting of aid and social work expertise. Social work expertise in the theoretical basis of disability in social service locating expertise. Social work expertise to public service, people with disabilities in social work, the specificity was possible to understand and make visible the disability service, social work required specificity. The study was conducted by interviewing six different disability services social workers in three locations in eastern Finland. The interviews were conducted using a thematic interview. Themes of social work interviews were compiled using the general outline of expertise. The data were analyzed using content analysis theory.

Results of this study was that people with disabilities in social service, social work is built on the general expertise on the bottom, but the disability and the disability service expertise will bring their own dimension, not only because of injuries and their understanding, but also the work of a wide-discipline and a communal nature. Disability service expertise in social work is seen as determined by the social services and case management of knowledge, the phenomenon of disability, community, multidisciplinary work, the application of the law, the assessment of functional ability, dignity and equality of respect, fairness and inclusion in the customer support. Personal assistance in the decision making process of social work expertise is built on the expertise of social service, disability, emphasizing the community, legislation, case management, and functional capacity evaluation.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	6
2 VAMMAISUUS JA OSALLISUUS VAMMAISPALVELUN PÄÄTÖKSENTEKOPROSESSISSA	8
2.1 Vammaisuus ja toimintakyky	8
2.2 Osallisuus.....	11
2.3 Vammaispalvelun päätöksentekoprosessi	14
3 VAMMAISPALVELULAIN MUKAINEN HENKILÖKOHTAINEN APU.....	18
3.1 Henkilökohtainen apu subjektiiviseksi oikeudeksi.....	18
3.2 Kuka saa henkilökohtaista apua?.....	19
3.3 Kuinka henkilökohtainen apu järjestetään?.....	20
3.4 Kuinka paljon henkilökohtaista apua voidaan myöntää?	24
4 SOSIAALITYÖN ASIAANTUNTIJUUS	25
4.1 Sosiaalityön tehtävä.....	25
4.2 Sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentäminen.....	26
4.2.1 Tiedollinen asiantuntijuus	28
4.2.2 Taidollinen asiantuntijuus	33
4.2.3 Eettinen asiantuntijuus.....	35
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	38
5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	38
5.2 Aineiston hankinta ja analyysimenetelmä	38
5.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset	42
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	45
6.1. Tutkimustulosten yleistä tarkastelua	45
6.2 Työn luonne.....	46
6.3 Tieto.....	51
6.4 Taito.....	55
6.5 Yhteisöllisyys	58
6.6 Moniammatillisuus	60
6.7 Reflektiivisyys	65
6.8 Toimintakyvyn arviointi	67
6.9 Palvelujärjestelmä ja lähiverkosto	76
6.10 Asiakkaan osallisuus.....	79
6.11 Eettisyys.....	83

7 VAMMISPALVELUN SOSIAALITYÖN ASiantuntijuus Tutkimuksen VALOSSA.....	88
8 POHDINTA.....	94
LÄHTEET	97
LIITTEET	103

1 JOHDANTO

Suomalaisen vammaispoliittisen ohjelman uudistuksen tavoitteena vuosina 2010 – 2015 on turvata ja taata vammaisille henkilöille tasavertainen yhteiskunnallinen asema käytännössä. Vammaispolitiikan tavoitteena on taata yhdenvertaisuus, tasa-arvoisuus, osallisuus sekä syrjimättömyys yhteiskunnassamme. Vammaispoliittisen ohjelman pyrkimyksenä on luoda kuntatasolle yhtenäiset käytännöt ja tasavertaisuus vammaispoliittisissa asioissa. (Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015, 23–24.) Suomalaisen vammaispolitiikan taustalla ovat Euroopan unionin yhtenäistettävät käytännöt. Euroopan unionin neuvosto on yhteisön puolesta hyväksynyt YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sopimuksen osapuolet sitoutuvat edistämään ja takaamaan vammaisille ihmisille kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet täysimääräisinä, sekä edistämään vammaisen ihmisen synnynnäisen arvon kunnioittamista. (Convention on the Rights of Persons with Disabilities.)

Pohjoismaittain verrattuna henkilökohtaisen avun järjestämistavat vaihtelevat hieman. Ruotsissa henkilökohtaista apua tuottavat kunnat, yksityiset yritykset sekä osuuskunnat (Askheim 2008, 179–180). Norjassa henkilökohtaisen avun järjestämistä vastaa kunta, ja kunta voi halutessaan yhdistää henkilökohtaisen avun muihin sosiaalipalveluihin ja päättää, millainen palvelumuoto on kullekin vaikeavammaiselle henkilölle soveliaa (HE 166/2008, 12). Myös Tanskassa henkilökohtaisen avun järjestämistä vastaa kunnilla ja maakunnilla, ja sosiaalipalvelulaissa on säännös kansalaisten omatoimisuuden lisäämisestä ja aktiivisuuden tukemisesta. Tanskassa tavoitteena on vammaisten henkilöiden integroiminen yhteiskuntaan. (HE 166/2008, 11–12.)

Suomessa vammaispalvelulaki (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987) uudistui osittain 1.9.2010 alkaen. Uudistukseen kuului palvelusuunnitelman laatimisen korostaminen, asian viivytyksettömän käsittelyn vaatimus, määrä-ajan asettaminen palvelutarpeen selvityksen aloittamiselle sekä henkilökohtaisen avun muuttuminen subjektiiviseksi oikeudeksi. Uudistuksen tarkoituksena on edistää ja parantaa vammaisten ihmisten oikeuksia ja mahdollisuuksia, sekä turvata perusoikeuksien toteutuminen vammaisten henkilöiden osalta. Tulevaisuudessa tavoitteena on yhdistää laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista

sekä laki kehitysvammaisten erityishuollosta yhdeksi vammaisia henkilöitä koskevaksi laiksi.

Tutkimukseni aiheena on vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus henkilökohtaista apua myönnettäessä. Vammaispalvelun sosiaalityötä ei juuri ole tutkittu ja näin ollen se on aiheena haastava, mutta samalla uutta tietoa tuttava. Kiinnostavaa vammaispalvelun sosiaalityössä työn moniulotteisuuden vuoksi on kuinka sosiaalityön asiantuntijuus vammaispalveluissa rakentuu. Sosiaalityön asiantuntijuutta tutkin käyttäen esimerkkinä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessia. Henkilökohtaisen avun myötä vammaisille henkilöille pyritään takaamaan yhä vahvemmin samat oikeudet kuin muillekin kansalaisille. Henkilökohtaisen avun keskeinen päämäärä onkin vammaisten henkilöiden osallisuuden tukeminen sekä syrjinnän ehkäisy.

Valitsin tarkastelunäkökulmaksi sosiaalityön näkökulman, koska työntekijä joutuu tulkitsemaan lakia ja arvioimaan toimintakykyä kunkin asiakkaan kohdalla erikseen asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Jäsenän sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden tiedollisen, taidollisen sekä eettisen asiantuntijuuden kautta. Sosiaalityön asiantuntijuuden yleisen jäsenyyksen kautta pyrin paikantamaan vammaispalvelun sosiaalityön erityispiirteitä. Tutkimuksen avulla pyrin selvittämään miten sosiaalityöntekijät määrittelevät sosiaalityön asiantuntijuutta vammaispalvelussa, sekä millaisista asioista sosiaalityöntekijät katsovat sosiaalityön asiantuntijuuden rakentuvan vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa

Tutkimuksessani käytän selkeyden vuoksi lakiteksteistä seuraavia vakiintuneita nimityksiä: vammaispalvelulaki tarkoittaa lakia vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) ja kehitysvammalaki puolestaan tarkoittaa lakia kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977). Tutkimuksessani käytän itse lakitekstien ohella lähteinä hallituksen esitystä (HE 166/2008) vammaispalvelulain muuttamisesta. Hallituksen esityksen avulla on mahdollista saada tarkempi käsitys lainsäätäjän tarkoituksesta ja sen merkityksestä lain tulkinnassa.

2 VAMMAISUUS JA OSALLISUUS VAMMAISPALVELUN PÄÄTÖKSENTEKOPROSESSISSA

2.1 Vammaisuus ja toimintakyky

Vammaisuuden määritelmiä löytyy useita. Useimmissa niissä keskitytään henkilön fyysisen toimintakyvyn rajoitteisiin tai puutteisiin, eikä vammaisuus ole sidottuna henkilön ikään. Yhdistyneiden Kansakuntien vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan vammaisella henkilöllä on jokin pitkäaikainen ruumiillinen, älyllinen, henkinen tai aisteihin liittyvä vamma, jonka vuoksi henkilön täysimääräinen osallistumisensa yhteiskunnan eri toimintoihin ei ole verrattavissa vammattomien ihmisten toimintoihin (Convention on the Rights of Persons with Disabilities).

Vammaisuuden määrittelyssä kiinnitetään huomiota ihmisen ruumiilliseen tai psyykkiseen vammaan tai sairauteen, joka vaikuttaa hänen toimintakykyynsä. Huomiotta saattaa jäädä kuitenkin ihmisen vammasta tai sairaudesta aiheutuva sosiaalisen ympäristön sekä yhteiskunnan suhtautuminen vammaan tai sairauteen. Järvikoski ja Härkäpää (2004), sekä Somerkivi (2000) kiinnittävät huomion vammaisen henkilön sosiaaliseen ympäristöön. Sosiaalisesti vammaismalliksi kutsuttu näkökulma kiinnittää huomion yksilön vammasta yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan vammaisuuden suhteen. Tällöin vammaisuus nähdään muotoutuvan yhteiskunnallisten rakenteiden tuottamana, eikä niinkään yksilön vamma ja ongelmana. Vammaisuus voidaan sosiaalisen mallin mukaan poistaa vaikuttamalla muun muassa politiikan ja talouden avulla esteettömyyden parantamiseen, sekä asennekasvatukseen niin, ettei vammaisuutta nähdä yksilön ongelmana vaan yhteiskunnan tuotoksena. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 103–106; Somerkivi 2000, 39–40.)

Vammaispalvelulaissa puolestaan vammaisuus määritellään hyvin yleisesti, jolloin vammaisella tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden takia on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista päivittäisen elämän toiminnoista (Vammaispalvelulaki 2 §). Vammaispalvelulaissa vammaisuutta ei ole määritelty tiettyjen vammojen tai sairauksien kautta, vaan se nähdään pikemminkin yksilön ja ympäristön välisessä suhteessa syntyväksi tilaksi, joka vaikeuttaa vammasta tai sairaudesta kärsivän

ihmisen toimintakykyä (Loponen 1994, 21). Tällöin vammaisuuden määrittely ei tapahdu lääketieteellisten normien ja termien avulla, vaan vammaisuuteen vaikuttavat myös ympäristötekijät sekä sosiaalinen ympäristö.

Maailman Terveysjärjestö, WHO, on kehittänyt ICDH-2 – mallin vammaisuudesta. Mallissa on keskeistä, että se keskittyy ihmisen yksilölliseen elämäntilanteeseen. Mallin tarkoituksena on antaa useita näkökulmia vammaisuuden lähestymiseen, ja kiinnittää huomiota siihen että vammaisuus voi kehittyä myös vuorovaikutuksessa ympäristöön ja yhteiskuntaan. Mallissa on kolme keskeistä ulottuvuutta: kehon rakenne ja toiminta, toimintakyky sekä osallisuus. Kehon rakenne ja toiminta ovat luokituksessa pääosin fyysiseen toimintaan liittyviä. Toimintakyky puolestaan keskittyy ihmiseen kokonaisuutena, ja arvioi ihmisen toimintakykyä vamman tai sairauden johdosta. Osallisuus nähdään luokituksessa suhteessa yhteiskuntaan sekä ihmisen elämäntilanteeseen. ICDH-2 -malli kiinnittää huomiota ihmisen sosiaaliseen ympäristöön. (ICDH-2, 13, 15, 23.)

Vammaispalvelussa ihmisen toimintakyvyn arviointi korostuu. Vammaisuuden arviointi edellyttää vammaispalvelulain mukaan yksilökohtaista harkintaa ja arviointia. Vammaispalvelun sosiaalityö joutuu siis punnitsemaan jokaisen asiakkaan kohdalla vammaisuuden määritelmää erikseen kunkin henkilön lähtökohdista ja tarpeista käsin. Vammaisuuden määrittely on haastavaa sosiaalityölle, sillä vammaisuuteen vaikuttavat sosiaalityön kannalta useat eri asiat. Sosiaalityöllä ei ole käytettävissä määritelmiä siitä, miten vamma tai sairaus vaikuttaa henkilön toimintakykyyn koska toimintakyky rakentuu yksilön ja ympäristön keskinäisessä suhteessa. Mikäli tällainen mahdollisuus olisi, olisi sosiaalityön rooli merkityksetön eikä sosiaalityön ammattitaitoa tarvittaisi vammaisen henkilön avun tarpeen huomioinnissa. Kuitenkin, mikäli sosiaalityö jäisi pois vammaisen henkilön avun tarpeen määrittelyssä ja huomioinnissa, jäisi huomiotta myös vamman aiheuttama sosiaalinen haitta vammaisen henkilön elämässä. Näin ollen sosiaalityön merkitys vamman ja sen vaikutuksen arviosta henkilön toimintakykyyn korostuu.

Vammaisuuden arvioinnissa on tärkeää, että huomiota kiinnitetään ihmisen toimintakykyyn ympäristössä. Vammaispalveluissa korostuu ihmisen tilanteen kokonaisvaltainen kartoittaminen. Toimintakyvyn arviointi on osa ihmisen tilanteen kokonaisvaltaista kartoittamista. Toimintakyvyn arviointi on vammaispalvelun sosiaalityössä tärkeää, koska erilaiset vammat ja sairaudet vaikuttavat ihmisen toimintakykyyn eri tavoin. Vammais-

palvelussa vammaisuutta ei arvioida vamman tai sairauden perusteella vaan vammaisen henkilön toimintakyvystä käsin.

Vammaispalvelulaissa ei ole määritteitä siitä, millainen vamma tai sairaus katsotaan vaikeaksi vammaksi. Näin ollen sosiaalityön tulee tehdä arviointi vammasta ja vaikeavammaisuudesta aina suhteessa yksilön elinympäristöön, olosuhteisiin ja sosiaaliseen ympäristöön ottaen huomioon haettava palvelu tai tukitoimi. Koska vammaispalvelut ovat kytköksissä yksilölliseen harkintaan, mikään vammaisryhmä ei ole suljettuna lain soveltamisen ulkopuolelle. Vammaisuus ei vammaispalvelulaissa ole sidottu ikään ja näin ollen vammaispalvelulaki velvoittaa kohtelemaan kaiken ikäisiä vammaisia samoin kriteerein. Iäkkäilläkin vammaisilla on sama oikeus saada vammaispalvelulain mukaisia palveluita kuin muilla vammaisilla mikäli vamma tai sairaus ei ole iän mukanaan tuoma haitta. (HE 166/2008, 30; Rätty 2010, 37.)

Vammaispalvelulaissa vammaisuus-käsitteeseen on sidottu muitakin käsitteitä jotka katsotaan tärkeiksi vammaisuutta määriteltäessä. Vammaispalvelulaissa vammaisuuteen ovat sidottuina pitkäaikaisuus, erityiset suoriutumisvaikeudet, tavanomaiset elämäntoiminnot sekä välttämätön tarve. Vammaisuuden määrittelyssä edellytetään että henkilön suoriutumisvaikeudet ovat kohtuuttoman suuria tai avun tarpeen tulee olla runsas. (Vammaispalvelulaki 2 §.) Tavanomaiset elämäntoiminnot puolestaan ovat asioita jotka kuuluvat jokapäiväiseen elämään. Tavanomaisia elämäntoimintoja voivat olla esimerkiksi liikkuminen, kaupassa ja viranomaisessa asiointi, siivous, yhteiskunnallinen osallistuminen sekä vapaa-ajan toiminnot. Välttämättömät tarpeet ovat puolestaan vammasta tai sairaudesta pääsääntöisesti aiheutuvia tarpeita. Käytännössä välttämättömät tarpeet kuvataan usein vamman tai sairauden aiheuttamien avun tarpeiden kautta. Tällöin arvioidaan millaisia vaikeuksia tai ongelmia vammasta tai sairaudesta aiheutuu vaikeavammaisen henkilön toimintakyvylle. (Rätty 2010, 34–35; HE 166/2008, 17, 29–30.)

Henkilökohtaisen avun myöntämisen edellytyksenä on hakijan vaikeavammaisuus. Tällöin henkilö on vaikeavammaisen, mikäli hänellä on pitkäaikaisesta tai etenevästä vammasta johtuva toistuva avun tarve eikä se johdu ikääntymisen mukanaan tuomista ongelmista ja toimintarajoitteista (Vammaispalvelulaki 8 c §; HE 166/2001, 29–30). Henkilökohtaisen avun kannalta vaikeavammaisuus määritellään vaikeavammaisen henkilön välttämättömän avun tarpeen kautta. Vaikeavammaisen tarvitsee välttämättä toisen henkilön apua tavanomaisista elämäntoiminnoista suoriutumiseen. Tällöin henki-

lön toimintakyvyn puute johtuu nimenomaan vammasta, joka vaikeuttaa henkilön kykyä suoriutua tavanomaisista elämäntoiminnoista kuten päivittäisistä toimista, työstä, opiskelusta, harrastuksista tai muusta yhteiskunnallisesta osallistumisesta.

Vammaisuus käsitetään pitkäaikaisena henkilön toimintakykyyn vaikuttavan tekijänä. Henkilökohtaisen avun kohdalla vammaisuudeksi katsotaan myös sellaiset vammat tai sairaudet, jotka vaikuttavat henkilön toimintakykyyn vaihtelevasti muun muassa sairau- den edetessä tai henkilön toimintakyvyn vaihdellessa sairaudesta johtuen, esimerkkinä tällaisista sairauksista muun muassa vaikea epilepsia tai lihasperäiset sairaudet (HE 166/2008, 30). Näin ollen henkilökohtaisen avun vammaisuuden määritelmä kattaa laa- jan ryhmän vammaisia henkilöitä.

2.2 Osallisuus

Osallisuus ja osallistumisen mahdollisuus ovat Suomen perustuslakiin kirjattuja jokai- sen kansalaisen perusoikeuksia. Suomen perustuslain mukaan jokaisella Suomen kansa- laisella on oikeus osallisuuteen sekä yhdenvertaisuuteen, ja julkisen vallan tehtävänä on edistää kansalaisen mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan sekä häntä koskevaan päätöksentekoon. (Suomen perustuslaki 1999/731 6 §, 14§). Näin ollen osal- lisuus yhteiskunnalliseen toimintaan on turvattu Suomessa vahvasti. Perusoikeutena osallisuus ja yhdenvertaisuus turvaavat jokaisen kansalaisen samanarvoisen kohtelun heidän yksilöllisistä ominaisuuksistaan riippumatta.

Osallisuus määritellään usein osallisuuden negatiivisen vastakohtan eli syrjäytymisen kautta. Syrjäytyminen voidaan jakaa Niemelän (1993a, 152–153) mukaan työmarkki- noilta syrjäytymiseen, taloudelliseen syrjäytymiseen, itsensä kehittämisestä syrjäytymi- seen sekä vaikuttamisesta ja vallasta syrjäytymiseen. Sosiaalityön rooli on nimenomaan pyrkiä vähentämään sekä ennaltaehkäisemään syrjäytymisen syntyä. Järvikoski ja Här- kääpää (2004) määrittelevät osallisuutta niin, että osallisuus on tila, jossa syrjäytymisen riski on vähäinen. Osallisuus antaa ihmiselle mahdollisuuden osallistua toimintaan tai prosessiin mutta toisaalta myös antaa mahdollisuuden olla osallistumatta. Osallisuus ja osallistuminen antavat ihmiselle mahdollisuuden paitsi osallistumisen myös mahdolli- suuden hyötyä osallisuudestaan. (Järvikoski & Härkääpää 2004, 135–139.) Syrjäytymi-

sen ja osallisuuden keskinäinen suhde on moniulotteinen. Ihminen voi olla syrjäytynyt joltakin elämän osa-alueelta mutta toisella osa-alueella hänellä voi olla vahvakin osallisuuden tunne. Syrjäytyminen ja osallisuus eivät siis ole toisensa poissulkevia käsitteitä.

Osallistuminen on laajempi näkökulma kuin osallisuus. Osallistuminen vaatii henkilöltä enemmän voimavaroja kuin osallisuus. Niirasen mukaan (2002, 67) osallistuminen tarkoittaa poliittisiin oikeuksiin kytkeytyvää edustuksellista ja suoraa demokraattista prosessia, sekä toisaalta myös palveluasiakkuuden kautta toteutuvaa osallistumisen, oppimisen ja valtaistumisen mahdollisuutta. Näin ollen kansalaisen osallisuus kytkeytyy suoraan paitsi yleisiin kansalaisoikeuksiin, myös palveluiden käyttämisen yhteydessä tapahtuvaan asiakkaan itsemääräämiseen, osallisuuteen sekä hänen vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Niirasen mukaan osallistumisen mahdollisuuksien kautta syntyy ihmisen osallisuus demokraattisen yhteiskunnan toimintaan sekä tarvittaessa häntä koskevien palveluiden toteuttamisessa.

Sosiaalityössä osallisuus tarkoittaa asiakkaan mahdollisuutta osallistua häntä koskevaan päätöksen tekoon (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 8 §). Niiranen (2002, 63–75) huomauttaa että asiakkaan osallistuminen ei aina kuitenkaan ole itsensänselvyys, vaan asiakkaan osallistuminen on mahdollista vain jos asiakkaalla itsellään on tosiasialliset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa. Osallistumisen esteitä voivat olla muun muassa asiakkaan taitojen tai mahdollisuuksien puute sekä organisaation rakenteelliset puutteet. Tällöin on olemassa periaatteellinen osallistumisen mahdollisuus, mutta käytännössä osallistumisen edellytykset rajoittavat asiakkaan osallistumista. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (816/2001 8 §) korostaa asiakkaan osallisuuden tukemista häntä koskevassa palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Vammaisten ihmisten osallisuus ja yhdenvertaisuus turvataan Yhdistyneiden Kansakuntien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2010 1 artikla, 38, 3 artikla, 39; HE 166/2008). Molemmissa tavoitteena on vammaisen henkilön yhdenvertainen osallisuus ja tasa-arvoisuus yhteiskunnassa. Suomen vammaispoliittisen ohjelman tavoitteena on muuttaa säännökset jotka ovat toistaiseksi estäneet Suomea ratifioimasta Yhdistyneiden kansakuntien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia koskevaa yleissopimusta. Ratifioinnin esteenä ovat säädösmuutokset koskevat vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta. Tavoitteena on yhteiskunta jossa toteutuu vammaisten

henkilöiden osallisuus, yhdenvertaisuus sekä syrjimättömyys. Tavoitteena on myös vaikuttaa yhteiskunnan kehityskulkuun niin, että vammaisten henkilöiden täysivaltainen osallisuus voi toteutua yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla. (Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015, 18, 23–24.) Uudistuneessa vammaispalvelulaissa tavoitteena on lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta sekä tukea heidän mahdollisuuttaan osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan (HE 166/2008, 7, 22).

Vammaispalvelulain ja vammaistyön keskeinen tavoite on mahdollistaa vammaisen henkilön osallisuus yhteiskunnan toimintaan, sekä pyrkiä tukemaan vammaisen henkilön selviytymistä arjessa. Osallisuuden tukeminen on merkittävä vammaispalvelulain tavoite. Osallisuus koostuu elämän eri aikoina niin yhteiskunnallisesta toiminnasta, työelämästä kuin harrastuksista ja arkipäivän toiminnoista. Vaikeavammaisen henkilön osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan, sekä myös arkipäiväisiin toimiin, poikkeaa suuresti vammattoman ihmisen mahdollisuuksista. Vaikeavammaiselle henkilölle osallisuus voi sinänsä olla mahdollista samassa mittasuhteessa kuin muillekin ihmisille, mutta usein vaikeavammaiset henkilöt tarvitsevat suuremmissa määrin ponnistuksia oman osallisuutensa toteutumisessa. (HE 166/2008, 15.)

Vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu on yksi keskeisimmistä palveluista vammaisten henkilöiden tasavertaisen osallisuuden, yhdenvertaisuuden sekä itsemääräämisoikeuden tavoitteiden toteutumisessa. Hallituksen esityksen (166/2008, 23) mukaan henkilökohtaisella avulla on mahdollista parantaa vammaisten henkilöiden asemaa työmarkkinoilla sekä koulutuksessa. Henkilökohtaisen avun ulottuessa työssä ja koulutuksessa avustamiseen vaikeavammaisten henkilöiden osallisuus yhteiskunnallisiin toimiin paranee. Henkilökohtainen apu on tukimuoto, joka kattaa niin työelämän, koulutuksen kuin vapaa-ajan ja jokapäiväisen elämään muutoin liittyvät toiminnot. Henkilökohtaisen avun turvin vammaisten henkilöiden osallisuus ja yhdenvertaisuus muun väestön kanssa mahdollistuu vammaisen henkilön lähtökohdista nähdessä. (HE 166/2008, 22.) Subjektiviivisen oikeuden myötä henkilökohtainen apu on saatavilla alueesta ja kunnasta riippumatta, joten näin parannettiin myös vammaisten henkilöiden keskinäistä yhdenvertaisuutta ja osallistumisen mahdollisuutta.

Osallisuus yhteiskuntamme toimintaan kattaa toisaalta henkilökohtaiset vaikuttamisen ja osallistumisen keinot sekä osallisuuden työmarkkinoille ja koulutukseen. Vammaisneuvoston selonteon (2006, 12–14) mukaan vammaisten henkilöiden osallisuus työ-

markkinoilla ja koulutuksessa on alhaisempi kuin vammattomilla ihmisillä. Myös Linakangas ym. (2006, 76–77) ovat todenneet, että vammaisten ihmisten koulutusmahdollisuudet ovat usein heikkommat kuin vammattomilla ihmisillä, joten myös yhteiskuntamme arvostus koulutusta kohtaan vaikeuttaa vammaisten henkilöiden työelämään sijoittumista. Näin ollen vammaisten ihmisten osallisuus työelämään ja koulutukseen on heikompaa kuin muulla väestöllä. Osaltaan työn ja koulutuksen ongelmallisuus vammaisten ihmisten arjessa vaikeuttaa heidän täysivaltaista osallistumistaan yhteiskunnallisiin toimintoihin.

Vammaispalvelulain muutoksen avulla henkilökohtainen apu pyrkii tukemaan vaikeavammaisen henkilön itsenäistä toimintaa, itsemääräämisoikeuden osuutta ja tukemaan hänen osallisuuttaan yhteiskunnan erilaisiin toimintoihin (Vammaispalvelulaki 8 c §; HE 166/2008, 22). Henkilökohtaisessa avussa osallisuus on yksi keskeinen toiminnan periaate. Koska henkilökohtaisen avun periaate on että vammaista henkilöä avustetaan päivittäisissä toimissa, harrastuksissa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa, vahvistetaan näin vammaisen henkilön omaa osallisuutta ja osallistumista.

2.3 Vammaispalvelun päätöksentekoprosessi

Vammaispalvelun asiakkaaksi tuleminen ja päätöksentekoprosessi etenevät kutakuinkin samaa rataa useimmissa eri vammaispalvelujen päätöksissä ja palveluissa. Vammaisen henkilön asia tulee vireille ilmoituksesta, yhteydenotosta tai hakemuksesta. Asian voi saattaa vireille esimerkiksi vammaisen henkilö itse, omainen tai läheinen henkilö, lääkäri, fysioterapeutti, toimintaterapeutti, kuntoutuslaitos, muu sosiaalitoimi, muu taho tai henkilö joka on vammaisen henkilön kanssa tekemisissä. (Vammaispalvelulaki 3 a §; Kähkönen & Kosunen 2007, 19.)

Asian vireille tulon jälkeen vammaispalvelun sosiaalityöntekijä selvittää vammaisen henkilön tilannetta ja arvioi haetun palvelun tai tukitoimen kykyä vastata vammaisen henkilön avun tarpeeseen. Selvitys vammaispalvelujen ja tukitoimien tarpeesta on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä kun asia on tullut vireille kunnassa. Seitsemän arkipäivän ajanjakso koostuu yhteydenottopäivästä lukien seitsemän seuraavan arkipäivän kulumisesta. Vaadittavien seitsemän arkipäivän joukkoon ei siis lasketa

yhteydenottopäivää, arkilauantaita eikä pyhäpäivää. (Vammaispalvelulaki 3 a §; HE 166/2008, 18.)

Vammaispalvelulain tarkoittama palvelutarpeen arviointi mahdollistaa vammaisen henkilön yksilöllisten palveluiden ja tukitoimien kartoittamisen. Palvelutarpeen selvittämisen keskeinen päämäärä onkin kohdistaa juuri oikeat palvelut kullekin vammaiselle henkilölle. Palvelutarpeen selvittäminen on osa yksilöllisen palvelusuunnitelman toteuttamista, ja se on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulon jälkeen. Palvelutarpeen selvittäminen koskee kaikkia vaikeavammaisia henkilöitä jotka katsotaan olevan vammaispalvelulaissa tarkoitettujen palveluiden ja tukitoimien piirissä. Palvelutarpeen selvitystä tehtäessä on vammaisen henkilön tilanne ja olosuhteet otettava huomioon niiden kokonaisvaltaisen laajuuden mukaan. (Vammaispalvelulaki 3 a §; HE 166/2008, 18.) Palvelutarpeen selvityksessä sosiaalityöntekijä arvioi muun muassa vaikeavammaisuuden suhdetta hakijan tilanteeseen ja haettuun palveluun tai tukitoimeen. Selvityksen aikana sosiaalityöntekijä tarvitsee usein lääkärinlausunnon vammaisen henkilön toimintakyvystä tai tarvittaessa selvittää toimintakykyä muun muassa fysioterapeutin tai toimintaterapeutin asiantuntemuksen avulla. Toimintakyvyn arvioimiseksi sosiaalityöntekijä voi mahdollisesti tehdä kotikäynnin vammaisen henkilön luo ja pyrkii näin hahmottamaan asiakkaan elämäntilanteen kokonaisuudessaan. (Kähkönen & Kosunen 2007, 19.)

Sosiaalihuoltolain 7 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava hoito-, palvelu-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma mikäli kyseessä ei ole tilapäinen ohjaus tai neuvonta. Vammaispalvelulain mukaista palvelusuunnitelmaa laadittaessa ja vammaispalveluita toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota asiakkaan toivomuksiin ja mielipiteisiin, sekä kunnioitettava vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta. Palvelusuunnitelma on tarkastettava ja päivitettävä mikäli vammaisen henkilön tilanteessa ja palveluntarpeessa tapahtuu muutoksia jotka vaikuttavat palvelujen tarjontaan ja toteuttamiseen. Palvelusuunnitelma on vammaispalvelulain mukaan tarkistettava aina tarpeen niin vaatiessa. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 7 §, 8 §, Vammaispalvelulaki 3 a §.)

Palvelusuunnitelman avulla vammaisen henkilön palveluiden tarve selvitetään mahdollisimman tarkasti ja pyritään kytkemään palvelut yhteen toimivaksi kokonaisuudeksi. Palvelusuunnitelmassa kartoitetaan asiakkaan tilanne kokonaisuudessaan, eli elämänti-

lanne, suoriutuminen sekä voimavarat. (Kähkönen & Kosunen 2007, 19; Rätty 2010, 101.) Palvelusuunnitelman tärkeys korostuu kun vaikeavammaisella henkilöllä on useampia vammaispalvelulain mukaisia palveluita tai tukitoimia. Palvelusuunnitelman avulla vaikeavammaisen henkilön elämäntilanteen hahmottaminen kokonaisuudessaan helpottuu ja oikein kohdennettujen palveluiden sekä tukitoimien myöntäminen mahdollistuu. Huomattavaa on kuitenkin, ettei palvelusuunnitelma ole suora oikeutus palveluihin, vaan se on pikemminkin luonteeltaan vaikeavammaisen henkilön ja työntekijän välinen toimintasuunnitelma (HE 166/2008, 18; Rätty 2010, 101). Palveluiden saannille on edellytyksenä palveluiden hakeminen (Hallintolaki 20 §).

Asian selvittelyn ja riittävien vaadittavien asiakirjojen saannin jälkeen sosiaalityöntekijä tekee päätöksen hakemukseen ja antaa päätöksen tiedoksi asiakkaalle sekä tarvittaessa muille tahoille kuten esimerkiksi mahdolliselle edunvalvojalle. Viimeinen takaraja vammaispalvelua koskeville päätöksille on laissa rajattu kolmen kuukauden päähän siitä kun vammaispalvelua tai tukitoimia koskeva hakemus on esitetty. Mikäli asian käsittely vaatii jostain syystä pidempää käsittelyaikaa, voidaan annetusta kolmen kuukauden määräajasta poiketa. (Vammaispalvelulaki 3 a §.) Tällaisia sallittuja määräajasta poikkeamia voivat olla tilanteet, joissa vamman tai sairauden harvinaislaatuudesta johtuen palvelutarpeen selvitys kestää yli annetun määräajan palvelutarpeen selvityksen vaativuuden takia. Joka tapauksessa hakemukset on käsiteltävä ja päätökset vammaispalveluista tai tukitoimista on aina annettava ilman aiheettomia viivytyksiä heti kun asia on valmis päätettäväksi. Mikäli päätös on kielteinen tai hakija on muutoin tyytymätön päätökseen, on hakijalla mahdollisuus valittaa päätöksestä. Viranhaltijan päätökseen haetaan kirjallisesti oikaisua kunnan sosiaalilautakunnalta tai vastaavalta toimielimeltä. Mikäli sosiaalilautakunnan päätös on kielteinen, voi asiakas halutessaan hakea muutosta päätökseen hallinto-oikeudesta sekä vastaavasti hallinto-oikeuden päätöksistä muutoksenhakulupaa korkeimmasta hallinto-oikeudesta. (Sosiaalihuoltolaki 45§, 47§, 48, 51§; Vammaispalvelulaki 18 §; Hallintolainkäyttölaki 586/1996; Sosiaali- ja terveysministeriö Kuntainfo 4/2009; Vammaispalvelulain muutokset 1.9.2009 lukien.)

Vaikka vammaispalvelulaissa ei erikseen määritellä kiireellisen vammaispalvelun järjestämisestä, on palvelutarvetta arvioitaessa myös kiinnitettävä huomiota palveluiden kiireellisyyteen sosiaalihuoltolain nojalla. Sosiaalihuoltolain 15 §:n mukaan kunnan on kiireellisessä tapauksessa tai olosuhteiden muuten niin vaatiessa huolehdittava laitoshuollon ja muiden sosiaalipalveluiden järjestämisestä paitsi kuntalaisille, myös muille

kunnassa oleskeleville. Kiireellisyyden tarve tulee arvioida henkilön yksilöllisten olosuhteiden perusteella. Tällöin kunnan järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvat myös muut kuin kunnan asukkaat. Kiireellisen sosiaalipalvelun saannin edellytys on tällöin sidottu kunnassa oleskeluun. Kiireellisesti järjestettyjen sosiaalipalveluiden osalta asiakkaan kotikunnalla on merkitystä kun arvioidaan kustannusvastuuta järjestettyjen palveluiden kustannusten osalta. (Sosiaalihuoltolaki 15 §; Rätty 2010, 92–93.)

3 VAMMAISPALVELULAIN MUKAINEN HENKILÖKOHTAINEN APU

3.1 Henkilökohtainen apu subjektiiviseksi oikeudeksi

Vammaispalvelulain uudistus toi suurimman muutoksen henkilökohtaisen avun järjestelmään. Henkilökohtainen apu nostettiin vammaispalvelulaissa subjektiiviseksi oikeudeksi kuljetuspalvelun ja siihen liittyvän saattajapalvelun, päivätoiminnan, palveluasumisen sekä asunnon muutostöiden kustannuskorvausten rinnalle. Subjektiivisen oikeuden myötä kunnalle tuli erityinen järjestämisvelvollisuus myös henkilökohtaisen avun suhteen. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilökohtainen apu ei ole sidottu määrärahoihin joten kunnan on järjestettävä henkilökohtaista apua, mikäli hakija täyttää lain kriteerit ja hänet voidaan tulkita olevan lain mukaan oikeutettu henkilökohtaiseen apuun. Vaikka henkilökohtainen apu on nostettu uudistuneessa vammaispalvelulaissa subjektiiviseksi oikeudeksi, ei kunnan erityinen järjestämisvelvollisuus kuitenkaan ylety niihin vaikeavammaisiin henkilöihin, joiden riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon tukitoimin (Vammaispalvelulaki 8 c §).

Subjektiivinen oikeus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että henkilökohtainen apu kohdistuisi jokaiselle vaikeavammaiselle automaattisesti. Henkilökohtaiseen apuun oikeutetun henkilön on täytettävä lain kriteerit. Vaikeavammaisen henkilön on muun muassa kyettävä määrittelemään avun sisältö ja toteutustapa (Vammaispalvelulaki 8 c §). Lähtökohtana henkilökohtaiselle avulle on, että vaikeavammaisen henkilö voi itse määrittää milloin, missä ja miten häntä avustetaan. Avun tarpeen määrittäminen ei näin ollen tule ulkopuoliselta henkilöltä. Henkilökohtaisessa avussa lähdetään liikkeelle vaikeavammaisen henkilön omista valinnoista ja korostetaan hänen omia voimavarojaan, osallisuuttaan ja valintojaan.

3.2 Kuka saa henkilökohtaista apua?

Vammaispalvelulain tarkoittamaan henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu henkilö, joka pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden johdosta tarvitsee toisen henkilön apua välttämättä ja toistuvasti suoriutuakseen tavanomaisina pidettävistä elämän toiminnoista eikä avun tarve pääsääntöisesti aiheudu ikääntymisen mukanaan tuomista sairauksista tai toimintakyvyn alentumisesta. Pysyvällä sairaudella tai vammalla tarkoitetaan sellaista sairautta tai vammaa, joka ei ole luonteeltaan ohimenevä. (Vammaispalvelulaki 8 c §; HE 166/2008, 29–30.) Vaikka vammaispalvelulain mukaisessa henkilökohtaisessa avussa edellytetään että vamma tai sairaus ei ole ikääntymisen mukanaan tuoma ongelma, ei vammaispalvelulaki sulje ulkopuolelle mitään vammaisryhmää ikään katsomalla. Ikääntyvilläkin vammaisilla henkilöillä on siis mahdollisuus saada vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua mikäli henkilön katsotaan täyttävän henkilökohtaiseen apuun edellyttämät vaikeavammaisuuden kriteerit. (HE 166/2008, 30.)

”Henkilökohtaisella avulla tarkoitetaan vaikeavammaisen henkilön välttämätöntä avustamista kodissa ja kodin ulkopuolella niin, että vaikeavammaisen henkilön osallisuus ja yhdenvertaisuus myös yhteiskunnallisiin toimiin pyritään turvaamaan mahdollisimman hyvin. Henkilökohtaista avustamista voidaan myöntää päivittäisiin toimiin, työhön ja opiskeluun, harrastuksiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämiseen.” (Vammaispalvelulaki 8 c §.)

Henkilökohtaisen avun myöntämiselle on edellytyksenä että henkilöllä on toistuvaa avun tarvetta toimissa, joita pidetään ihmisille tavanomaisina. Apua myönnettäessä on kiinnitettävä huomiota siihen, että vaikeavammaisella henkilöllä on voimavaroja määrittellä avun sisältö ja toteutustapa. Näin ollen vaikeavammaisella henkilöllä edellytetään olevan todellinen kyky ohjata avustajaansa toiminnoissa. Henkilökohtainen apu on vaikeavammaisen henkilön kanssa tekemistä niin, että vaikeavammaista henkilöä avustetaan tiettyjen asioiden tekemisessä. Henkilökohtaisen avun piiriin eivät kuulu toimet jotka ovat vaikeavammaisen henkilön puolesta tekemistä. Näin ollen muun muassa hoivaa, huolenpitoa ja valvontaa edellyttävät vaikeavammaiset henkilöt joiden avun tarvetta määrittelevät muut kuin vaikeavammaisen henkilö itse, on rajattu henkilökohtaisen avun ulkopuolelle (HE 166/2008, 16–17, 28).

Vammaispalvelulain ehto jonka mukaan vaikeavammaisella henkilöllä tulee olla voimaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa rajaa usein pienet lapset henkilökohtaisen avun ulkopuolelle vaikka he muuten täyttäisivätkin vaikeavammaisuuden kriteerit. Tämä siksi, että pienen lapsen toimet ja kognitiiviset taidot eivät ole vielä niin kehittyneet, että hän voisi täysivaltaisesti ja vastuullisesti ohjata avustajansa toimintaa. Henkilökohtaisesta avusta päätettäessä tulee kiinnittää huomiota siihen, minkä ikäinen lapsi on kyseessä sekä siihen, millaisiin toimiin henkilökohtaista apua haetaan. (vrt. Rätty 2010, 242.) Samaiseen teemaan liittyy myös kehitysvammaisten henkilöiden avustajapäätökset. Ristiriitoja aiheuttaakin sosiaalityöntekijän ja vaikeavammaisen henkilön omaisten näkemykset vaikeavammaisen henkilön kyvystä esimerkiksi kommunikoida ja esittää omat mielipiteensä ja toivomuksensa.

Henkilökohtaisen avun tarvetta arvioitaessa on tärkeää, että huomio kiinnitetään henkilön toimintakykyyn. Erilaiset vammat ja sairaudet aiheuttavat erilaisia ja eriasteisia toiminnan vajavuuksia, joten pelkkään diagnoosiin keskittyminen ei anna oikeaa kuvaa vaikeavammaisen henkilön avun tarpeesta. Usein erilaisista etenevissä sairauksissa avun tarve voi vaihdella runsaasti lyhyelläkin aikavälillä. Tällöin luonnollisesti myös vaikeavammaisen henkilön avun tarve vaihtelee nopeasti. Tällaisia toimintakykyyn rajusti vaikuttavia sairauksia voivat olla esimerkiksi erilaiset lihasperäiset sairaudet kuten MS-tauti tai ALS. Molemmissa taudeissa lihasten toimintakyky vaihtelee päivittäin tai voi huonontua nopeastikin. Tällöin vaikeavammaisen henkilön itsenäinen suoriutuminen ja toimintakyky vaihtelevat ja voivat myös huonontua lyhyelläkin aikavälillä. Avuntarpeen vaihteluun on kiinnitettävä huomiota myös elämän muutostilanteissa, jolloin avuntarve voi vaihdella tilanteen mukaan. Esimerkiksi muutto uudelle paikkakunnalle voi vaikuttaa avuntarpeen määrään alussa eri tavalla kuin myöhemmin tilanteen vakautuessa. (vrt. HE 166/2008 8 c §, 29–30.)

3.3 Kuinka henkilökohtainen apu järjestetään?

Henkilökohtaisen avun järjestämistavoista päätettäessä sekä henkilökohtaista apua järjestettäessä kunnan on kiinnitettävä huomiota vaikeavammaisen henkilön omaan mielipiteeseen ja toivomuksiin henkilökohtaisen avun järjestämistavasta. Päätöstä tehtäessä on tärkeää myös kiinnittää huomiota palvelusuunnitelmassa määriteltyyn avun tarpeen

seen ja vaikeavammaisen henkilön elämäntilanteeseen kokonaisuudessaan. (Vammaispalvelulaki 8 d §; HE 166/2008, 31.) Oheisen pykälän avulla pyritään turvaamaan vaikeavammaisen henkilön itsemääräämisoikeus sekä huomioimaan hänen elämäntilanteensa kokonaisuudessaan. Näin vaikeavammaisen henkilön palveluntarpeeseen pyritään vastaamaan mahdollisimman yksilökohtaisesti ja kunkin vaikeavammaisen henkilön yksittäisistä tarpeista lähtien.

Vammaispalvelulaissa määritellään kolme tapaa järjestää henkilökohtaista apua. Avun järjestämistapoja voidaan yhdistellä, mikäli se on vaikeavammaisen henkilön kannalta tarpeellista. Henkilökohtainen apu ei sulje pois muita vammaispalvelulain mukaisia palveluita, eikä myöskään muiden sosiaalihuoltolakien mukaisia palveluita ja tukitoimia. (HE 166/2008, 31–32; Rätty 2010, 254–255.)

Ensimmäisen järjestämistavan mukaan kunta voi järjestää henkilökohtaista apua korvaamalla vaikeavammaiselle henkilölle henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset. Korvattaviin kustannuksiin kuuluvat palkan maksun lisäksi työnantajalle kuuluvat lakisääteiset maksut ja korvaukset sekä muut kohtuulliset avustajasta aiheutuvat kulut. (Vammaispalvelulaki 8 d §.) Tässä järjestämistavassa vaikeavammaisen henkilö siis toimii työnantajana henkilökohtaiselle avustajalle. Toimintamallille on edellytyksenä, että vaikeavammaisella henkilöllä on kykyä toimia työnantajana, sekä valmiudet omaan elämäntilanteeseen ja päätöksentekoon. Vaikka vaikeavammaisen henkilö toimisi henkilökohtaisen avustajansa työnantajana, on kunta velvollinen tarvittaessa auttamaan vaikeavammaista henkilöä työnantajavelvoitteiden hoitamisessa kuten esimerkiksi palkanlaskennassa ja -maksussa. Kuitenkin, mikäli vaikeavammaisen henkilö kieltäytyy toimimasta työnantajana, tulee kunnan tarjota muita järjestämistapoja henkilökohtaiselle avulle. Syynä kieltäytymiselle voivat esimerkiksi vaikeavammaisen henkilön elämäntilanteeseen liittyvät kysymykset, tai muutoin haluttomuus toimia työnantajana. Mikäli kyseessä ei ole mitään selkeästi määriteltävää estettä vaikeavammaisen henkilön työnantaja toimimisesta, voi kunta päättää avun järjestämistavasta vastoin vaikeavammaisen henkilön toivetta. Tällöin kunnan on kuitenkin varmistettava että tukitoimia voidaan käytännössä kuitenkin käyttää. Kunta ei voi pakottaa ketään toimimaan työnantajana, vaan kunnan on tarvittaessa autettava ja ohjattava vaikeavammaista henkilöä työnantajana toimimisessa tai järjestettävä henkilökohtainen muulla tavalla. (Rätty 2010, 246–247.)

Toinen henkilökohtaisen avun järjestämistapa on antaa vaikeavammaiselle henkilölle palveluseteli avustajapalveluiden hankkimista varten. Palvelusetelin arvon tulee olla kohtuullinen siinä määrin että se kattaa henkilökohtaisesta avustajasta koituvat kustannukset. (Vammaispalvelulaki 8 d §.) Toisin sanoen vaikeavammaisen henkilön on pysyttävä hankkimaan päätöksessä mainittu tuntimäärä henkilökohtaista apua niin, ettei hänelle itselleen synny tästä kustannuksia. Kunnan on siis palveluseteliä myöntäessään huomioitava palvelusetelin riittävän suuri korvausmäärä. Palvelusetelin käyttö voi olla käytännöllinen esimerkiksi niissä tapauksissa kun vakitukselle avustajalle tarvitaan sijaista, tai kun viikoittaiset avustajatuntimäärät ovat alhaisia. Palvelusetelin avulla annettavassa henkilökohtaisessa avussa vaikeavammaisen henkilö ei ole työnantajana avustajalleen, joten myöskään vaikeavammaiselle henkilölle ei näin ollen synny työnantajana toimimisen velvoitteita, eikä toisaalta myös oikeuksia. Palvelusetelin avulla tuotetussa henkilökohtaisessa avussa työnjohto-oikeus on palvelun tuottajalla, ja palvelusetelin käytön valvonta kunnalla joka on palvelusetelin myöntänyt. (HE 166/2008, 32; Rätty 2010, 253–254.)

Kolmas henkilökohtaisen avun järjestämistapa kunnalle on se, että kun hankkii vaikeavammaiselle henkilölle avustajapalveluita julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta, tai että kunta järjestää itse palvelun tai sopimuksin yhdessä muun kunnan tai muiden kuntien kanssa. (Vammaispalvelulaki 8 d §). Tällöin kunta joko itse palkkaa henkilökohtaisia avustajia tai ostaa avustajat ulkopuoliselta palveluntuottajalta. Tämäkin avustamisen muoto on käytännöllinen, mikäli vaikeavammaiselle henkilölle tarvitaan lyhytaikaista avustusta. Tällaisia tapauksia voivat olla esimerkiksi vakituksien avustajan äkillinen sairastuminen. (HE 166/2008, 32; Rätty 2010, 254.)

Vammaispalvelulain mukaan kunnalla on lähtökohtaisesti oikeus päättää henkilökohtaisen avun järjestämistavasta. Kuitenkin säännös vaikeavammaisen henkilön oman näkemys ja mielipiteen huomioimisesta antaa vaikeavammaiselle henkilölle itsemääräämisoikeuden omassa asiassaan. Näin ollen kunnan on järjestämistapaa päättäessään huomioitava vaikeavammaisen henkilön toiveet, sekä tuettava ja edistettävä vaikeavammaisen henkilön itsenäistä elämää ja yhdenvertaista oikeutta toimia ja tehdä samantapaisia päätöksiä tai valintoja kuin vammattomatkin ihmiset. (Rätty 2010, 244.)

Henkilökohtaisesta avustajastaan vaikeavammaisella henkilöllä on oikeus lähtökohtaisesti päättää itse. Vammaispalvelulaki ja hallituksen esitys kuitenkin rajoittavat vaikea-

vammaisen henkilön omaisten ja muiden läheisten henkilöiden mahdollisuutta toimia avustajana. Hallituksen esityksen (HE 166/2008) mukaan vaikeavammaisen henkilön omaiseksi katsotaan hänen puoliso, lapset, vanhemmat sekä isovanhemmat. Muita läheisiä henkilöitä jotka eivät voi toimia henkilökohtaisena avustajana ovat muun muassa samaa sukupuolta oleva elämäkumppani tai avopuoliso. Vaikeavammaisen henkilön omaisen tai muun läheisen henkilön mahdollisuus toimia henkilökohtaisena avustajana on laissa lähtökohtaisesti kielletty. (Vammaispalvelulaki 8 d §; HE 166/2008, 32–33.) On kuitenkin joitakin erinäisiä mahdollisuuksia poiketa säännöksestä. Omaisen voi toimia esimerkiksi tilapäisenä avustajana silloin kun vakituinen avustaja on äkillisesti sairastunut. Omaisen toimiminen henkilökohtaisena avustajana voi olla perusteltua, mikäli ulkopuolisen avustajan löytäminen osoittautuu vaikeaksi tai mikäli vaikeavammaisen henkilön vamman tai sairauden johdosta se katsotaan hänen etunsa mukaiseksi. Vammasta tai sairaudesta johtuva omaisen toimiminen henkilökohtaisena avustajana voi olla esimerkiksi tilanne, jotka vaikuttavat voimakkaasti vaikeavammaisen henkilön toimintakykyyn kuten esimerkiksi ALS. Tällöin avustajalta edellytetään vaikeimmissa tilanteissa vaikeavammaisen henkilön eleiden ja tunnetilojen tulkintaa. Uudistunut laki ei kuitenkaan velvoita kuntia rajaamaan jo voimassa olevia työsuhteita joissa omaisen toimii avustajana, mikäli se on vaikeavammaisen henkilön edun mukaista. (HE 166/2008, 32.)

Omaisen toimiminen henkilökohtaisena avustajana on rajattu lain ulkopuolelle pääsääntöisesti siksi, että näin pyritään turvaamaan vaikeavammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja itsenäisen elämän toteutuminen mahdollisimman hyvin. Näin ollen se tukee henkilökohtaisen avun tavoitteiden toteutumista. Ulkopuolisen avustajan merkitys korostuu erityisesti nuorilla, joille itsenäistyminen ja yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet ovat tärkeitä. Perheen sisäiset työsuhteet voisivat aiheuttaa ristiriitaisia tilanteita perheen sisällä, muun muassa työnantaja – työntekijä – asetelman suhteen, sekä aiheuttaa helposti myös jääviystilanteita. Toisaalta myös sellaisen vaikeavammaisen henkilön asema perheessä voisi heikentyä jonka läheinen toimii samalla edunvalvojana sekä henkilökohtaisena avustajana. Ulkopuolisen avustajan kautta henkilökohtainen apu erottuu omaishoidosta selkeämmin. Henkilökohtainen apu on tarkoitettu itsenäiseen ja riippumattomaan toimintaan. Omaishoito puolestaan, jossa omaisen toimii vaikeavammaisen henkilön omaishoitajana, painottuu hoivaan ja huolenpitoon. (HE 166/2008, 17; Henkilökohtaisen avun palvelut Suomessa.)

3.4 Kuinka paljon henkilökohtaista apua voidaan myöntää?

Henkilökohtaista apua myönnettäessä tuntimäärät on määriteltävä päätöksiin. Tällöin sosiaalityön asiantuntijuus saa merkittävän roolin, sillä sosiaalityöntekijän on yhdessä asiakkaan kanssa määriteltävä kullekin asiakkaalle riittävä tuntimäärä. Tämä tarkoittaa sitä, että on kyettävä arvioimaan kokonaisvaltaisesti asiakkaan toimintakyky. Arvioinnin haasteena mielestäni onkin se, millainen tuntimäärä kattaa vaikeavammaisen henkilön avuntarpeen niin, että hän voi tosiasiallisesti suorittaa ne toimet joihin apua tarvitaan myönnetyn tuntimäärän puitteissa.

Henkilökohtainen apu toteutettiin uudistuneessa vammaispalvelulaissa vaiheittain. Tuntimäärät on eriteltävä kahteen luokkaan, jotka koskevat välttämätöntä päivittäistä apua sekä harrastustoimintaa, yhteiskunnalliseen osallistumista ja sosiaalista vuorovaikutusta. Välttämättömiin päivittäisiin toimiin myönnettäessä tuntimäärällä ei ole ala- eikä ylärajaa mutta tuntimäärän on oltava kunkin asiakkaan tarpeisiin suhteutettu oikealla tavalla niin, että tuntimäärän puitteissa on tosiasiallisesti mahdollista suorittaa kaikki toimet joihin apua tarvitaan (HE 166/2008, 17). Hallituksen esityksen (HE 166/2008, 31, 17–18) mukaan harrastuksissa, yhteiskunnallisessa osallistumisessa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa puolestaan vuoden 2010 loppuun mennessä apua oli annettava vähintään 10 tuntia kuukaudessa. Vuoden 2011 alusta alkaen harrastuksiin ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen myönnettävä vähimmäistuntimäärä nousee 30 tuntiin kuukautta kohti. Vammaispalvelulaissa ei näin tarkasti tuntimääriä ole määritelty, vaan lain mukaan harrastuksiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen apua on mahdollista saada vähintään 30 tuntia kuukaudessa, jollei tätä pienempi tuntimäärä riitä turvaamaan vammaisen henkilön avuntarvetta (Vammaispalvelulaki 8 c §). Käytännössä laki antoi kunnille mahdollisuuden toteuttaa henkilökohtaisen avun nousemisen subjektiiviseksi oikeudeksi vaiheittain. Tällöin kunnat toteuttivat henkilökohtaisen avun halutessaan hallituksen esityksen (166/2008) mukaan vaiheittain harrastusten, yhteiskunnallisen osallistumisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen osalta.

4 SOSIAALITYÖN ASIAANTUNTIJUUS

4.1 Sosiaalityön tehtävä

Sosiaalityön asiantuntijuutta voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta käsin. Asiantuntijuuden määrittelyn edellytyksenä on hahmottaa sosiaalityön tehtävä ja paikka yhteiskunnassa, sillä sosiaalityötä tehdään usein tilanteissa joissa yhteiskunnalliset, yksilölliset ja yhteisölliset tekijät vaikuttavat toisiinsa monin eri tavoin (Kananaja 2007a, 20). Sosiaalityön tehtävä Niemelän (2011, 13) mukaan on varmistaa kansalaisten sosiaalsiin oikeuksiin kuuluva hyvinvointi sekä oikeusturva. Se miten sosiaalityöntekijä tehtävänsä suorittaa perustuu hänen tiedolliseen, taidolliseen sekä ammattieettiseen osaamiseen ja harkintaan. Sosiaalityö on tapauskohtaista ja ongelmakeskeistä, koska sosiaalityön tarkoitus on havaita, määritellä ja käsitellä ongelma, sekä seurata ongelman vaikutuksia (Niemelä 1993b, 197). Muuttuvat tilanteet vaativat sosiaalityöltä taitoa vastata hyvin erilaisiin kysymyksiin ja ongelmiin. Yksi sosiaalityön asiantuntijuuden vahvuuksista onkin kyky vastata muuttuviin tilanteisiin ja ongelmiin. (Kaikko 2007, 53.) Sosiaalityön maailman järjestö ISFW on määritellyt sosiaalityön seuraavasti:

”Sosiaalityön tavoitteena on lisätä hyvinvointia edistämällä yhteiskunnallista muutosta sekä ihmissuhdeongelmien ratkaisua, elämänhallintaa ja itsenäistymistä. Sosiaalityön kohteena ovat vuorovaikutustilanteet ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Välineenä sosiaalityö käyttää sosiaali- ja käyttäytymisteoreettista sekä yhteiskunnan järjestelmiä koskevaa tietoa. Sosiaalityön perustana ovat ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteet. Sosiaalityö eri muodoissaan kohdistuu ihmisen ja hänen ympäristönsä välisiin vaihteleviin ja mutkikkaisiin tapahtumiin. Sosiaalityön tavoitteena on turvata kaikille ihmisille mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen, elämänsä rikastuttamiseen ja häiriöiden ehkäisemiseen. Ammatillinen sosiaalityö keskittyy ongelmien ratkaisuun ja muutoksen aikaansaamiseen. Sosiaalityöntekijät toimivat yhteiskunnan, yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen muutosagentteina. Sosiaalityö on toisiinsa vaikuttavien arvojen, teorioiden ja käytännön toimenpiteiden muodostama järjestelmä.” (ISFW 2010.)

4.2 Sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentäminen

Asiantuntija määritellään usein henkilöksi, joka kykenee tietyllä tieteenalalla tai ammatissa havaitsemaan ja soveltamaan tietoa paremmin kuin kyseiselle alalle erikoistumaton ihminen. Asiantuntijuus rakentuu asiantuntijan henkilökohtaisesta tiedosta, kokemuksista sekä opitusta ja sisäistetyistä tiedosta. Pirttilän (1997, 73) mukaan asiantuntija kykenee soveltamaan koulutuksen aikana hankittua teoreettista tietämystä ja älyllisiä tekniikoita ihmisten jokapäiväisiin ongelmiin. Asiantuntijalle on Pirttilän mukaan ominaista että hän omaksuu, kehittää ja soveltaa teoreettista tietämystä, operoi oikein työmarkkinoilla, organisoii ja ohjaa toimintaansa järkevästi, toimii taloudellisessa mielessä kannattavasti, hallitsee sosiaaliset vuorovaikutustaidot, toimii eettisesti oikein sekä on asiantuntija oman asiantuntijuutensa suhteen.

Sosiaalityön tavoitteena on poistaa yhteiskunnasta eriarvoisuutta sekä epäoikeudenmukaisuutta. Sosiaalityötä tarvitaan jokapäiväisen elämän sosiaalisten ongelmien ratkaisussa, sekä myös kriisi- ja hätätilanteissa. Sosiaalityön kannalta on keskeistä, että ihminen ja hänen ympäristönsä nähdään olevan vuorovaikutuksessa keskenään ja muodostavat kokonaisuuden. Tämä holistinen tapa ymmärtää ihmistä ja hänen ympäristöään vaatii onnistuakseen monia erilaisia taitoja, toimenpiteitä ja tekniikoita. (IFSW 2010.)

Sosiaalityön asiantuntijuutta on jäsennetty hieman toisistaan poikkeavilla tavoilla. Väisänen (2008) nimeää sosiaalityön asiantuntijuuden rakentumisen tiedon, taidon ja etiikan pohjalta. SOTENNAn Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihankkeen loppuraportissa (2006, 294–295) puolestaan sosiaalityön ydinosaaminen tiivistetään lyhyesti tieteen, tutkimuksen ja käytännön osaamiseen, sekä liikkumiskykyyn niin yhteiskunnan mikro- ja makrotasolla. Raunio (2004, 102) jatkaa samoilla linjoilla nimeten sosiaalityön ammatillisen tiedon rakentuvan teoriasta, tutkimuksesta ja käytännöstä peräisin olevaa tiedosta. Myös Trevithick (2007, 22–59) nimeää sosiaalityön tiedon rakentuvan teoreettisesta, tutkimuksellisesta sekä käytännöllisestä tiedosta (ks. Sipilä 2008, 54).

Raunio (2004, 71–74) nostaa esille arvojen, eettisten periaatteiden ja tiedon kytkökset toisiinsa. Raunion mukaan sosiaalialan eettiset periaatteet on koottu yleismaailmallisista arvoista, joten arvot ovat eettisen ajattelun pohja. Myös sosiaalityön tieto on sidottuna eettiseen harkintaan. Ilman tietoa eettisen toiminnan pohja katoaa, sillä pelkän eettisen

toiminnan varassa sosiaalityötä ei voi tehdä. Työn eettiseen kestävyYTEEN Väisänen (2008) nimeää kuuluvaksi paitsi eettisten periaatteiden noudattamisen, myös työntekijän kriittisen ja reflektiivisen arvioinnin omasta työstään. Reflektiivinen asiantuntijuus kehittyy Väisänen mukaan vaiheittain ja keskeistä reflektiolle on itsearviointi, ajattelu sekä tietoisuus omaa toimintaa ohjaavista tekijöistä. Reflektiivisyydessä tärkeää on kokemuksesta oppiminen sekä toisin toimiminen. Väisänen mukaan reflektio edellyttää kriittistä itsensä tarkastelua, joten kriittisyys ja reflektivisuus ovat näin sidoksissa toisiinsa. Myös Karvinen (1993, 15–51) nimeää reflektiivisyyden keskeiseksi sosiaalityön kehittämisen menetelmäksi sekä ammatillisuuden ja asiantuntijuuden rakentumisen pilariksi.

Sosiaalityön maailmanjärjestön määritelmän mukaan sosiaalityö koostuu arvoista, teorioista ja käytännön toimenpiteistä (IFSW 2010). Eteläpellon (1997, 96–99) mukaan asiantuntijuus rakentuu praktisen, formaalin sekä metakognitiivisen tietämisen varaan. Hänen mukaansa praktinen tieto on paljolti kokemuspohjaista, käytännönläheistä sekä käytäntö-tietoutta. Formaali tieto puolestaan on kuin oppikirjatietoa, ja se on vastakohta praktiselle tiedolle. Metakognitiivinen tieto eroaa Eteläpellon mukaan praktisestä ja formaalista tiedosta siinä, että se perustuu henkilön omaan toimintaan ja sen ohjaukseen. Jäsennän tutkimuksessani formaalin tiedon kuuluvaksi sosiaalityön tiedolliseen, praktisen tiedon kuuluvaksi sosiaalityön tiedolliseen sekä osaksi taidolliseen asiantuntijuuteen sekä metakognitiivisen tiedon kuuluvaksi sosiaalityön tiedolliseen, taidolliseen sekä eettiseen asiantuntijuuteen. Metakognitiivinen tieto jäsentyy tutkimuksessani koskemaan kaikkia kolmea asiantuntijuuden osa-aluetta koska metakognitiivinen tieto on luonteeltaan henkilön toimintaa säätelevä ja ohjaava, joten sitä ei voi sulkea pois mistään asiantuntijuuden osa-alueesta.

Käytän sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentelystä nimityksiä tiedollinen, taidollinen ja eettinen asiantuntijuus (Niemelä 2010; Väisänen 2008). Tiedollinen asiantuntijuus kattaa sisälleen teoreettisen tiedon, mutta toisaalta tiedollinen asiantuntijuus on paljon muutakin kuin teoreettista tietoa. Tiedolliseen sosiaalityön asiantuntijuuteen sisältyy muun muassa lait ja ohjeet sosiaalityön eri osa-alueista. Käytäntö-terminä puolestaan tarkoittaa käytännön työtä ja työstä saatuja asioita, mutta taidolla tarkoitetaan laajempaa kokonaisuutta, johon sisältyvät niin käytännön työstä saadut kokemukset ja taidot, sekä myös koulutuksen kautta saadut taidot. Sosiaalityön maailmanjärjestö on nimennyt arvot sosiaalityön peruselementiksi (IFSW 2010). Itse nimeän arvot kuuluviksi eettiseen toimintaan, joten kolmas sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuus tutkimuksessani on

eettisyys. Eettisyys siksi, että se kattaa laajemman kokonaisuuden sosiaalityön toiminnasta pitäen sisällään muun muassa työn eettisen kestävyuden sekä arvot ja normit, ihmiskäsityksen sekä asenteet.

Sosiaalityön asiantuntijuus jäsentyy siis tiedollisen ja taidollisen tiedon sekä eettisyyden perusteella (IFSW 2010; Niemelä 2010; Väisänen 2008). Seuraavassa pyrin jäsentämään sosiaalityön asiantuntijuutta edellisten kolmen näkökulman perusteella. Jäsennyksen yhteydessä esiintyy myös esimerkkejä kunkin osa-alueen sisään kuuluvista teemoista. Esimerkit olen valinnut aikaisempien sosiaalityön asiantuntijuuden tutkimusten perusteella, ja ne ovat keskeisimpiä huomioita kunkin osa-alueen teemoista.

4.2.1 Tiedollinen asiantuntijuus

Sosiaalityön tiedollinen asiantuntijuus voidaan nähdä yleisen sekä sosiaalityön spesifin tiedon kautta. Sosiaalityössä tarvitaan yleistä tietoutta sekä yleisiä akateemisia taitoja. Yleiset akateemiset taidot luovat perustan sosiaalityöntekijän kyvyille toimia oman ammattinsa ja alansa kehittäjänä. Yleiset akateemiset taidot ovat avainasemassa sosiaalityössä, koska sosiaalityölle ei ole valmiita toimintaohjeita ja -kaavoja. Akateemiset taidot ovat tärkeitä sosiaalityölle, sillä niiden avulla sosiaalityön on mahdollista kohdata erilaisia ongelmia. (Hämäläinen 2007, 32.)

Sosiaalityön ammatillisuudessa ja asiantuntijuudessa keskeisellä sijalla on työntekijöiden käytännön työssä hankittu tieto. Sosiaalityötä ei voi tehdä pelkästään noudattamalla teorioita, vaan täytyy myös pyrkiä ymmärtämään ongelmatilanteeseen joutuneita ihmisiä ja punnitsemaan erilaisia toimintavaihtoehtoja. On tärkeää mukautua tilanteisiin, ja välttää jäykistymistä yhden teorian kannattajaksi. Raunion (2004, 123) mukaan ”käytännön viisaus tekee mahdolliseksi erottaa nopeasti ammatilliselle ratkaisulle olennaiset vaihtoehdot epäolennaisista”. Eteläpellon (1997, 98) mukaan praktinen tietämys on luonteeltaan kokempohjaista, toiminnallista, henkilökohtaista, kontekstuaalista, hiljaista, informaalista sekä impressionistista. Praktinen tieto tuotetaan käytännön kautta. Se otetaan käyttöön vain todellisessa ongelmanratkaisutilanteessa ja se rakentuu subjektiivisesti omakohtaisten kokemusten kautta. Praktinen tieto ilmenee parhaiten siinä kontekstissa jossa se on kehitetty ja käytetty. Praktisen tiedon hiljaisuus selittyy tiedon hen-

kilökohtaisuudella sekä sillä, että praktista tietoa käytetään usein automaattisesti ja tiedostamatta. Informaalisuudella Eteläpelto tarkoittaa tiedon käyttöä arvioinneissa ja ennusteissa ilman että näitä pystytään perustelemaan muodollisesti. Praktisen tiedon impressionismi tarkoittaa tiedon olevan tuntumatiedon kaltaista. Praktista tietoa käytetään Eteläpellon mukaan muun muassa arviointitilanteissa joissa yhdistetään asiakasta koskeva tieto hänen tarpeisiinsa ja odotuksiinsa.

Käytännön työstä hankittua tietoa kutsutaan usein myös hiljaiseksi tiedoksi. Hiljainen tieto on siis tietoa joka on hankittu työkokemuksen kautta. Hiljainen tieto on yksilöllistä, paikallista, tilannesidonnaista ja sitä on vaikeaa käsitteellistää ja määritellä. (Yliruka 2000, 30–36). Hiljaisella tiedolla on suuri merkitys sosiaalityön toiminnan perustana. Tietoa käytännöistä, toiminnasta ja vaikuttavuudesta sosiaalityöntekijöillä on paljon, mutta ne ovat jokaisen työntekijän omia päätelmiä. Hiljaisen tiedon runsaus vaikuttaa negatiivisesti sosiaalityön kehittämiseen. Hiljaisen tiedon näkyväksi saaminen olisi eriarvoisen tärkeää sosiaalityön kehittämisen kannalta. Hiljaista tietoa voisi saada näkyväksi keskusteluiden ja kirjoittamisen avulla. (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005.)

Karvinen-Niinikoski ym. (2005) ovat tutkineet sosiaalityön tilannetta syksyllä 2003, ja raportoineet tuloksistaan kirjassaan *Konstikas sosiaalityö 2003*. Tutkimus toteutettiin Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentia ry:n jäsenrekisterin kautta. Tutkimuksessaan Karvinen-Niinikoski ym. selvittivät laajasti sosiaalityön tulevaisuuden näkymiä ja haasteita. Yksi keskeinen tutkimustulos oli sosiaalityön ammatillisuuden rakentuminen työkokemuksen, elämäkokemuksen sekä ammatillisen peruskoulutuksen avulla. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005.)

Karvinen-Niinikoski ym. (2005) tekemän tutkimuksen mukaan sosiaalityön asiantuntijuuteen vaikuttavat tekijät ovat koulutuksen ja tutkimuksen lisäksi työkokemus ja elämäkokemus sekä työnohjaus. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät pitivät työkokemuksen karttumista asiantuntijuuden peruselementtinä. Myös sosiaalityöntekijän oma henkilökohtainen elämäkokemus ja kasvaminen ihmisenä vaikuttivat tutkimuksen mukaan positiivisesti asiantuntijuuden ja ammatillisuuden kehittymiseen. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 62, 72–76.) Myös Eteläpelto (1997, 86–92) sai samansuuntaisia tuloksia tutkiessaan koulutuksen asiantuntijoiden käsityksiä asiantuntijuudesta. Tutkimukseen osallistui asiantuntijuuden arvioinnin, tuottamisen ja uudistamisen avainhenkilöitä ja ajankohtaisen koulutusreformin edelläkävijöitä. Tutkimuksessa asiantunti-

juuteen oppimisessa pidettiin välttämättömänä omaan alaan kuuluvaa työkokemusta. Osa osallistujista ymmärsi kokemuksesta oppimisen työkokemukseksi, mutta osalla käsitys oli laajempi kattaen työkokemuksen lisäksi myös elämäkokemuksen.

Raunio (2004, 26–28), Väisänen (2008) sekä Kemppainen (Rantalaihoa mukailleen 2006, 258) ovat kiinnittäneet huomiota edellisten asiantuntijuuden rakennuselementtien lisäksi myös yhteiskunnallisen osaamisen merkitykseen sosiaalityön asiantuntijuudessa. Yhteiskunnallisessa osaamisessa keskeistä on rakenne- ja palvelujärjestelmien tunteminen, sekä niiden vaikutukset niin yhteiskunnan kuin yksilönkin kannalta. Yhteiskunnallinen osaaminen vaikuttaa myös työn laatuun, koska yhteyksien ja vaikutusten ymmärtäminen yksilön ja yhteiskunnan kannalta on oleellista (Väisänen 2008). Yhteiskunnallinen osaaminen kattaa niin sosiaalityön merkityksen ja tavoitteet kuin myös sosiaalityön yksilöllisen kontekstin. Sosiaalityön yhteiskunnallinen osaaminen on koko ajan muutoksenalainen, koska siihen vaikuttaa yhteiskunnallisten asioiden tila niin yhteiskunnan kuin yksilönkin tasolla. Yksilötasolla yhteiskunnallisten asioiden tilanne vaikuttaa muun muassa vammaisten henkilöiden asemaan, osallisuuteen ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksiin. Yhteiskunnan tasolla vammaisten henkilöiden asemaan vaikuttaminen tapahtuu muun muassa palvelujärjestelmän, palvelukokonaisuuden ja vammaisten henkilöiden yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttamisen avulla.

Sosiaalityön asiantuntijuuden kannalta tutkimustiedon merkitys lienee oleellinen. Vaikka tutkimus vaikuttaisi olevan kaukana käytännön sosiaalityöstä, tutkimuksen merkitystä arvostettiin Karvinen-Niinikosken ym. (2005, 68–71) tekemässä tutkimuksessa. Sosiaalityön asiantuntijuuden keskeinen elementti onkin tutkimustiedon hallinta ja tuntemus. Koska sosiaalityö on ammatillisena toimintana yhteiskunnassamme verrattain nuori, tutkimuksen tärkeys asiantuntijuuden ja ammatillisuuden vahvistamisessa on tärkeä.

Sosiaalisen asiantuntijuus on keskeinen osa sosiaalityötä. Sosiaalinen merkitsee sosiaalityössä sitä, että ihmisen vaikeuksia tarkastellaan osana ihmisen sosiaalista ja taloudellista tilannetta. Sosiaalisen tarkastelussa ihmisen vaikeuksia ei tarkastella yksilökeskeisestä näkökulmasta käsin. Keskeistä on huomioida ja ymmärtää aikaisempien ja ajan-kohtaisten elämäntilanteiden merkitys sosiaalisina kokemuksina ihmisen elämässä. Huomioitavaa on myös se, kuinka aikaisemmat sosiaaliset kokemukset vaikuttavat ihmisen elämään. Eri tekijöiden huomiointi mahdollistaa ymmärryksen siitä mihin teki-jöihin sosiaalityön tulisi kiinnittää huomio jotta muutoksia voidaan saada aikaan. Usein

suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalinen tarkoittaa sosiaalityöstä puhuttaessa myös taloudellisia tekijöitä. Tämä vaikeuttaa sosiaalisten ongelmien hahmottamista ja käsitteilyä erityisosaamista vaativana tehtävänä. Sosiaalityölle on keskeistä, että ihmisen tilanne kartoitetaan kokonaisuudessaan ja näin muutostarpeiden selvittäminen mahdollistuu. Sosiaaliseen viitekehykseen kuuluu ihmisen, elämäntilanteen ja sosiaalisten olojen kokonaisuus. (Kananoja 2007b, 104–106.)

Sosiaalityötä ohjaavat lait ja asetukset joiden puitteissa työtä tehdään, ja ne ovat käytännössä sosiaalityölle yksi työkalu. Sosiaalityölle voi nimetä erilaisia pääsääntöjä ja lakeja, jotka ovat voimassa kaikkialla sosiaalityötä tehtäessä kontekstista riippumatta. Tällaisia ovat esimerkiksi ihmisten perusoikeudet Suomen perustuslaissa 199/731, erilaiset kansainväliset sopimukset ihmisten perusoikeuksista, sekä erityisesti sosiaalihuoltoa koskevana muun muassa sosiaalihuoltolaki 710/1982 sekä laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Yleisiä lakeja ja säännöksiä on toki muitakin, mutta tässä muutamia esimerkkejä. Yleisten säännösten ja lakien lisäksi sosiaalityössä on useita erityislakeja, jotka ohjaavat kunkin sektorin sosiaalityötä tarkemmin, kuten esimerkiksi vammaispalvelulaki 380/1987 ja kehitysvammalaki 519/1977. (Lähteinen 2007, 34–52.)

Lain tehtävänä on yhdenvertaisen aseman ja samanvertaisen kohtelun turvaaminen. Laki on sosiaalityöntekijälle toisaalta toimintaa ohjaava normisto, mutta toisaalta sen avulla työntekijä voi perustella toimintaansa. On tärkeää, että sosiaalityöntekijä käyttää täysimääräisesti hyväkseen sosiaalihuollon lainsäädäntöä, perusoikeuksia ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia toteuttaessaan sosiaalityön yleisiä päämääriä ja tavoitteita. (Lähteinen 2007, 49–50.)

Yksi keskeinen asiantuntijuuteen liittyvä tekijä on moniammatillisuus. Moniammatillisuuden käsite on epämääräinen ja sitä käytetään monenlaisen yhteistyön kuvaamisessa. Moniammatillisuuden käsite pitää sisällään monen tasoisia ja monenlaisia ilmiöitä. Moniammatillisuus ymmärretään usein yhteistyönä, jota tehdään erilaisissa tilanteissa, kuten hallinnossa, strategisessa suunnittelussa sekä asiakastyössä. Moniammatillisuus antaa yhteistyölle erilaisia tietojen ja taitojen näkökulmia. (Isoherranen 2005, 13–14.)

Moniammatillisuus on usean eri ammattiryhmän tiedon, kokemusten, asiantuntijuuden ja ammattitaidon yhteen kokoamista. Moniammatillisuus on mahdollista vain, jos eri ammattikuntien rajat ylitetään. (Launis, 1997, 122–133.) Moniammatillisuudelle on

ominaista, että siinä hyödynnetään saman asiakkaan kohdalla usean eri ammattiryhmä tieto-taitoa asiakkaan yleisen hyvinvoinnin kannalta. Moniammatillisuus auttaa hahmotamaan asiakkaan tilanteen laajemmin kuin mitä se on mahdollista tehdä yhden ammattihenkilön näkökulmasta käsin. Moniammatillisuuden yleistymisen ja käytön ansiosta asiakkaan yleisen hyvinvoinnin kartoittaminen ja avun tarpeisiin vastaaminen tapahtuu laajasti ja mahdollistaa asiakkaalle kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaamisen. Moniammatillisuus edellyttää kuitenkin jokaisen ammattiryhmän tiedon ja taidon arvostusta ja kunnioittamista paitsi ammattiryhmän edustajalta itseltään mutta myös muiden ammattiryhmien edustajilta. Ilman ammattiryhmien keskinäistä arvostusta ja asiantuntijan oman alansa erityislaatuista tuntemista, ei tiedon välittäminen ja hyödyntäminen onnistu. (Isoherranen 2005, 13–20.) Usein moniammatillisuuden onnistumisen kulmakivenä ovatkin työntekijöiden asenteet nähdä toinen ammatti voimavarana ja vahvuutena eikä kilpailijana omalle ammatille sekä nykyisille käytännöille (Rissanen 2007, 24). Moniammatillisuudelle on ominaista että siinä korostuu asiakaslähtöisyys, tietojen, taitojen ja eri näkökulmien yhteen kokoaminen, vuorovaikutustietoinen yhteistyö, ammattikuntien rajojen ylitykset sekä verkostojen huomioiminen (Isoherranen 2005, 14).

Asiantuntijuus on moniammatillisuuden ja verkostojen yleistyessä saanut uudenlaisia määrittelyksiä. Asiantuntijuuden paikantaminen yksilön ominaisuudeksi on saanut rinnalleen yhteisöllisen asiantuntijuuden, joka on kuvattavissa yhteisöjen, verkostojen ja tiimien yhteisöllisenä osaamisena. Yhdessä toimivat ja työskentelevät ihmiset kehittävät yhteisiä toimintatapoja, ongelmanratkaisu-keinojaan sekä palaveri-käytäntöjä. Näin ollen yksilö paitsi tekee omaa työtään, myös täydentää toisten asiantuntijuutta. Yhteisöllinen asiantuntijuus voi tarkoittaa esimerkiksi työyhteisön yhteistä asiantuntijuutta, tai laajemmin ymmärrettynä moniammatillisen tiimin yhteisen asian eteen tekemää asiantuntijatyötä. (Hakkarainen ym. 2002, 10, Salmelainen 2008, 18–19.) Näin ollen moniammatillisuus ja yhteisöllinen asiantuntijuus on helposti ymmärrettävissä samaksi asiaksi. Mielestäni on kuitenkin tärkeää erottaa kyseiset käsitteet toisistaan, sillä yhteisöllinen asiantuntijuus kuvaa paremmin yhteisön asiantuntijuuden muotoutumista huolimatta siitä, edustavatko yhteisön jäsenet eri ammattikuntia.

4.2.2 Taidollinen asiantuntijuus

Taidollinen asiantuntijuus on luonteeltaan kokemusperäistä käytäntö-tietoutta. Eteläpellon (1997, 88–90) tutkimuksessa asiantuntijuudesta yksi tärkeä elementti oli myös määritellä asiantuntijalle keskeiset taidot. Tutkimuksen tulosten mukaan asiantuntijalle, olipa hän minkä alan edustaja tahansa, keskeistä oli oman alan perusrutiinien ja taitojen lisäksi monia persoonallisia taitoja sekä välttämättömiä sosiaalisia kompetensseja. Eteläpellon tutkimuksen mukaan tällaisia välttämättömiä sosiaalisia kompetensseja ovat viestintä-, vuorovaikutus- ja kommunikointitaidot.

Sosiaalityössä on suuri määrä erilaisia menetelmiä, jotka auttavat sosiaalityön tehtävän toteutumisessa. Sosiaalityön työmenetelmiä on mahdollista määritellä usein eri tavoin. Keskeistä kuitenkin on, että menetelmät vaihtelevat sosiaalityön toimintaympäristöstä riippuen. Työmenetelmä on myös toistettavissa oleva vakiintunut työtapa, joka on mahdollista siirtää joko toiselle työntekijälle tai toiseen työyhteisöön. Työmenetelmä on usein joustava ja sitä on mahdollista soveltaa henkilökohtaisesti. Työmenetelmään sisältyy se, kenen kanssa työskennellään, työvälineet ja keinot joita hyödynnetään. (Sosweb – sosiaalityön työmenetelmät.)

Sosiaalityön työmenetelmät vaihtelevat siis sosiaalityön kontekstista riippuen. Sosiaalityöllä on erilaisia orientaatioita, ja työmenetelmiä voidaan jaotella orientaatioiden mukaan. Työmenetelmät siis kuuluvat erilaisten työorientaatioiden sisään. Sosiaalityön työorientaatiot voidaan luokitella esimerkiksi seuraavasti: ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen, kuntouttava sosiaalityö, yhteisötyö sekä rakenteellinen sosiaalityö. Työorientaatioiden rajat eivät ole jyrkkiä, joten sosiaalityön kontekstista riippuen niitä voidaan käyttää yhtä aikaa. Orientaatiot koostuvat erilaisista työmenetelmistä, ja orientaatioihin perustuvassa mallissa voidaan katsoa yhtä aikaa sekä mikro- että makrotasolle. (Karjalainen 2007, 119–121.)

Viestintätaitoihin liittyy vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojen lisäksi myös sanaton viestintä, eli se, miten reagoimme, käyttäydymme ja ilmehdimme vuorovaikutustilanteissa. Vuorovaikutuksessa keskenään olevat ihmiset paitsi kuuntelevat ja puhuvat, myös katselevat. Viestintään vaikuttaa tilanne, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Myös asiayhteys, sekä esimerkiksi tilannetta ohjaava viestintäilmapiiri ja normit vaikuttavat vuorovaikutuksen kehittymiseen. Viestintä on siis altis useille ympäröiville tekijöille, ja

viestinnän tulos voi tahallisesti tai tahattomasti myös epäonnistua. Paitsi ulkoiset tekijät, myös viestinnän vastapuoli voi ymmärtää asian väärin jolloin viestinnän tulos on erilainen kuin olisi pitänyt olla. Tällaiset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksen onnistumiseen, ja tekevät siitä vaikeaa ja ennustamatonta. Viestintä- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen avaa mahdollisuuden parempaan toimintaan. Hyvillä vuorovaikutus- ja viestintätaidoilla parannetaan mahdollisuutta selviytyä yhä monimutkaisemmiksi käyvästä ongelmista. (Silvennoinen 2004, 15–30.)

Sosiaalityössä vuorovaikutustaidot ovat keskeisessä roolissa. Sosiaalityö on suurelta osin ihmisten arjen ongelmien ratkaisua, joten vuorovaikutus asiakkaiden kanssa on välttämätöntä. Vuorovaikutusta on pohjimmiltaan kahta erilaista: toisaalta vuoronperään tapahtuvaa viestintää, ja toisaalta vaikuttamista joka kohdistuu toisen ajatuksiin, tunteisiin, asenteisiin ja käyttäytymiseen (Silvennoinen 2004, 15). Vuorovaikutustaidot ovat sosiaalityössä, ja yleensä asiakastyössä niin keskeinen osa-alue, että Kiesiläinen (1998, 80–82) nimeääkin asiakastyössä työskentelevälle vuorovaikutusvastuun. Vuorovaikutusvastuu on Kiesiläisen mukaan sitä, että työntekijä on vastuussa vuorovaikutuksesta riippumatta siitä, kuinka halukas vastapuoli on vuorovaikutukseen. Ammatilainen on vastuussa vuorovaikutuksesta koska vastapuolesta ei voi tietää millaiset hänen vuorovaikutustaitonsa ovat. Kiesiläisen mukaan vuorovaikutusvastuulle asiakkaan haluttomuus vuorovaikutukseen onkin haasteellista, sillä tällöin työntekijän on pystyttävä pitämään oma vuorovaikutuskanava avoinna, ja pyrkiä rakentamaan vuorovaikutusta mahdollisimman järkevästi ja hyvin asiakkaan kanssa. Paitsi vuorovaikutusvastuu, myös hyvä tahto ja välittäminen, ihmisen kunnioitus, vastuu omista ajatuksista, tunteista ja teoista, oikein kuuleminen ja ymmärtäminen sekä tärkeiden asioiden sanominen ja rehellisyys ovat Kiesiläisen mukaan tärkeitä onnistuneen vuorovaikutussuhteen elementtejä.

Vuorovaikutustaidot korostuvat paitsi asiakastilanteissa, myös muiden ammattilaisten kanssa tehtävässä yhteistyössä. Silvennoisen (2004, 16–17) mukaan vuorovaikutukseen liittyy olennaisesti oman roolin ymmärtäminen ja paikantaminen. Roolin ymmärtäminen ja paikantaminen korostuu erityisesti erilaisissa ryhmissä, joiden jäsenten työ tai toiminta on jollakin tavalla riippuvaisia toisistaan tai vaikuttavat toisiinsa, ja tavoitteet ovat saavutettavissa yhteisillä toimilla. Erityisesti moniammatillisuus on asia, joka edellyttää kunkin asiantuntijan oman paikan ja roolin hahmottamista, sekä oman asiantuntijuuden ymmärrystä vuorovaikutuksen ja toimien onnistumiseksi.

Karvisen (1993, 15–51) mukaan sosiaalityön ammatillista pätevyyttä ei voida pitää pysyvänä ilmiönä vaikka käytännössä pätevyys olisikin hankittu asianmukaisen koulutuksen avulla. Asiantuntijuudelle ja ammatilliselle pätevyydelle on Karvisen mukaan ominaista että ne ovat koko ajan muutoksen alaisia. Tällöin työntekijän reflektiivinen toiminta auttaa asiantuntijuuden ja ammatillisuuden ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Karvisen mukaan oleellista reflektiivisessä toiminnassa on olla tietoinen omaa toimintaa ohjaavista tekijöistä ja rakentaa omaa ammatillista osaamistaan oman toiminnan kriittisen arvioinnin avulla. Reflektiivisyys on väline työn ja asiantuntijuuden kehittämiseen (Payne & Askeland 2008, 35). Reflektiivinen toiminta kuuluu taidolliseen osa-alueeseen, koska reflektiivinen toiminta kehittää asiantuntijuutta ja vaatii näin asiantuntijalta taitoa tunnistaa kriittisesti oman toiminnan hyvät ja huonot puolet.

4.2.3 Eettinen asiantuntijuus

Sosiaalityön eettisen perustan osalta moraalien, arvojen sekä eettisten periaatteiden erottaminen on tärkeää. Moraalisena toimijana ihminen joutuu punnitsemaan sitä, mikä on oikea tapa toimia kussakin tilanteessa. Moraalisesti vaikeita tilanteita sosiaalityölle voivat olla tilanteet, joissa sosiaalityöntekijä joutuu sovittamaan yhteen erisuuntaisia intressejä, esimerkiksi asiakkaan, hänen omaistensa ja työntekijän näkemysten erotessa toisistaan huomattavasti. Moraalisiin ongelmiin ei ole valmiita vastauksia, vaan kutakin tilannetta on aina punnittava erikseen ja ratkaisu voi olla hankalaa. (Kananaja 2007b, 99–101).

Sosiaalityön arvot edellyttävät asettumista heikomman puolella, mutta yleisiä sääntöjä tai muiden ihmisten oikeuksia ei kuitenkaan voi rikkoa (Kananaja 2007b, 101). Sosiaalityö on kaikkialla maailmassa sidottu arvoihin. Sosiaalityön arvot perustuvat kakkien ihmisten ihmisarvon, tasa-arvon sekä merkityksen kunnioittamiseen. Sosiaalityön perustana ovat ihmisoikeudet sekä yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Sosiaalityön arvot ilmenevät kansallisissa sekä kansainvälisissä sosiaalialan ammattieettisissä ohjeissa. (IFSW 2010b.)

Kananajan (2007b, 99) mukaan ihmisten ihmisarvon, tasa-arvon sekä merkityksen kunnioittamista voidaan pitää sosiaalityön kannalta yleismaailmallisina keskeisimpinä sosi-

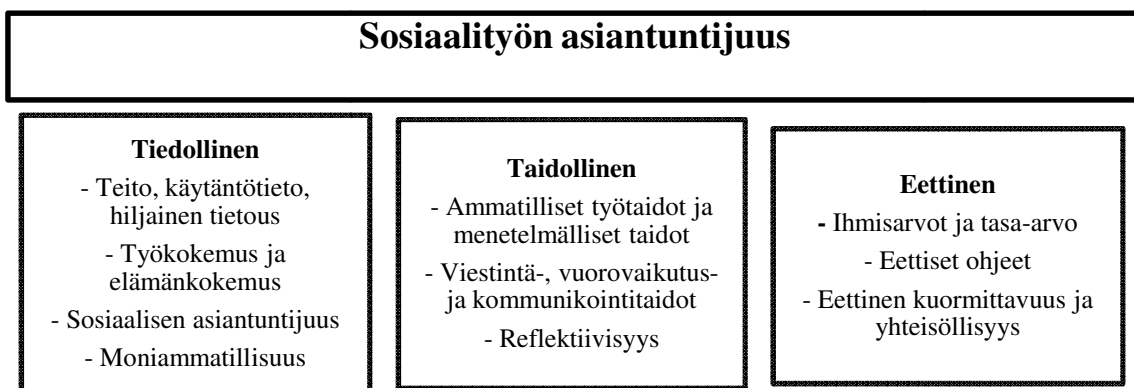
aalityön arvoina joiden perustalle kaikki sosiaalityö perustuu. Arvot ovat sosiaalityön perusta, ja ne ovat olennainen osa sosiaalityön yhteiskunnallista tehtävää. Sosiaalityön arvot ja eettiset periaatteet koskettavat paitsi asiakastyötä, myös kaikkia muita sosiaalityön tasoja, eri tehtäväalueita ja ammatillisia yhteistyösuhteita. Myös Raunio (2004, 71–74) nostaa esille arvojen, eettisten periaatteiden ja tiedon kytkökset toisiinsa. Raunion mukaan sosiaalialan eettiset periaatteet on koottu yleismaailmallisista arvoista, joten arvot ovat eettisen ajattelun pohja. Myös sosiaalityön tieto on sidottuna eettiseen harkintaan. Ilman tietoa eettisen toiminnan pohja katoaa, sillä pelkän eettisen toiminnan varassa sosiaalityötä ei voi tehdä.

Sosiaalityön ammattietiikan pohjana Niemelän (1993c, 160–163) mukaan ovat myönteinen ihmiskäsitys ja ihmisrakkaus. Lähtökohtana sosiaalityölle on yleisesti palvelu- ja ihmisammattien yleiset eettiset periaatteet kuten asiakkaan ihmisarvoinen kohtelu. Tällaiseen ajatteluun pohjautuvan näkemyksen mukaan asiakasta on kohdeltava itseisarvoisena olentona, ei päämääränä. Suomessa sosiaalialan korkeakoulutettujen liitto Talentia ry on koonnut sosiaalialan ammattilaisen eettisen ohjeistuksen. Sosiaalialan ammattietiikka kattaa ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden, itsenäisyyden ja elämähallinnan, syrjäytymisen ehkäisemisen ja osallisuuden edistämisen, syrjinnän ja väkivallan vastustamisen, asiakkaan itsemääräämisoikeuden sekä asiakkaan yksityisyyden. (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005; Raunio 2004, 80–81; Väisänen 2008).

Sosiaalialan ammattieettiset ohjeet ovat luonteeltaan yleispäteviä, ja ne on sidottu ihmisarvon kunnioittamiseen, ihmisoikeuksiin ja ihmisarvoon sekä yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen. Eettisten ohjeiden avulla sosiaalialan ammattilainen voi punnita omia ratkaisujaan ja pyrkiä eettisesti kestävään toimintaa. Eettiset ohjeet tuottavat sosiaalialan työhön oikeuksien ja vastuun pohtimista sekä toisaalta myös riittävyden sekä kohtuullisuuden määrittelemistä. Eettinen ohjeistus auttaa sosiaalialan työntekijää pohtimaan oman toiminnan ammatillisuutta, päätöksentekoa ja sen oikeudenmukaisuutta sekä päätöksenteon perusteita. Eettisten ohjeiden merkitys kasvaa muun muassa tilanteissa joissa työntekijän ja asiakkaan näkemykset eroavat, tai jos asiakkaan tilanne on sellainen jossa on noudatettava pienimmän pahan periaatetta hyvän ratkaisun puuttuessa. Tällöin sosiaalialan ammattilaisen eettinen harkinta nousee ratkaisujen keskeiseksi periaatteeksi. (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005, 5-6.) Eettisesti kestävä toiminta toteuttaa sosiaalityön arvoja ja moraalialaa (Kananoja 2007b, 101).

Hämäläisen (1993, 176–177) mukaan sosiaalialan työssä kohdataan usein kahdenlaisiin eettisiin ongelmiin. Ongelmat koskevat asiakkaan mahdollisuutta itsenäiseen päätöksentekoon sekä asiakkaiden tasapuolista kohtelua. Hämäläinen nimeää sosiaalialan työlle kolme eettistä perusongelmaa: asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja holhoamisen välttäminen voivat aiheuttaa vaaran heitteillejätöstä, asiakkaiden tasavertainen kohtelu kohtelemalla kaikkia asiakkaita samalla tavalla voi aiheuttaa vaaran epätasa-arvon edistämisestä, sekä kolmantena ongelmana tuki voi muuttua kontrolliksi ja kontrolli puolestaan voi osoittautua tehokkaaksi tueksi.

Eettisten ongelmien ja eettisen toiminnan lisäksi eettiseen toimintaan sitoutuu vahvasti eettisen kuormittavuuden käsite. Metteri ja Hotari (2011, 69–73) määrittelevät eettistä kuormittavuutta etiikan ja moraalin ristiriidan kautta. Heidän käsityksensä mukaan ristiriita syntyy kun työntekijällä on valittava yksi useammista vaihtoehdoista, joista yksikään ei ole toivottava ratkaisu asialle. Tällöin työntekijälle aiheutuu helposti eettinen ja moraalinen stressi, josta eettinen kuormittavuus johtuu. Tällaisiin tilanteisiin päädytään useimmiten silloin kun työntekijä on yksin vastuussa moraalisesti ja eettisesti vaikeista ratkaisuista, päätöksistä ja toiminnasta. Pitkään jatkuessaan eettinen ja moraalinen stressi aiheuttavat eettistä kuormittavuutta jotka vaikuttavat työntekijän työkykyyn ja hyvinvointiin. Työyhteisön tuen merkitys korostuu näin ollen eettisen kuormittavuuden ehkäisyssä. Työyhteisön yhteisöllisyys, työn organisointi ja työnohjaus voivat vaikuttaa eettisen kuormittavuuden kokemiseen vähentäen kuormitusta työntekijöiltä.

Kuvio 1. Sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentyminen

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni keskittyy vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun muutokseen ja sosiaalityön asiantuntijuuteen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Henkilökohtainen apu oli keskeinen muutos vammaispalvelulain uudistuksessa ja näin ollen tutkimuskohteena ajankohtainen. Tutkimukseni tarkoitus on tuottaa uutta tietoa sosiaalityön asiantuntijuuteen liittyvistä teemoista vammaispalvelun sosiaalityössä sekä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Koen tutkimukseni tärkeäksi koska se auttaa hahmottamaan asiantuntijuuden erityispiirteitä vammaispalvelun sosiaalityössä.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1 Miten sosiaalityöntekijät määrittelevät sosiaalityön asiantuntijuutta vammaispalvelussa?
- 2 Millaisista asioista sosiaalityöntekijät katsovat sosiaalityön asiantuntijuuden rakentuvan vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa?

Tutkimuskysymykseni kohdistuu sekä vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuteen sekä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa tarvittavaan asiantuntijuuteen. Haluan tutkimuksessani selvittää tuoko henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi jotain erityistä vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuteen, sekä toisaalta, millaiset asiat korostuvat henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa.

5.2 Aineiston hankinta ja analyysimenetelmä

Suoritin tutkimukseni laadullisena tutkimuksena keräten aineiston temahaastattelun avulla. Valitsin tutkimuksen toteuttamiseen laadullisen tutkimusotteen, koska vammaispalvelun sosiaalityöstä on saatavilla erittäin vähä aiempaa tutkimustietoa ja koin laadullisen tutkimusotteen mielekkäämmäksi tavaksi kerätä tietoa aiheesta jonka tutkimus on jäänyt vähemmälle. Laadullisessa tutkimuksessa haastattelut ovat yksi luonnollinen tapa

kerätä tietoa. Haastattelun etuna on se, että näin on mahdollista saada syvällisempää tietoa asiasta kuin esimerkiksi lomakekyselyn avulla. Haastattelujen aikana tutkijalla on mahdollista tarkentaa, täsmentää ja varmistaa oma ymmärrys kysyttävästä asiasta mikäli se on tarpeellista.

Valitsin haastattelumuodoksi teemahaastattelun. Teemahaastattelu on luonteeltaan puolistrukturoitu haastattelu. Teemahaastattelu on haastattelun muoto, jossa kysymykset ovat vain väljästi ennalta suunniteltuja. Pääasia on, että tutkija muotoilee tutkimuksensa kannalta keskeisimmät teemat haastattelun rungoksi, ja tarvittaessa pääteemoille alateemoja joiden varaan tutkija haastattelun rakentaa. Teemahaastattelussa tärkeää on käydä kaikki teemat läpi haastateltavan kanssa, järjestyksellä ei niinkään ole väliä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74–77.)

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä ilmiön tilastolliseen yleistettävyyteen vaan ilmiön tai asian ymmärtämisen, kuvaamiseen ja tulkintaan, on tärkeää, että tutkimukseen osallistujat tietävät mahdollisimman paljon valitusta aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Haastateltavaksi valitsin Itä-Suomen alueella kolmen eri paikkakunnan vammaispalvelun sosiaalityöntekijöitä. Haastateltavia oli yhteensä kuusi sosiaalityöntekijää, joista kaksi olivat sosiaalitoimen esimiehiä. Suoritin testihaastattelun erään paikkakunnan vammaispalveluyksikön työntekijälle. Testihaastattelun avulla sain testattua haastattelu-runkoani, kysymyksiä sekä sitä, sainko kysymyksillä vastaukset asettamiini tutkimuskysymyksiin. Testihaastattelu toimi hyvin, eikä muutostarpeita ilmennyt, joten otin testihaastattelun mukaan aineistoon yhdeksi kuudesta haastattelusta.

Teemahaastattelurunko (Liite 1) muotoutui esittämään aihealueen pääkohdat. Lähetin teemahaastattelu-rungon kullekin haastateltavalle etukäteen sähköpostin avulla. Teemahaastattelu-rungon lähettäminen etukäteen oli mielestäni tärkeää koska kyseessä oli varsin vähän tutkittu ja laaja alue. Aihe-alueeseen tutustuminen etukäteen auttoi laajan ja pohdintaa vaativan aiheeseen vastaamisessa. Haastatteluni tukena oli tarkempia kysymyksiä jotka käytiin läpi kunkin haastateltavan kanssa.

Haastattelupyynnön yhteydessä kerroin, että haastattelut nauhoitetaan myöhempää käsittelyä varten. Nauhoitukseen tulee aina saada haastateltavan suostumus (Mäkinen 2006, 94). Haastateltavat hyväksyivät haastattelujen nauhoituksen vastaamalla myöntävästi haastattelupyyntöön. Haastattelutilanteessa yksikään haastateltavista ei kieltänyt

haastattelujen nauhoitusta. Nauhoitin haastattelut tietokoneelle Audacity 1.3 Beta - ohjelmalla ja haastattelujen purkaminen tekstitiedostoiksi sujui luontevasti.

Neljä haastatteluista oli yksilöhaastatteluja, ja yksi haastattelu oli parihaastattelu johon osallistui kaksi sosiaalityöntekijää. Päädyin ottamaan aineistooni mukaan parihaastattelun koska haastateltavat olivat toisilleen entuudestaan tuttuja ja yhteistyötä oli tehty paljon. Parihaastattelun etuna koin olevan sen, että haastateltavat täydensivät toisiaan ja toistensa ajatuksia. Tekemässäni parihaastattelussa ei käynyt ilmi sellaista ongelmaa, että toinen haastateltavista ei olisi kertonut mielipidettään syystä tai toisesta. Mielestäni parihaastattelu toimi hyvin monimutkaisen ja pohdintaa vaativan aiheen ollessa kyseessä. Haastattelut suoritin maaliskuun 2011 aikana. Litteroin haastattelut auki sanasta saan periaatteella. Haastattelujen litterointi tapahtui heti kunkin haastattelun jälkeen. Haastattelujen kesto vaihteli 1,5 tunnista kahteen tuntiin.

Valitsin aineiston analyysitavaksi sisällönanalyysin, koska halusin tietää mitä aineistoni kertoo tutkittavasta asiasta. Sisällönanalyysi on perinteisesti jaoteltu kolmeen erilaiseen lähestymistapaan: teorialähtöiseen, aineistolähtöiseen ja teoriaohjaavaan analyysiin. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysin avulla pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon. Sisällönanalyysi ja sisällön erittely kuuluvat usein väljästi ymmärretyn sisällönanalyysi -käsitteen sisään. Tutkimuksessa on tärkeää erottaa sisällönanalyysi ja sisällön erittely toisistaan. Sisällönanalyysin tarkoituksena on kuvata aineiston sisältöä sanallisesti, kun sisällön erittelyn tarkoitus puolestaan analyysiä jossa kuvataan kvantitatiivisesti esimerkiksi tekstin sisältöä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103–108, 112.)

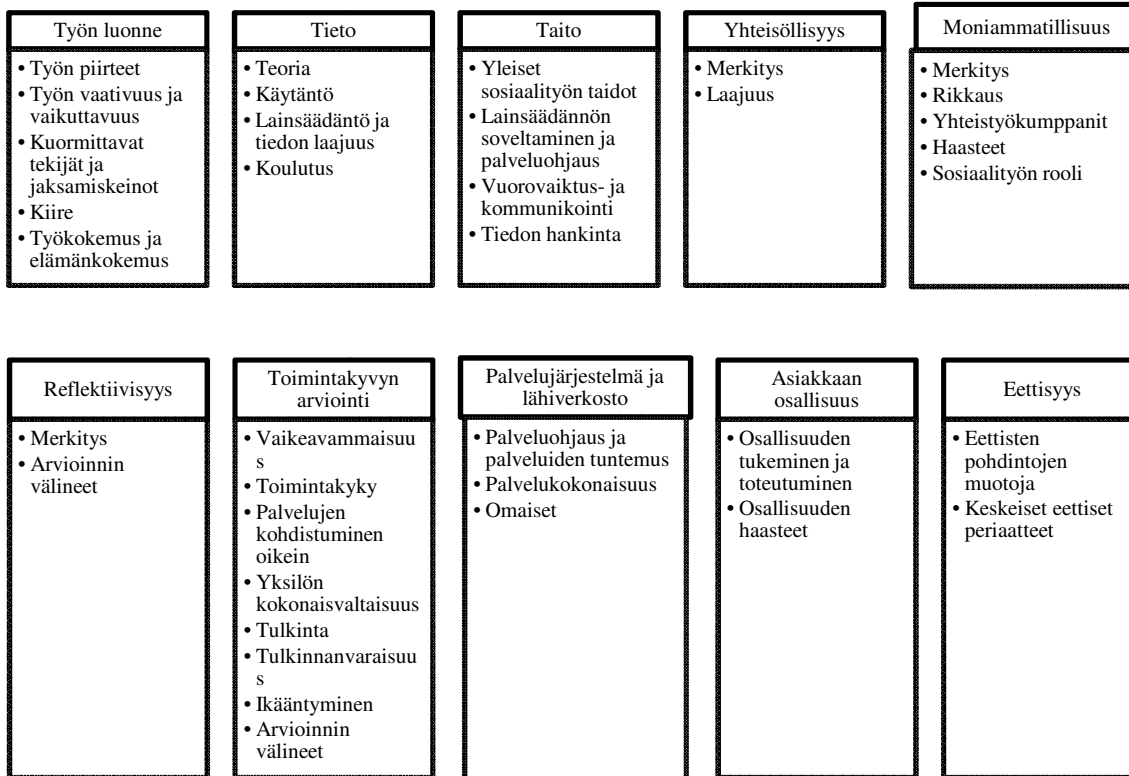
Tutkimuksen analysoinnissa käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Teoriaohjaava sisällönanalyysi lähtee liikkeelle aineiston ehdoilla, eli aineistoa käsitellään kuten aineistolähtöisessä, induktiivisessa, sisällönanalyysissä. Ero aineistolähtöiseen analyysiin teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä tulee siinä, että aineiston abstrahointivaiheessa teoriaohjaavan analyysin teoreettiset käsitteet tuodaan jo aiemmin tiedettyinä, kun aineistolähtöisessä analyysissä ne luodaan aineiston perusteella. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117.)

Induktiivisessa sisällönanalyysissä toteutetaan kolme perusvaihetta: aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä kolmantena abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Aineiston pelkistäminen voi olla joko informaation

tiivistämistä tai pilkkomista, jota ohjaa tutkimustehtävä. Aineisto pelkistetään koodaamalla tai litteroimalla tutkimustehtävälle keskeiset ilmaukset. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113.) Pelkistin eli redusoin tutkimukseni aineiston niin että aluksi alleviivasin haastatteluista mielenkiintoisia ja tutkimuskysymyksen kannalta keskeisiä ilmauksia. Analyysiyksiköksi valitsin ajatuskokonaisuuden, koska näin sain pitkistä vastauksista olennaiset asiat parhaalla mahdollisella tavalla esiin. Alleviivauksen jälkeen siirsin alleviivatut ajatuskokonaisuudet erilliselle Word-dokumentille taulukko-muotoon, niin että taulukon vasempaan sarakkeeseen kokosin alleviivatut alkuperäis-ilmaukset ja oikeaan sarakkeen kirjoitin pelkistetyn ilmauksen (Liite 2).

Aineiston ryhmittelyssä eli klusteroinnissa aineistosta koodatut alkuperäisilmaukset käydään läpi tarkasti, jolloin aineistosta etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia ilmauksia. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään luokaksi sekä nimetään luokka luokan sisältöä kuvaavalla termillä. Ryhmittelyn avulla aineisto saadaan tiivistettyä, koska yksittäiset tekijät sisällytetään yleisempiin käsitteisiin. Abstrahointi puolestaan on vaihe, jossa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto, ja valikoidun tiedon pohjalta muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Abstrahoinnissa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113.) Ryhmittelin aineistoni ensimmäisen kerran pitkälti haastattelun teemojen mukaan kolmen tai neljän pelkistetyn ilmauksen ryhmiin. Nimesin ryhmät kokoavalla käsitteellä. Tämän jälkeen lähestyin aineistoa aineistolähtöisemmin. Tarkastelin aineistostani esille nousevia yhtäläisyyksiä sekä eroavaisuuksia ja kokosin aiemmin tekemäni pienemmät ryhmät nyt suuremmiksi ryhmiksi nimeten ryhmille kokoavan käsitteen (Liite 3). Tässä vaiheessa alakategorioita oli yli 70 kappaletta, jotka ryhmittelin kymmeneen eri yläluokkaan eli yläkategoriaan, ja nimesin yläkategoriat teoreettisella termillä. Tulosten kirjoittamisen aikana yhdistin ryhmiä, ja sain yhteensä 37 alakategoriaa.

Ylä- ja alakategorioita ei tutkimuksessani voinut mielekkäästi yhdistellä enempää, joten kategorioiden runsautta oli mahdotonta pienentää. Kategorioiden mielekäs yhdisteleminen pidemmälle ei ollut mahdollista, koska aineiston rikkaus olisi mielestäni kärsinyt huomattavasti. Suurempiin ylä- ja alakategorioihin yhdistäminen olisi vaikuttanut aineiston rikkauteen negatiivisesti. Aineiston ryhmittely ylä- ja alakategorioihin jollakin toisella tavalla olisi ollut mahdollista, mielestäni se ei olisi antanut aineistosta näin ollen oikeaa kuvaa.

Kuvio 2. Ylä- ja alakategoriat

5.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset

Keskeistä tutkimuksen teossa on tutkimustulosten luotettavuus sekä yleistettävyyys. Tutkimuksen reliabiliteetti, eli luotettavuus, osoittaa missä määrin mittarit mittaavat tutkittavaa ominaisuutta, kuinka luotettava ja pysyvä mittari on, sekä kuinka pysyviä ja johdonmukaisia tutkimustulokset ovat. Toisin sanoen ihmisen tutkimuksessa reliabiliteetti toteutuu, mikäli sama mittaustulos toteutuu riippumatta siitä, kuka häntä ”mittaa”. (Mäkinen 2006, 87.) Tutkimukseeni vaikuttavana tekijänä saattoi olla haastateltavien perehtyminen aiheeseen ennalta. Osa haastateltavista oli ehtinyt pohtia ja miettiä asiaa teema-haastattelu-rungon perusteella etukäteen, mutta osalla se oli jäänyt työkiireiden takia vähemmälle. Mikäli haastattelut olisi toistettu seuraavana päivänä, olisivat tulokset voineet olla hieman erilaisia ja mahdollisesti vastauksia olisi pohdittu syvemmin aiheen

ollessa jo mielessä ja tuttu. Uskon kuitenkin, että haastatteluissa on pysyvyyttä, eli toistattaessaan niiden sisältö olisi lähes samankaltainen kuin ensimmäisissä haastatteluissa.

Tutkimuksen validiteetti tarkoittaa tutkimusmenetelmän pätevyyttä eli sitä, mitaako se tarkoitettua asiaa (Mäkinen 2006, 87). Tässä tutkimuksessa validiteetti toteutui, koska haastattelujen avulla saatiin vastaukset tutkimuskysymyksiin. Haastatteluaineiston tulokinnon tukena käytin tulosten esittämisessä suoria lainauksia haastatteluista. Näin ollen lukijan on mahdollista arvioida tutkijan tulkinta sekä tulkintojen luotettavuutta. Johtopäätösten pätevyys eli validius on tutkimuksen luotettavuudessa keskeinen asia. Vaikka aineisto olisi validi, eivät johtopäätökset sitä välttämättä ole. Johtopäätösten validiteetin voivat vaikuttaa muun muassa tutkijan väärinymmärrys saamastaan viestistä sekä niiden merkityksen väärin tulkinta. Johtopäätösten validiutta parantavia tekijöitä ovat tutkijan ajankäyttö, tutkittavien läheisyys sosiaalisesti ja maantieteellisesti, tutkittavien ilmausten oikein ymmärrys, tutkijan ja tutkittavien läheiset suhteet sekä tutkijan ja tutkittavien yhteiset monipuoliset tilanteet. (Hämäläinen 1987, 56–57.) Tutkimukseni johtopäätösten validiutta ja tutkijan tulkinnan oikeellisuutta tukee aikaisempi tieto vammaispalvelun sosiaalityöstä. Suoritin harjoittelun vammaispalvelun sosiaalityössä, joten ilmiöt ja vertauskuvat olivat minulle tutkijana jo aikaisemmin tuttuja. Johtopäätösten validiutta lisää myös se, että osa haastatteluihin osallistuneista sosiaalityöntekijöistä oli minulle aikaisemmasta tuttuja, joten haastattelut sujuivat hyvin. Tutkijana aineiston tulkinta oli osittain haasteellista johtuen aikaisemmista kokemuksistani vammaispalvelun sosiaalityössä. Tulkinnan haasteellisuuden aiheutti omat aikaisemmat käsitykseni tutkittavista asioista, sekä omat mielipiteeni tutkimuskysymyksiin vastaamisista. Onnistuin tässä tutkimuksessa kuitenkin pitämään aineiston analyysin ja tulkinnan sekä omat ajatukseni erillään toisistaan, vaikkakin tulokset ja omat aikaisemmat käsitykseni asiasta olivat osittain samankaltaisia.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on jaotellut tutkimuksen teon eettiset periaatteet kolmeen eettiseen pääperiaatteeseen ihmistieteisiin luettaviin tutkimusalojen osalta, joihin siis myös sosiaalityön tutkimus kuuluu. Pääperiaatteet ovat tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuoja. (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009, 4.)

Tutkimukseni kohteena olivat sosiaalityöntekijät, joten tutkimusluvan hankinta ei ollut tarpeen. Kuitenkin, jotta noudattaisin eettisesti kestävästä tutkimuksesta periaatetta,

ennen haastattelupyynnötä sosiaalityöntekijöille pyysin luvan haastatteluun kaupungin vammaispalveluiden esimieheltä. Kaupungin esimiesten oli näin mahdollista evätä haastattelut yksikössään. Kullakin sosiaalityöntekijällä oli mahdollisuus valita, osallistuuko haastatteluun vai ei. Haastattelupyynnot lähetin pääosin sähköpostilla jossa samalla esitelin tutkimukseni pääpiirteet, kerroin haastattelun nauhoittamisesta ja annoin haastateltaville teemahaastattelu-rungon etukäteen. Yhden haastateltavan hankin pyytämällä häntä suoraan kasvotusten osallistumaan tutkimushaastatteluun. Haastattelutilanteessa kysymykseen vastaamatta jättäminen oli mahdollista, mikäli haastateltava ei halunnut vastata. Valinnanvapauden avulla noudatetaan tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen periaatetta (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009, 4).

Tutkimuksen teossa on keskeistä säilyttää luottamus tutkijan ja tutkittavien välillä, joten muun muassa tutkimusaineiston keruuseen liittyvät ongelmat on hyvä selvittää etukäteen (Eskola & Suoranta 1998, 52–54). Tutkimusaineistoni keruu tapahtui nauhoittamalla haastattelut, ja kaikille haastateltaville kerrottiin haastattelujen nauhoituksesta haastattelupyynnössä. Kaikilla haastateltavilla oli mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta, mikäli he olisivat kokeneet haastattelun nauhoituksen epämiellyttäväksi.

Tutkimusaineistoa käytettiin vain tähän pro gradu tutkielmaan, ja aineisto hävitettiin kun aineisto on saatu analysoitua ja työ päätökseen. Aineiston käsittelyssä ja raportoinnissa on tärkeää että luottamuksellisuus ja haastateltavien anonymiteetti säilyvät (Eskola & Suoranta 1998, 56–57; Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009, 4). Koska tutkimukseni aineiston keräämisen paikkana on kolme Itä-Suomen paikkakuntaa, myös paikkakuntien nimet pidettiin tutkimusraportissa salassa, eikä paikkakuntia tai sosiaalityöntekijöiden vastauksia vertailla paikkakuntien kesken missään vaiheessa. (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009, 4, 7, 11.) Erityisesti pienen aineiston ollessa kyseessä tutkittavien henkilöllisyyden salaaminen voi olla yksi keskeisimmistä haasteista tutkijalle. Mikäli tutkimukselle olisi tarpeellista, voidaan tutkittavat esimerkiksi numeroida tunnistenumeroiden avulla. (Mäkinen 2006, 114–115.) Tutkimuksen aineiston keruu tapahtui niin pienen asiantuntija-yhteisön sisällä, että haastateltavien anonymiteetti säilyttämiseksi en käyttänyt tulos-osion suorissa haastattelu-lainauksissa haastateltavien tunnisteita.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1. Tutkimustulosten yleistä tarkastelua

Vammaispalvelun sosiaalityö on hyvin laaja-alainen sosiaalityön alue. Haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityölle ovat keskeisiä piirteitä laaja-alaisuus, yhteisöllinen asiantuntijuus, asiakaslähtöisyys sekä moniammatillisen työotteen korostuminen. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi on vammaispalvelussa hyvin samankaltainen kuin muutkin vammaispalveluiden piiriin kuuluvat päätöksentekoprosessit.

Vammaispalvelun sosiaalityössä henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentäminen tiedollisen, taidollisen ja eettisen osa-alueen tavoin koetaan haasteelliseksi. Haasteellista osa-alueisiin jaottelu on sen takia, ettei osa-alueita voi tarkasti erotella ja määritellä sitä mikä milloinkin on puhtaasti tiedollista, taidollista tai eettistä asiantuntijuutta. Haastateltavien mukaan osa-alueet ovat niin liikkäin ja toisiinsa kietoutuneina ettei niiden erottelu henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa ole mielekäästä.

”Vaikea erotella, et kyllä ne menee osassa limittäin mutta osassa vaihetta korostuu taas tietyt asiat.”

Osa haastateltavista erottelee keinotekoisesti tiedollisen, taidollisen ja eettisen asiantuntijuuden osa-alueita henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Haastateltavien mukaan sosiaalityön asiantuntijuuden tiedollinen osa-alue korostuu vamman tai sairauden ymmärryksessä, palvelujärjestelmän tuntemuksessa sekä lainsäädännön tuntemuksessa. Taidollinen asiantuntijuus näkyy selkeimmin asiakkaan kohtaamisessa, lain tulokinnassa, asiakkaan tilanteen kokonaisvaltaisessa hahmottamisessa sekä asioiden kirjaamisessa. Eettinen asiantuntijuus näkyy muun muassa siinä, että asiakas huomioidaan riittävästi hänen omassa asiassaan. Eettinen asiantuntijuus kulkee haastateltavien mukaan koko prosessin läpi, ja sen paikantaminen johonkin tiettyyn kohtaan päätöksentekoprosessia on mahdotonta.

”Tiedollista voi olla siinä asiakkaan tilanteessa et mitkä on ne eri mahdollisuudet jos henkilökohtainen apu myönnetään, mitkä on ne sopivat tavat jär-

jestää avustajapalvelua. Taidolliset... tietää että toimintakyky pitää mitata, mutta taitoo on se, että miten se mitataan. Eettisessä asiantuntijuudessa varmaan korostuu se että asiakas-parka ei jää tässä myllytyksessä alimmaisiksi. Ja tietysti se että se sais ne tarviimansa palvelut jollakin tavalle et jos se ei oo tää avustaja-systeemi niin että mikä se sitten on. Aika hankala niitä on erotella tuolla tavalla mutta jos noin keinotekoisesti yrittäisi.”

6.2 Työn luonne

Työn piirteet. Vammaispalvelun sosiaalityön haasteena ja rikkautena haastateltavat kokevat olevan arvostuksien ja käytännön asioiden pohtimisen. Työssä eteen tulevat yhteiskunnan ongelmat, ja työhön kuuluva piirre on, että jotkin asiakkaiden tilanteet ovat vaikeita.

”Siis se on selvä homma että kun tähän tulee että jotkut asiakkaat, jotkut asiakkaitten asiat, ne on vaikeita. Sairaudet on vaikeita, vammat on vaikeita, se on tähän työhön kuuluva piirre.”

Vammaispalvelun työn luonteeseen kuuluu aineiston mukaan vahvasti myös laaja-alaisuus. Vammaispalvelun sosiaalityö koetaan hyvin laaja-alaisena, koska työ koskettaa ihmisen koko arkielämää. Näin ollen tiedon on oltava laaja-alaista ja käytännössä tarvittava tieto voi olla mitä tahansa. Vammaispalvelun sosiaalityössä laaja-alaisuus näkyy muun muassa laajana yhteistyöverkoston ja yhteistyöverkoston rajat ovatkin häilyvät. Vammaispalvelun sosiaalityössä tarvitaan ymmärrystä koko sosiaalityön kentästä ja yhteistyökumppaneina ovat muun muassa muut sosiaalityön osa-alueet.

”Ja et se käytännön tieto mitä tarvii, niin vammaispalvelu menee sen koko arkielämän, päivittäisen toiminnan läpi, niin siellä voi olla mitä tahansa. ... Ja just sitten se, että kun nää meidän palvelut menee sen koko ihmisen arkielämän läpi, niin siinä on pakolla näitä toimijoita hirveesti mukana.”

Työkokemus ja elämäkokemus nähdään vaikuttavan vammaispalvelun laaja-alaisuuden sekä yleisesti sosiaalityön laajuuden ymmärtämiseen. Vammaispalvelun laaja-alaisuutta kuvaa hyvin esimerkiksi se, että tutkimuksen mukaan vammaispalvelun

sosiaalityöntekijän on henkilökohtaisen avun kontekstissa tiedettävä jotain palkanmaksuihin, vuosilomiin ja työnantajuuteen liittyvistä asioista, mikäli tarve niin vaatii.

”Elämäkokemus on suuressa roolissa ja ammatillinen kokemus monenlaisesta työstä. Tässä pitäis olla ymmärrystä koko sosiaalityön repertuaarista. Niin silloin ois myös helpompi tehdä myös vammaispalvelutyötä.”

Työn vaativuus ja vaikuttavuus. Vammaispalvelun sosiaalityö on haastateltavien mukaan vaativaa, koska työllä on suuri vaikutus asiakkaan arkielämän sujumiseen. Asiakkaiden asioiden hoitaminen vaikuttaa työn rasittavuuteen, mutta työtä ei koeta rasittava fyysisesti eikä henkisesti. Vaikka haastateltavat eivät koe työtä rasittava, koetaan työ kuitenkin haasteellisena. Myös Hämäläinen ja Niemelä (2006, 91) ovat tutkimuksessaan työssä jaksamisen edistämiseksi työyhteisöjen kehityksen avulla tulleet siihen tulokseen, että sosiaalityötä luonnehditaan usein vaativana työnä.

”Sanotaan että haasteellista mutta ei rasittavaa. En kuvailis sanalla rasittava, haasteellinen kyllä. Mutta jos tämä työ ei olis haasteellista niin sittenhän tää ois tylsää.”

Työn kiireettömyys, eli se ettei työssä olla vastuussa akuuteista tilanteista, on yhden haastateltavan mukaan rasittavuuteen positiivisesti vaikuttava tekijä. Työn rasittavuuteen vaikuttavat muun muassa asiakkaiden moninaiset tilanteet, vaikuttamiskeinojen vähyys sekä kiire. Osa haastateltavista pitää tärkeänä ymmärrystä siitä, että on olemassa asioita joille ei yksinkertaisesti voi mitään ja tämä tulee hyväksyä. Toiset asiat ratkeavat helposti, mutta on olemassa asioita joille ei voida mitään edes moniammatillisen työotteiden avulla.

”Ja sitten se pitää hyväksyä että on asioita joille ei voi mitään. Voit käyä työkaverin huoneessa jupisemassa, mut turhapa sitten pidemmälle mieltä.”

”Ja sitten meillä on näitä joitakin tapauksia joilla on neurologinen sairaus taustalla ja me pohditaan vuosikaudet eikä me tulla sen kummemmaksi. Saattaa olla 10 ihmistä pöydän ympärillä, eri ammatteja.”

Työn avulla pyritään vaikuttamaan positiivisesti asiakkaan tilanteeseen, elämänlaadun paranemiseen asiakasta voimaannuttaen. Asiakkaan tilanteeseen vaikutetaan muun muassa yhtenäisillä ja oikeudenmukaisilla ohjeistuksilla.

”Ratkaisuilla mitä tehdään, pystytään vaikuttamaan siihen että asiakas pysyy asumaan pitempään kotona tarjoamalla erilaisia palveluja. Saamaan elämänlaatua (paremmaksi) kun saa avustajapalveluja ja saa kommunikatiokeinoja.”

Kuormittavat tekijät ja jaksamiskeinot. Haastateltavat kokevat vammaispalvelun sosiaalityössä kuormittavana tekijänä lainsäädännön tulkinnanvaraisuuden. Vammaispalvelulaki koetaan huomattavasti tulkinnanvaraisemmaksi kuin esimerkiksi toimeentulotukilaki, eli työntekijöiltä vaaditaan erilaista kykyä tulkita ja soveltaa lainsäädäntöä.

”Vammaispalvelulaki on niin väljästi kirjoitettu et siinä on aika paljon päättäjän tulkinnanvara, päättäjän on löydettävä tilanteesta ne millä joko hylkää tai myönnät. Huomattavasti vaikeempi on tehdä vammaispalvelupäätös kuin toimeentulotukipäätös.”

Erilaiset uudistukset, kuten organisaatiouudistukset, ja umpikujiin turhautuminen koetaan kuormittavana tekijänä. Yksi uudenlainen kuormittava tekijä erään haastateltavan mukaan on järjestöjen edunvalvonta. Järjestöjen edunvalvonta tapahtuu hyvin voimakkaasti oman asiakasaineksen kautta, eikä huomiota kiinnitetä kokonaisuuteen ja vammaispalvelutyön laajuuteen. Järjestöjen edunvalvonta on rasittavaa, koska työntekijöillä on pyrkimys auttaa asiakasta elämässään. Kuormittavan tekijänä koetaan myös riittämättömyyden tunne sekä vammaispalvelutyön lisääntyminen vammaispalvelulain muutoksen jälkeen.

”... kyllähän se on ollu aika kuormittavaa tämmönen järjestöjen edunvalvonta tai asioiden ajaminen nimenomaan oman asiakasaineksen kautta et se ei oo kokonaisuus. Kun vammaisuus on niin moninainen, monimuotoinen. On erilaisia ihmisiä, niin sitten nousee joku tietty järjestö joka ajaa vain sitä omaa etuaan. Että siellä ei nähä sitä laajuutta missä kentässä myö ollaan vammaispalveluissa.”

Työn kuormittavuuteen vastataan erilaisten jaksamiskeinojen avulla. Jaksamiskeinoista keskeisin on työpaikalta ja työtovereilta saatava tuki ja keskustelu. Työyhteisön sisällä keskustelu erilaisista asioista on yksi tärkeimmistä jaksamiskeinoista. Tiedon hankinta, opiskelu sekä vapaa-aika ja harrastukset nousevat myös tärkeiksi jaksamiskeinoiksi. Tutkimukseni tulosta työyhteisöjen merkityksestä jaksamiskeinona tukee myös Hämäläisen ja Niemelän (2006, 91) tutkimuksen tulos, jonka mukaan työyhteisöltä saatava tuki on sosiaalityössä yksi tärkeä jaksamiskeino. Tutkimuksen mukaan mahdollisuus keskustella työtovereiden kanssa vaikeista asiakastilanteista ja asioista sekä muista psyykkisesti kuormittavista tekijöistä on sosiaalityön työyhteisöjen kehittämisen tärkeä kohde.

Kiire. Karvinen-Niinikoski ym. (2005, 19) ovat tutkimuksessaan sosiaalityön tilanteesta vuonna 2003 saaneet tulokseksi muun muassa kiireen ja asiakkaiden määrän olevan yksi sosiaalityötä kuvaava ja kuormittava tekijä. Myös vammaispalvelun sosiaalityössä kiire nousee haastateltavien mukaan esille monessa eri kontekstissa. Kiire vaikuttaa niin asiakastyöhön kuin työn arviointiin. Asiakastyöhön kiire vaikuttaa muun muassa asioiden priorisointina sekä asiakkaan osallisuuden heikkenemisenä. Asiakkaan osallisuus vaikeutuu kiireen ja työntekijöiden riittävyyden takia. Yhden haastateltavan mukaan varsinkin suurilla paikkakunnilla työntekijöiden kiire ja riittävyys nähdään asiakkaan osallisuuteen vaikuttavana tekijänä ja hänen mukaansa osallisuus toteutuu pienellä paikkakunnalla paremmin. Työn paljous vaikuttaa työn hoidettavuuteen ja osa vastaajista koki joutuvansa joskus toimimaan jopa epäeettisesti työn paljouden ja kiireen takia.

”... Mutta sitten se on se ongelma että työtä on yksinkertaisesti liikaa ja siten joutuu oikomaan, joutuu toimimaan jos nyt ei ihan laittomasti niin melkein laittomasti, ainakin epäeettisesti. Ja kyllä mä väitän että ei kiire oo pelkästään tekosyy vaan kyllä se on ihan todellinen syy minkä takia jää asi- at sit huonosti hoidetuiksi.”

Kiire vaikuttaa myös aikatauluissa pysymiseen. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa keskeiseksi ja tärkeäksi elementiksi nouseekin juuri aikataulussa pysyminen. Päätöksen tulee olla joutuisa ja lakisääteisissä aikatauluissa on pysyttävä.

Työkokemus ja elämäkokemus. Haastateltavat korostavat että vammaispalvelutyössä työkokemuksella ja elämäkokemuksella on merkitystä. Työkokemus ja elämäkokemus ovat antaneet asiantuntijuudelle pohjan ja vahvistaneet asiantuntijuutta. Työkokemus ja elämäkokemus auttavat myös laaja-alaisen näkemyksen muodostamisessa sekä elämän monimuotoisuuden ymmärryksessä. Karvinen-Niinikoski ym (2005, 59, 72) tekemän tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät katsovat työkokemuksen ja elämäkokemuksen olevan eniten heidän ammatillista kehitystään tukevia elementtejä. Näin ollen tulos työkokemuksen ja elämäkokemuksen merkityksestä sosiaalityön asiantuntijuuden kehittämisessä on yhteneväinen aikaisemman tutkimuksen kanssa.

”Eihän sitä varmaan voi sivuuttaa et kyllähän se oma elämäkokemus antaa pohjaa tälle ja vahvistaa sillä tavalla et pystyy tekemään vaikeitakin päätöksiä ja ratkaisuja.”

Työkokemus ja elämäkokemus auttavat myös arvioinnin tekemisessä. Työkokemuksen kautta jokaiselle työntekijälle kehittyy oma tapa lähteä liikkeelle esimerkiksi toimintakyvyn arvioinnissa ja arviointiin ikään kuin ”kehittyy silmää”. Tutkimustulos vahvistaa aikaisempien tutkimusten käsitystä siitä, että työkokemus ja elämäkokemus antavat positiivisen piirteen sosiaalityön tekemiseen, ja työkokemus parantaa asiakastyötä sekä ammatillisen osaamisen kehittymistä (vrt. esim. Heikkinen 2008, 137).

Erän haastateltavan mukaan erityisesti henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa työkokemus ja elämäkokemus korostuvat. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa elämän ymmärtämisen vaatimus, laaja-alainen ajattelukyky sekä palveluiden tuntemus korostuvat. Työkokemus ja elämäkokemus auttavat tähän ymmärrykseen.

”Ei ehkä ihan semmonen henkilö joka ei oo ollu vajaakuntoisten ihmisten kanssa tekemisissä, tai ei tiedä miten nämä systeemit toimii, tai jos tulee ihan raakileena, niin ei ehkä ihan hoksaa kaikkee. Kyllä sitä tarvitaan että on ol-tava perustietoo. Kyllä työkokemus ja elämäkokemus vaikuttaa ja tieto.”

Yksi haastateltava muistuttaa että henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa on tärkeää myös ymmärtää, että palvelua voidaan käyttää väärin. Avun myöntämisen jär-kevyuden pohdinnassa työkokemus ja elämäkokemus ovat keskeisiä.

”Pitää tiedostaa se harmaa vyöhyke ja se mahdollisuus että palvelua käytetään pikkusen väärinkin. Ja se ei onnistu noviisilta. Että elämäkokemus ja

ammattillinen kokemus auttaa tässä pohtimaan tätä järkevyyttä. Se ei haittaa ollenkaan jos henkilökohtaisen avun prosessissa ois jo kokeneet työntekijät.”

6.3 Tieto

Teoria. Vammaispalvelun sosiaalityössä teoreettinen tieto on haastateltavien mukaan taustalla olevaa tietoa. Teoreettinen tieto ei ole vammaispalvelun sosiaalityössä jokapäiväistä, ja osa haastateltavista kuvasikin teoreettisen tiedon ikään kuin painuvan takalalle työn käytännönläheisyyden takia. Teoreettisen tiedon ollessa taustalla sitä ei näe jokapäiväisessä työssä selvästi.

”Kyllähän se teoria varmaan kulkee taustalla, mut tässä jokapäiväisessä työssä varmaan oo etusijalla eikä näy.”

Haastateltavien mukaan teoreettinen tieto on kuitenkin työn pohja, eikä ilman teoriaa ja teoreettista tietämystä voi työskennellä. Teoreettista tietoa kuvataan työn perustaksi ja se mielletään yhteiskunnan ja ihmisen ymmärtämiseksi. Yksi haastateltavista kuvaa haasteeksi teoreettisen tiedon suodattamisen. Hänen mukaan teoreettisesta tiedosta suodattaa itselleen sopivan tiedon, ja suuri osa hyödyllisestä tiedosta menee ohi.

”... ehkä sitten kanssa että mitä kuulee uutta jotakin tähän työhön liittyvää teoreettista tietoo. Niin sieltä suodattaa sen mikä tuntuu siihen omaan sapluunaan sopivalle. Mut mitenkä paljon sieltä sitten jää kaikkee hyvää, tarpeellista ja muuta, menee sit ulkopuolelle et ohi meni? Varmaan paljon....”

Eräs haastateltavista nostaa esille myös teorian ja käytännön vuorovaikutuksen. Hänen mukaansa työkokemuksen kautta syntyy syvempi ymmärrys siitä, että kaikki pohjautuu lopulta teorioihin. Haastateltavan mukaan teorian ja käytännön vuorovaikutus on sekä välttämätöntä että tarpeellista.

”... käytäntö ja teoria nivoutuu sillä tavalla yhteen että jos tekee kauan käytäntöä niin sieltä voi vaikka ite keksiä jonkin oman teorian. Et välillä käytäntö nostaa teorian tai teoria muokkaa käytäntöä, et se on semmonen vuorovaikutus.”

Käytäntö. Vammaispalvelun sosiaalityössä syntyy tietoa käytännön kautta päivittäin. Käytännön kautta syntynyt tieto kuvataan haastatteluissa työkäytännöiksi kuten esimerkiksi asiakkaan tilanteen selvittämisen aloittaminen sekä kotikäynnin tekeminen. Käytäntö nähdään myös tärkeänä tiedon syventymisen kontekstissa. Käytännön kautta tieto syventyy ja asiat tulevat arkipäiväisiksi eli teoreettista tietoa sovelletaan käytäntöön.

”Esimerkiksi aatellaan jollain toisella alalla ollut ihminen niin saattas olla että olis ihan kauheen vaikeeta jo tehdä kotikäynti ihan jo semmosena käyntinä. Et ymmärtää mitä kaikkee siihen sisältyy. Tai sitten just tämä että kotikäynnillä kun on asiakas ja hänen omaisensa, saattaa olla muita yhteistyökumppaneita. Niin miten siellä toimintaan ja ollaan.”

Tärkeimpänä käytännön kautta syntyneenä tietona haastatteluissa pidetään vaikeavammaisuuden ja sairauksien ymmärtämistä. Käytännön kautta syntyvä tieto vammoista ja sairauksista sekä niiden merkityksestä käytännössä nousee haastateltavien vastauksissa vahvasti esille. Kokemuksen kautta syntyvä ymmärrys haitasta ja sen aiheuttamasta erityistilanteesta on haastateltavien mukaan keskeistä vammaispalvelun sosiaalityössä.

”Riittävän kauan kun sanakirjan kanssa tankkaat niitä diagnooseja et mitä ne tarkoittaa ja mitä se on suomeksi, ei se pelkää et mitä ne on suomeksi, vaan et mitä ne tarkoittaa mahdollisesti käytännössä. Sehän on ihan työn kautta syntyneitä tietoa. Paljon on työn kautta syntyneitä tietoa, mutta ehkä eniten se on just mikä näkyy tässä meidän työssä, niin se on se tieto vammoista, sairauksista.”

Lainsäädäntö ja tiedon laajuus. Vammaispalvelun tieto mielletään hyvin laajalaiseksi. Haastateltavat nimeävät tiedon kohteeksi erilaisten määräysten ja soveltamisohjeiden muutoksen sekä yhteiskunnallisen tiedon. Vammaispalvelun sosiaalityössä tarvitsee tietoa paitsi lainsäädännöstä ja sen muutoksista, palvelujärjestelmästä ja sen muutoksista, myös yhteistyökumppanien toimintamuutoksista sekä erilaisista määräyksistä kuten esimerkiksi rakennusmääräyksistä. Yhteiskunnallinen tieto on haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä välttämätöntä, ja yhteiskunnallisen tiedon seuraaminen on yksi keskeinen asia vammaispalvelun sosiaalityössä.

”Vammaispalvelun sosiaalityöntekijä tarvitsee tietoa lainsäädännöstä, vammaisuudesta ja kaikesta tämmösestä pystyäkseen tekemään sitä työtä. Yhteiskunnan palveluista ja kaikesta mahdollisesta muusta.”

Erityisesti lainsäädäntö puhuttaa henkilökohtaisen avun osalta. Lainsäädäntöön ja sen soveltamiseen haastateltavat kaipaavat selkeyttä. Laki on tällä hetkellä sovellettavissa hyvin monin eri tavoin ja kunnilla onkin vaihtelevat käytännöt. Lainsäädännön selkeyteen henkilökohtaisen avun suhteen odotukset ovat korkealla hallinto-oikeuksien linjauksen suhteen. Hallinto-oikeuksien päätöksiä ja yleisiä linjauksia koko maan alueella henkilökohtaisesta avusta odotetaan, koska koetaan tärkeänä saada tietää päätösten oikeudenmukaisuus.

”Ootan kovasti näitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä että saataisi ihan valtakunnassa linjattua näitä. Tiedettä missä mennään ja tiedettä sitten varmaksi että me tehdään oikein.”

Henkilökohtaisen avun osalta yksi haastateltavista nostaa esille lainsäädännön toteutumisen vastavuoroisesti sekä työntekijän että asiakkaan kohdalla nähdään tärkeänä. Tärkeää henkilökohtaisen avun päätösprosessissa on paitsi työntekijän lainmukainen toiminta, myös se, että vammaisen henkilö täyttää lain kriteerit. Vammaisen henkilön on kyettävä muun muassa määrittelemään avun sisältö ja toteutustapa, hänellä on oltava riittävästi voimavaroja ohjata avustajaa ja toimia hänen työnantajanaan. Avustajan ohjaajana toimiminen tulee haastateltavien mukaan harvoin esille, mutta esille tullessaan se voi olla koko henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin vaikein arvioitava asia.

”Ja sitten tietysti myös sen arvioiminen että onko asiakkaalla voimavaroja ohjata avustajan työtä. Tämähän tulee hyvin harvan asiakkaan kohdalla harkittavaksi ja mietittäväksi mut sitten että kenen kohdalla se tulee niin se saattaa olla koko asian selvittelyn vaikein kohta.”

Koulutus. Haastateltavat nimeävät tiedon lähteeksi koulutuksen. Koulutuksella tarkoitetaan paitsi tutkintoon kuuluvaa koulutusta, myös lisä- ja jatkokoulutuksia. Koulutuksen merkitys tiedon lähteenä sosiaalityön asiantuntijuuden kehittymisessä on yksi tärkeimmistä elementeistä (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 72). Vammaispalvelun sosiaalityön koulutuksen vähäisyys nousee yhdessä haastattelussa esille. Kiinnostusta hyvään

koulutukseen ja kouluttautumiseen olisi, mutta vain vammaispalvelun sosiaalityölle tarkoitettuja koulutuksia on tarjolla niukalti. Samanlaisia tuloksia koulutukseen osallistumisen halukkuudesta sekä koulutusten sisällön eriytymättömyydestä saatiin myös Karvinen-Niinikoski ym. (2005, 59) tutkimuksessa sosiaalityön tilanteesta vuonna 2003, jonka mukaan koulutus koetaan sisällöltään eriytymättömänä ja erilaisiin sosiaalityön koulutuksiin osallistutaan mielellään.

”Kyllähän on täsmä -koulutusta, sais vammaispalvelussa olla enemmänkin. Hyvään koulutukseen mielellään osallistutaan.”

Tiedon hallinnassa yksi haastateltava kiinnitti huomiota työntekijän koulutukseen ja teoreettisen taustaan. Hänen mukaansa työntekijän koulutustausta näkyy työssä. Sosiaalityön koulutuksen saanut henkilö omaa laajemman yhteiskunnallisen ajattelutavan, kun vastaavasti sosionomi-koulutuksen saanut henkilö keskittyy yksilöön ja yksilön tilanteeseen. Näin ollen taustalla oleva teoreettinen tieto saa uudenlaisen merkityksen sen ollessa pohjana käytännössä opitulle tiedolle.

”Ja se, mikä on koulutustausta työntekijällä, niin kyllä se näkyy työssä. Sosionomi-koulutuksella painotetaan hyvin paljon yksilöä ja yksilön tilannetta ja asiakkaan asemaa ja yksilön toiveitten ja osallisuudenkin näkökulmasta. Mutta sosiaalityön koulutuksen omaavilla on laajempi yhteiskunnallinen näkemys.”

Koulutuksen merkitykseen kiinnitetään huomiota myös henkilökohtaisen avun kontekstissa. Yksi haastateltava pitää tärkeänä, että henkilökohtaisen avustajien koulutusta lisätäisiin. Mikäli henkilökohtaisena avustajana on koulutettu henkilö, palvelu tarjoutuu asiakkaalle oikein ja tarkoituksenmukaisesti.

”Kodin seinien sisäpuolella tapahtuu kaikenlaista. Mutta että meitä huolehtaa pikkusen se että saako se asiakas kunnollista apua. Ja sen takia minä puhun paljon täällä siitä ammatillisesta tarpeesta. Siis kouluttaa näitä avustajia ja ohjata työtä oikeeseen suuntaan.”

6.4 Taito

Yleiset sosiaalityön taidot. Vammaispalvelun sosiaalityössä tarvitaan aineiston mukaan yleisiä sosiaalityön taitoja, kuten erilaisten asioiden selvittely-taitoa, ammatillisten peruskysymysten hallintaa, sekä myös ennakoitaitoa. Yleiseksi sosiaalityön taidoksi luokitellaan myös asiakkaan kohtaaminen. Asiakkaan kohtaamisessa on tärkeää käyttäytyminen ja ei-sanallinen viestintä. Asiakkaan kohtaaminen opitaan parhaiten käytännön kautta. Asiakkaan kohtaamisessa on tärkeää tilanteessa oleminen ja asiakkaan aito kohtaaminen. Yksi haastateltava huomauttaa että asiakkaan kohtaamisessa on tärkeää kiinnittää huomiota myös kielteisistä asioista puhumiseen niin, ettei asiakas loukkaannu. Myös kyynisyyden välttäminen on yhden haastateltavan mukaan yksi keskeinen sosiaalityön taito. Haastateltavan mukaan työkokemus ja elämäkokemus voivat lisätä kyynisyyttä, mutta samalla myös auttavat toimimaan niin ettei kyynisyys vaikuta asioiden hoitamiseen.

”Sit asiakkaan kohtaaminen. Ja siinä tilanteessa olo sen asiakkaan huomiointiin, kuunteleminen ja miten vuorovaikutuksella saadaan esille niitä asioita ja huomioidaan se asiakas. Ja miten myös niistä kielteisistä asioista puhutaan.”

Aineistossa korostuu havainnoinnin olevan vammaispalvelun sosiaalityössä tärkeä taito. Havainnointia pidetään yhtenä tärkeimmistä apuvälineistä toimintakyvyn arvioinnissa. Vaikka asiakkaan mielipide kuullaan ja sille annetaan arvoa, voi se toisinaan olla hieinan asiakasmyönteisempi kuin todellinen toimintakyky jonka esille saamisessa havainnointi auttaa.

”Sitten tietysti havainnointi. Keskustellaan liikuntakyvystä, ja mummo sanoo et ei hän oo vuosiin voinu kävellä mihinkään, mut ku menee mummon ikkunalaudan luokse ihastelemaan pelargonioita, niin mummo pyyhkäsee sieltä nojatuolin nurkasta kertomaan niistä kukista. Sillon voi todeta että jos se tosta matalasta pehmeestä sohvasta tolla tavalla ilman apuvälineitä pomppas ylös, niin ei se kyllä ihan liikuntakyvyn oo.”

Lainsäädännön soveltaminen ja palveluohjaus. Käytännön kautta nousevan taitona aineistossa nähdään keskeisenä lainsäädännön soveltaminen. Tiedoksi luokitellaan se että tiedetään ja tunnetaan lainsäädäntö, mutta lainsäädännön soveltaminen on taito joka hankitaan käytännön työstä. Pelkkä lain tuntemus ei haastateltavien mukaan anna käytännön soveltamisen taitoa. Myös palveluohjaus on vammaispalvelun sosiaalityössä keskeinen tarvittava taito. Palveluohjauksen merkitys korostuu, koska vammaispalvelu on hyvin laaja-alainen kenttä.

”Toki sieltä nousee lainsäädännön soveltaminen mitenkä se yleensä tehdään. Sillä pelkkä vammaispalvelulain tuntemus ei anna käytännön soveltamisen taitoa.”

Vuorovaikutus- ja kommunikointi. Vammaispalvelun sosiaalityössä tärkeitä ovat hyvät vuorovaikutus- ja kommunikointitaidot. Haastateltavat pitävät tärkeänä selkeitä suullisia ja kirjallisia kommunikointitaitoja. Keskeisiä taitoja ovat myös haastattelu, kuuntelutaito, neuvottelutaito sekä kirjallisen ilmaisun selkeys ja nykyisen tekniikan hallinta. Erityisesti suullisen vuorovaikutuksen selkeys ja riittävä yksinkertaisuus ovat vammaispalvelun sosiaalityölle olennaisia. Vuorovaikutuksen osalta myös rakentavaa vuorovaikutusta pidetään tärkeänä. Sosiaalityöntekijän täytyy osata sanoa asiat rakentavasti ja myönteisesti.

”Ei pysty syystä tai toisesta asiakkaalle kertomaan jostain asiasta niin että asiakas ymmärtäisi sen ihan tai jää semmonen olo et ei se tainnu nyt mennä ihan perille. Ja toisaalta monestihan nää asiat on aika monimutkaisia että osais sen sitten riittävän yksinkertaisesti ja selkeästi kertoa että asiakas ymmärtää.”

Haastateltavat kokevat, että vammaispalvelun sosiaalityössä on suhteellisen vähän ongelmia vuorovaikutuksessa. Vammaispalvelun sosiaalityössä ovat esillä samat vuorovaikutusongelmat kuin muussakin sosiaalityössä, mutta varsinaisesti vammaispalveluun liittyviä vuorovaikutusongelmia on vähän. Vammaispalvelun sosiaalityölle vuorovaikutushaasteen asettavat erilaiset vammat ja sairaudet. Jotkut vammat tai sairaudet voivat aiheuttaa sellaisia ongelmia vuorovaikutuksessa joita ei pystytä ohittamaan, ja oman ongelmansa vuorovaikutuksen toteutumiseksi asettavat vaikeavammaisen henkilön

omaiset tai hoitajat. Näin ollen vammojen ja sairauksien huomioiminen sekä oikeiden kommunikointikeinojen löytäminen on keskeistä. Yhden haastateltavan mukaan haasteen vammaispalvelun sosiaalityön vuorovaikutukselle asettaa vaikeiden asioiden esille ottaminen. Tällöin vuorovaikutuksessa on huomioitava miten asia otetaan esille niin että asiakas ymmärtää ja ilman että hän loukkaantuu.

”Myös sitten joilla sairauteen liittyen yksinkertaisesti se puheen ymmärtäminen, puheen tuottaminen, afaatit ei onnistu. Sitten ymmärrys-ongelmat eli kognitiiviset taidot. Elikkä sillohan sit se vuorovaikutus tapahtuu hyvin pitkälti jonkun omaisen tai hoitajan kanssa. Sitten se että tuleeko se varmas-ti nyt sen hoitajan tai omaisen suulla sanottua se asiakkaan mielipide.”

Muutaman haastateltavan mukaan joskus vammaispalvelun sosiaalityössä tulee esille ymmärrettävyyden puute. Tällaisia tilanteita tulee esille paitsi asiakastapauksissa joka vaikeuttaa asioiden selvittelyä, myös eri viranomaisten yhteistyössä ja poliittisten päättäjien kanssa asioissa. Myös epäasiallisen palautteen käsittely on osa vammaispalvelun sosiaalityön arkea.

Eräs haastateltava kuvaa ymmärrettävyyden puutetta henkilökohtaisen avun kontekstissa. Usein sosiaalityöntekijä joutuu selittämään paitsi asiakkaalle, myös muille yhteistyökumppaneille, miksi henkilökohtaisen avun järjestäminen juuri tällä tavalla ei ole mahdollista.

”Kun joutuu menemään sinne palaveriin ja alottamaan selvityksen siitä että mikä on henkilökohtaisen avustajan työnkuva, että se on todellakin avustaminen, ei seura-neiti tai ohjaaja. Jos asiakas itse ei sano että haluan mennä sinne ja tänne, avusta minut sinne, niin ei avustaja oo se joka rupeaa houkuttelemaan ja huutelemaan postiluukusta että aukasetko oven niin lähettäs. Niin tässä on se minun asiantuntijuus kovilla että minä saan asiakkaan ja ennen kaikkee, et saisin muut siinä kuviossa mukana olevat yhteistyökumppanit, aloitteen tekijät ynnä muut ymmärtämään sen, että ei tämä näin onnistu.”

Tiedon hankinta. Aineiston mukaan tiedon hankinta nähdään vammaispalvelun sosiaalityön taitona. Koska vammaispalvelun sosiaalityö on hyvin laaja-alaista, voi työssä

tarvittava tieto olla melkein mitä tahansa. Näin ollen tiedon hankinta on keskeinen osa vammaispalvelun sosiaalityön taitoa, koska on mahdotonta tietää itse kaikkea. On siis tiedettävä mistä tietoa lähteä etsimään ja taito onkin saada tarvitsemansa tieto selville mahdollisimman yksinkertaisesti ja viipymättä. Vammaispalvelun sosiaalityössä tietoa hankitaan työpaikalta, koulutuksista, hallinto-oikeuksien päätöksistä, kirjallisuudesta, mediasta, erilaisista soveltamisoppaista, Internetistä sekä toisten kuntien vammaispalveluyksiköistä. Karvinen-Niinikoski ym. (2005, 70) tekemän tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät arvostavat koulutuksista ja tutkimuksista saatavaa tietoa. Tutkimuksen mukaan tietoa hankitaan pääsääntöisesti työtovereilta, muilta viranomaisilta sekä Internetistä, joka ylittää ammattikirjallisuutta yleisemmäksi tiedon lähteeksi. Haastateltavien mukaan vammaispalvelussa tarvittava tieto on niin laajaa, ettei itse millään pysty tietämään kaikkea, ja keskeinen taito onkin onkia tarvittava tieto esille mahdollisimman vähällä vaivalla kuten esimerkiksi muilta viranomaisilta tai ammattilaisilta.

”... ei sosiaalityöntekijä terveydenhuollossa, vammaispalvelussa, ei varmaan missään muuallakaan, voi hallita koko oman alueensa ajan tasalla olevaa tietoa millään. Vaan se ammattitaito-tieto on sitä että tietää mistä etsii tarvittaessa sen ajan tasalla olevan tiedon.”

6.5 Yhteisöllisyys

Merkitys. Vammaispalvelun sosiaalityössä yhteisöllisyys on erittäin tärkeä asia. Yhteisöllinen asiantuntijuus nähdään rikkautena, koska asioita on mahdollista pohtia monien eri näkökulmien kautta. Yhteisöllisyyden positiivisena piirteenä on myös se, ettei itse tarvitse tietää kaikkea ja tarvittaessa avun hankkiminen on helppoa. Yhteisöllisyyden merkitys näkyy vammaispalvelun sosiaalityössä niin, että haastateltavat kuvasivat vammaispalvelun sosiaalityön mahdottomaksi ilman yhteisöllistä asiantuntijuutta. Vammaispalvelun sosiaalityötä ei haastateltavien mukaan voi tehdä yksin, ja yhteisöllisyys antaa työhön kaivatun asiantuntija-avun. Yhteisöllinen asiantuntijuus koetaan vammaispalvelun sosiaalityössä niin tärkeäksi, että yksin vammaispalvelu-työtä tekevät sosiaalityöntekijät herättävät ihmetystä sekä pohdintaa siitä kuinka tasa-arvoisuuteen ja eettisesti kestäviin päätöksiin yksin vammaistyötä tekevät pystyvät.

”Kyllähän monesti vammaispalvelun päätökset et jos on ainut vammaispalvelun sosiaalityöntekijä, niin se pohdinta et onko tää oikein niin jää aika ohueksi. Et kyllä siinä yhteisön tuen tarvii et syntyy linjaukset ja voi asioista keskustella. On tosi tärkeä.”

Karvinen-Niinkoski ym. (2005, 61) tekemän tutkimuksen mukaan vapaamuotoinen työpaikan yhteisöllinen vuorovaikutus on merkittävä työhyvinvoinnin ja työssä viihtymisen kannalta. Vammaispalvelun sosiaalityössä työyhteisöltä saadaan paljon tukea. Yhteisöllinen asiantuntijuus on aineiston mukaan keskeinen osa vammaispalvelun sosiaalityötä. Erityisesti asioista keskustelu antaa suuren tuen vammaispalvelun sosiaalityölle. Työyhteisössä ja erilaisissa kokouksissa tai palavereissa keskustelu on keskeinen osa yhteisöllistä asiantuntijuutta. Yhden haastateltavan mukaan myös muun muassa työparikäytäntö sekä työyhteisöltä saatava ymmärrys ja asiantuntija-apu ovat tärkeässä roolissa vammaispalvelun sosiaalityössä. Vammaispalvelun sosiaalityössä työyhteisön tuki on keskeinen, koska yhteisesti käsitellään erilaisia asiakastapauksia jotka ovat erityisen mutkikkaita tai hankalasti ratkaistavia, sekä kaikkia sellaisia asioita joihin työntekijän mielestä on tarvetta (vrt. Hämäläinen & Niemelä 2006, 91). Vammaispalvelun sosiaalityössä yhteisöllinen asiantuntijuus auttaa erityisesti päätöksenteossa ja asiakkaan tilanteen eteenpäin saattamisessa.

”Just että pidetään osastotunteja ja tämmösiä et se auttaa siinä päätöksenteossa. Valtava merkitys ihan päätöksentekoon ja asiakkaan tilanteen eteenpäin viemiseen.”

Sosiaalityössä yhteisöllisyys koetaan tärkeänä asiantuntijuuden kehittymisen apuvälineenä (Karvinen-Niinkoski ym. 2005, 72). Vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavat kokevat yhteisöllisyyden tärkeänä voimavarana, koska vammaispalvelulaki on hyvin tulkinnanvarainen ja näin ollen asettaa asiantuntijuuden usein paineen alle. Näin ollen yhtenäisten linjausten syntyminen ja asiakkaiden tasa-arvoisuus vaatii yhteisiä näkemyksiä ja pohdintoja. Erityisesti yhteisöllisyyden merkitys korostuu, mikäli asiaan ei tiedetä ratkaisukeinoja.

”Et kyllä siinä yhteisön tuen tarvii et syntyy linjaukset ja voi asioista keskustella.”

Laajuus. Vammaispalvelun sosiaalityön yhteisöllisyys on aineiston mukaan paitsi yhden paikkakunnankunnan vammaispalveluyksikkö, myös laajemmalti muun muassa ympäristökunnat sekä Suomen suuremmat paikkakunnat. Kuntien välinen yhteistyö on tärkeää, koska vammaispalvelulaki on kirjoitettu niin väljästi että yhteisöllistä asiantuntijuutta tarvitaan yhtenäisten linjausten saavuttamiseksi. Eri paikkakuntien välisellä yhteistyöllä saadaan tietoa vammaispalvelulain soveltamisesta ja pystytään luomaan valtakunnallisestikin yhtenäisiä linjauksia.

”On sitten sellasiakin työntekijöitä jotka tekee tätä vammaispalveluhommaa yksin ja mahdollisesti muiden töiden ohella. Niin nehän soittelee aika paljon tänne. Et sillä tavalla se työyhteisö on käsitettävä laajempaan”

Erityisesti henkilökohtaisen avun osalta yhteisöllisyys nähdään tärkeänä. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa yhteisten linjausten ja hyvien käytäntöjen löytyminen on tärkeää. Kuntien välisen yhteistyön avulla tämä on mahdollista.

”Varmaan kehittää silleen että hyväksi havaitut käytännöt sitten varmaan otetaan. Et ai jaa, et te teette noin. Sieltä sit ne parhaat palat pyritään ottamaan.”

6.6 Moniammatillisuus

Merkitys. Haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä moniammatillisuus korostuu muihin sosiaalityön osa-alueisiin verrattuna ja on erittäin tärkeässä roolissa. Vammaispalvelussa sosiaalityöntekijä ei pärjää yksin, sillä moniammatillisuuden avulla saadaan asiakkaan tilanne selvitettyä ja suuressa osassa päätöksistä moniammatillisuus on keskeinen elementti koska päätökset perustuvat yhteistyökumppaneiden lausuntoihin. Koska vammaispalvelun päätöksiin tarvitaan liitteeksi lääkärinlausunto, on moniammatillisuus näin ymmärrettynä läsnä kaikessa vammaispalvelun sosiaalityössä.

”Ei varmaan yhtään päätöstä tehä pelkästään asiakas ja työntekijä. Elikkä aina pyydetään ainakin jonkunlainen lääkärin kannanotto, tai fysioterapian kannanotto tai kuntoutusohjaajan kannanotto asiaan että tässä se on joka päiväistä.”

Moniammatillisuus ymmärretään aineistossa myös hieman erilaiseksi yhteistyöksi eri viranomaisten välillä, sillä pelkkää lääkärinlausuntoa hakemuksen liitteeksi ei mielletä varsinaisesti moniammatilliseksi yhteistyöksi. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, ettei kaikkeen vammaispalvelun sosiaalityöhön ja päätöksiin tarvita moniammatillisuutta. Näin esimerkiksi silloin, kun asiakas on entuudestaan tuttu vammaispalvelussa tai mikäli asia on selkeä eikä laajempaa yhteistyötä tarvita. Näin ollen moniammatillisuus on toisissa tapauksissa hyvinkin väljä tai sitä ei mielletä moniammatilliseksi yhteistyöksi.

”Tai onhan se moniammatillista vaikkapa tukikahvankin ruuvaaminenkin seinään. Tarkotan et meillä on yksinkertaisia asioita joita ei paljon tartte pohtia.”

Toimintakyvyn arvioinnissa moniammatillisuus näkyy aineiston mukaan aina. Asiakkaan toimintakyvyn arvioinnissa on otettava huomioon asiakkaan vamma tai sairaus ja lääkärinlausunto on usein toimintakyvyn arvioinnon pohja. Toimintakyvyn arvioinnissa eri ammattiryhmien yhteisen kotikäynnit ovat tärkeitä, koska silloin asiaa pohditaan ja punnitaan useasta ammatti-näkökulmasta käsin. Vaikka moniammatillisuus on keskeinen osa toimintakyvyn arviota, on kuitenkin huomioitava se, että jokaisen ammattikunnan asiantuntijuutta kunnioitetaan. Moniammatillinen yhteistyö ei ole aiempien tutkimusten mukaan helppoa, ja keskeistä moniammatillisen yhteistyön toimivuudelle onkin että moniammatillisen yhteistyöverkoston eri ammattiryhmillä on itsearvostusta, mutta myös toisen ammattiryhmän työn sekä ammattitaidon kunnioittamista (Lindén 1999, 140).

”Minusta tässä se moniammatillisuus, että toimintakykyyn ei riitä pelkkä lääkärinlausunto, ei kuitenkaan pelkkä meidän kotikäynti vaan kaikkien asioiden yhteen sulautuminen ja se saatava tieto.”

Rikkaus. Moniammatillisuus on haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityön rikkaus. Se auttaa sosiaalityöntekijää päätöksenteossa, koska sen avulla saadaan välineet päätöksentekoon. Moniammatillisuus auttaa pohtimaan asiakkaan tilannetta monelta kantilta, ja näin ollen sosiaalityöntekijän on mahdollista hahmottaa asiakkaan sosiaalinen tilanne mahdollisimman hyvin. Moniammatillisuus tuo lisää tietoa koska useat eri asiantuntijat pohtivat asioita yhdessä ja tuovat esille omat näkökulmansa asiaan.

”Kyllä moniammatillisuudessa on rikkaus ja se että joka ikinen voi kattoo sen asian eri tavalla. Mut kyllä parhaimmillaan se on välttämätön ja hyvä asia.”

Vaikka moniammatilliseen yhteistyöhön menee runsaasti aikaa, ja se on luonteeltaan aikaa vievää, haastateltavat kokevat moniammatillisuuden kuitenkin positiivisena asiana. Moniammatillisuus nähdään mahdollisuuksia avaavana työmuotona. Mahdollisuuksia löytyy muun muassa laajemmalta sosiaalitoimen yhteistyöstä.

”Tätä on se moniammatillinen ymmärtäminen, että tässä on monia mahdollisuuksia, ku pikkusen rikotaan raja-aitoja. Siinä se moniammatillisuuden idea on, että kukin ammattilainen paikkakunnalla tai vaikkapa sosiaali- ja terveyskeskuksessa tekis omassa roolissaan sen työn oikein.”

Yhteistyökumppanit. Vammaispalvelun sosiaalityön laaja-alaisuus aiheuttaa haastateltavien mukaan laajan yhteistyöverkoston vammaispalvelun sosiaalityölle. Käytännössä yhteistyökumppanina voi olla mikä tahansa asiakkaan tilanteesta riippuen. Pääsääntöisesti erilaisia poikkeuksia lukuun ottamatta vammaispalvelun sosiaalityön yhteistyöverkostoon kuuluvat sosiaalityön muut osa-alueet, muut viranomaiset, terveydenhuollon ammattilaiset, erilaiset oppilaitokset aina normaali-koulusta erityisoppilaitoksiin, vakuutus- ja eläkelaitokset sekä kolmas sektori. Yhteistyötahojen lukumäärä ja laajuus riippuu asiakkaan tilanteesta ja hänen omista toiveistaan yhteistyön suhteen.

”Eli kaikki terveydenhuollon osa-alueet perusterveydenhuollossa, erikoissairaanhoidossa erityisesti kuntoutusohjaajat on oman tärkeenä ryhmänä, melkein tärkeempänä ku terveydenhuollon sosiaalityöntekijät. Koulu, ihan peruskoulu ja erityisoppilaitokset, kaikki nämä jatko-opintoihin liittyvät. Vakuutuslaitokset. Valtionkonttori. Eläkelaitokset. Se on ihan että mihinkä kohti vedetään se yhteistyökumppanien raja. No apuvälinefirmat ja yksityiset palveluntuottajat. Yksityiset kuntoutuslaitokset.”

Haasteet. Moniammatillisuuden haasteet vammaispalvelun sosiaalityössä ovat aineiston mukaan moninaisia. Ammattien yhteen sovittaminen voi tuottaa haasteita, koska esi-

merkiksi vahvan ammatti-identiteetin omaavien ammattien yhteen sulautuminen ja hyvä yhteistyö voi olla haastavaa. Eriävien näkökulmien esiin nouseminen ja niiden ratkaiseminen on yksi moniammatillisuuden haaste. Yhden haastateltavan mukaan työntekijöiden keskinäinen kiistely ja neuvottelu voivat myös jättää asiakkaan ja hänen omaisensa taka-alalle. Lindénin (1999, 137) tutkimuksen mukaan erilaiset valtataistelut aiheuttavat ongelmia yhteistyöhön. Moniammatillinen yhteistyö vaatii kunkin ammattiryhmän toiminnan määrittelyä, jäsennystä sekä yhteistyöstä sopimista.

Eräs haastateltava toi esille että eri asiantuntijat eivät myöskään välttämättä tunne toistensa työtä riittävästi, jolloin moniammatillinen yhteistyö voi vaikeutua ja mennä asiakkaan pallotteluksi paikasta toiseen. Myös asioiden merkitys ja merkitysten selventäminen toiselle ammattiryhmälle on keskeinen sosiaalityön haaste moniammatilliselle yhteistyölle vammaispalvelussa.

”Tuntuu että suurimman osan siitä palaveriajasta ei suinkaan selvittele niitä asioita sille asiakkaalle vaan näille yhteistyökumppaneille. Et tokihan, sitä vartenhan se on sellainen yhteispalavaeri että siinä voidaan työntekijäkin vaihtaa mielipiteitä, mut että kyllä se menee silloin pieleen ja hassuksi jos suurin piirtein asiakas ja omaiset jää siinä sivurooliin työntekijöiden riitelyn keskelle.”

Henkilökohtaisen avun osalta moniammatillisuuden haasteiksi haastatteluissa nimettiin yhteistyöverkoston yhteinen pohdinta sekä sosiaalityön asiantuntijuuden kyseenalaistaminen. Henkilökohtainen apu ei aina välttämättä onnistu kuten moniammatillinen yhteistyöverkosto on kuvitellut, joten on tärkeää että vaihtoehtoista palvelua pohditaan yhdessä. Vammaispalvelun sosiaalityössä törmää toisinaan sellaiseen ajattelutapaan, että mikäli sosiaalityöntekijä ei järjestä henkilökohtaista apua kuten moniammatillinen yhteistyöverkosto on asian ajatellut, on vammaispalvelu silloin velvollinen järjestämään jonkin korvaavan palvelun. Moniammatillisuudessa on kuitenkin muistettava, ettei vammaispalvelu ole yksin velvollinen järjestämään korvaavaa palvelua mikäli henkilökohtainen apu ei onnistu järjestää alkuperäisen suunnitelman mukaan syystä tai toisesta.

”Et se tilanteen ohjaaminen sitten niin että siinä yhdessä mietitään että mitä nyt sitten. Eihän se nyt kaikki asioiden järjestäminen oo yksin vammaispalvelun vastuulla, että tänne ilmoitetaan että tätä tarvitaan ja jos ette pysty näin järjestämään, niin järjestäkää jotain muuta.”

Toinen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin moniammatilliseen yhteistyöhön liittyvä haaste on aineiston mukaan sosiaalityön asiantuntijuuden kyseenalaistaminen. Terveystieteiden puolella osa henkilökunnasta on sitä mieltä, että toimitaan väärin mikäli muut ammattiryhmät yrittävät tulkita sosiaaliturva-asioita ottamatta mukaan sosiaalityöntekijän asiantuntemusta (Lindén 1999, 126). Henkilökohtaisen avun hakemuksessa, kuten muidenkin vammaispalvelu-hakemusten liitteessä on oltava lääkärinlausunto ja joskus tämä voi kuitenkin aiheuttaa ongelman sosiaalityön asiantuntijuudelle. Mikäli sosiaalityöntekijä arvioinnin jälkeen päätyy hylkäämään henkilökohtaisen avun hakemuksen syystä tai toisesta, asetetaan sosiaalityön asiantuntemus kyseenalaiseksi helposti tilanteissa jossa lääkärinlausunnon mukaan asiakas olisi oikeutettu henkilökohtaiseen apuun. Sosiaalityön asiantuntemuksen kyseenalaistaminen tapahtuu tällaisissa tilanteissa usein omaisten ja asiakkaan osalta. Tällöin kyseenalaistuksen aiheuttaa se, kuinka sosiaalityöntekijä voi menetellä näin lääkärinlausunnon jälkeen.

”Ja lääkärinlausuntohan siinä oli ja kovasti suositeltiin. Ja sit kun se on vielä erityis-erityispisteen lääkärinlausunto, joka asiantuntija on näin lausunnu, niin tässä vaiheessa asiakkaan läheiset ajatteli, et miten sosiaalityöntekijä on voinut hylätä sen, et näin arvostettu lääkäri on antanut tämän lausunnon.”

Sosiaalityön rooli. Sosiaalityöntekijän rooli moniammatillisessa yhteistyössä haastattelujen mukaan vaihtelee. Roolin vaihtelevuuteen vaikuttaa asian eteneminen sekä asian onnistuminen suunnitelmien mukaan. Sosiaalityöntekijät kokevat moniammatillisessa yhteistyössä olevansa yhteistyökumppaneita ja tasavertaisia asiantuntijoita, palvelusuunnitelman kokoajia sekä kontrolloijia. Osassa yhteistyötapaustista sosiaalityöntekijä on yhteistyökumppani ja asiantuntija omalla alallaan. Kuitenkin joskus sosiaalityöntekijä joutuu moniammatillisessa yhteistyöverkostossa olemaan, tai hänet asetetaan, myös kontrolloijan rooliin. Edellä mainittuja tilanteita voi syntyä mikäli muut yhteistyöverkoston jäsenet pohtivat asiakkaan kannalta kivaa ja mukavaa ratkaisua, mutta sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan suunnitelmat palveluiden välttämättömyyden näkökulmasta ja näin ollen jarruttelemaan suunnitelmia.

”Saattaa olla moniammatillisesta yhteistyöstä henkilö joka on asiakkaan edun ajajana siinä, mikä on aina tietysti hyvä asia. Mutta joskus tämä asi-

akkaan edun ajaminen on ehkä liioitellun yltäkylläistä. Ja valitettavasti se ei oo aina mahdollista vammaispalvelulain perusteella ja vastata ihan niihin oikein yltäkylläisiin ihaniin asioihin. Että en minä sitä kiellä etteikö ihanaa olisi, kivaa, etteikö asiakas siitä hyötyisi, mutta sitten on muistettava niin kuin laissakin sanotaan välttämätön tarve ja kohtuullinen.”

6.7 Reflektiivisyys

Merkitys. Työn arviointi eli reflektiivisyys on vammaispalvelun sosiaalityössä tällä hetkellä haastateltavien mukaan sattumanvaraista, eikä arviointi-järjestelmää ole. Vammaispalvelun sosiaalityöhön kaivataan suunnitelmallista työn arviointia, mutta sitä ei tällä hetkellä ole ja arviointi tapahtuukin täysin sattumanvaraisesti. Karvinen-Niinikoski (2005, 59) tekemän tutkimuksen mukaan erityisesti pienissä työyhteisöissä työn kehittämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat satunnaisia.

”Työn kehittämiseen liittys se työn arvioiminen ja se että se tehtäs ihan sillä tavalla suunnitellusti ja tarkoituksellisesti. Mut ei meillä oo semmoseen ollu aikaa vuosiin.”

Työn arviointikäytännöille olisi haastateltavien mukaan tarvetta, koska työn arviointi nähdään työn ja asiantuntijuuden kehittymisen lähtökohtana. Työn arvioinnin avulla työhön saadaan tavoitteet tulevaisuuteen ja työtä on kehitettävä koko ajan eteenpäin. Asiantuntijuuden kehittymisessä työn arviointi on avainasemassa, koska työn arvioinnin avulla on mahdollista huomata sekä hyvät että huonot käytännöt ja toimet.

”Kyllähän se on peruslähtökohta. Pitäähän sitä arvioida mitä on tehty, miten on tehty ja sitä kautta pystyy arvioimaan tulevaisuutta tai laittamaan tavoitteita tulevaisuuteen ja sen mukaisesti sitten etenemään.”

Työn arviointi korostuu erityisesti, mikäli työntekijällä on jo pitkä työkokemus. Yksi haastateltava toi esille että työn arvioinnissa on ymmärrettävä uudistumisen tärkeys, eikä paikalleen voi jäädä. Työkokemusta ei voi enää lukea työntekijän eduksi mikäli hän ei pysty uudistumaan ja uudistamaan työtöttaan.

”Mutta työkokemus jos sitä ei osaa ajatella ja uudistua, niin ei sinällään siten ei välttämättä oo pitkä työkokemus eduksi jos ei pysty uudistumaan. Et jos 30 vuotta on tehny työtä, ja jos on rutinoitunut siihen samaan, niin ei ole etu jos ei ole pystynyt ite muuttumaan ja uudistumaan matkan varrella.”

Arvioinnin välineet. Arvioinnin välineenä vammaispalvelun sosiaalityössä ovat aineiston mukaan keskustelut sekä asiakaspalaute. Erilaiset keskustelut, kuten kehityskeskustelut työntekijä-kohtaisesti sekä työyhteisön väliset keskustelut auttavat työn arvioinnissa. Keskustelut työn arvioinnissa ovatkin vammaispalvelun sosiaalityön kannalta tärkeitä, koska varsinaista ja suunnitelmallista työn arviointia ei ole.

”Arviointi on siinä just että kokoonnutaan yhdessä. Sitten yhteiset osastotunnit missä on esimieskin mukana. Totta kai sitä arviointia käydään porukalla sen parhaan kuvan saa just kun porukalla arvioidaan ja keskustellaan, otetaan se asia esille.”

Asiakkaiden avulla voidaan myös arvioida työtä. Erilaiset asiakaskyselyt, palautteet ja reklamaatiot kertovat työn laadusta sekä kehittämistarpeista. Yksi haastateltava huomautti, että asiakaspalautteen avulla työn arviointi on kuitenkin osaltaan myös ongelmallista. Työntekijät saavat palautetta huonosti menneestä asiasta joko suoraan asiakkaalta tai muutoksenhakujen kautta, mutta hyvin menneestä asiasta saa harvemmin palautetta. Näin ollen työn arvioinnin kohteena ovat useammin huonommin menneet asiat kuin paremmin hoidetut ja tämä voi aiheuttaa työstä vääristyneen kuvan.

”No varmaan just että jos asia menee hyvin, asiakkaasta ei kuulu mitään. Jos asia menee huonosti, asiakas valittaa jaostoon, ja ottaa sen ihan semmosena asia-asiana. Sit jos menee oikein huonosti, niin asiakas haukkuu työntekijän henkilökohtaisesti.”

Vammaispalvelun sosiaalityössä arvioinnin ja työn tutkimisen apuna toimivat muutama haastateltavan mukaan myös opiskelijat. Opiskelijat toimivat hyvien kysymysten tekijöinä ja auttavat näin ollen myös työntekijää pohtimaan omaa työtään, ratkaisujaan ja merkityksiä. Arvioinnin merkitys korostuu erityisesti, mikäli työntekijä on työskennellyt pitkään samassa paikassa.

”Varsinkin silloin kun on ollu hirveen pitkään samassa paikassa, niin siinä sokeutuu. Et sitten tosiaan kun tulee joku tuore kesä-opiskelija ja kysyy miksi ihmeessä te teette näin niin sitä jää itekki miettimään että jaaha, niin minkähän takia.”

Myös johtaja toimii työn arvioinnin apuna. Johtajana avulla keskustellaan muun muassa kehityskeskusteluissa ja muutoksenhakujen yhteydessä. Johtaja arvioi muun muassa kehityskeskustelujen avulla työntekijän työtä, sekä myös koko työyhteisöä esimerkiksi päätösten yhteneväisyyden avulla.

”Ja päätöksestä jos tulee muutoksenhaku, niin silloin se käydään esimiehen kanssa läpi. Siinä käydään myös arviointia. Et miks näin ja miten se esitetään jaostolle ja jaoston päätöksen jälkeen jos se lähtee hallinto-oikeuteen, niin kyllähän niissä käydään sitä päätösten arviointia.”

6.8 Toimintakyvyn arviointi

Vaikeavammaisuus. Vammaispalvelun sosiaalityössä vaikeavammaisuuden arviointi kuuluu jollakin tavalla jokaiseen päivään. Vammaispalvelulain toteuttaminen edellyttää, että henkilö on lain tarkoittama vaikeavammainen. Vaikeavammaisuuden arviointi on aineiston mukaan keskeinen elementti vammaispalvelun sosiaalityössä, koska toimintakyvyn arviointi perustuu vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden määritelmään. Vammaispalvelulain mukaisen tukitoimen myöntämisessä on keskeistä arvioida toimintakyky ja vaikeavammaisuus suhteessa haettuun palveluun.

”Jos lähetään siitä lähtökohdasta että sovelletaan vammaispalvelulakia, niin ensimmäinen ehtohan on että ihminen täyttää vaikeavammaisuuden kriteerit.”

Esimerkiksi henkilökohtaisen avun suhteen ratkaiseva merkitys avun myöntämiseen on, että henkilö on vammaispalvelulain tarkoittama vaikeavammainen henkilökohtaisen avun osalta. Yhden haastateltavan mukaan henkilökohtaisen avun osalta vammaispalvelun sosiaalityöllä alkaa olla työkokemusta siinä määrin, että kyetään ratkaisemaan kuka on lain tarkoittama vaikeavammainen henkilö henkilökohtaisen avun kontekstissa.

”Mutta jos ajatellaan asiakasta, niin kyllä hänen täytyy lain edellyttämät kriteerit täyttää että se myönnetään. Kyllä se on semmonen että eihän me voida muuten tehdä päätöksiä.”

Aineistosta nousee esille, että henkilökohtaisen avun osalta vaikeavammaisuuden arviointi kehitysvammaisten henkilöiden osalta on vammaispalvelun sosiaalityössä vaikeaa ja haastavaa. Haastavan tilanteesta tekee se, tarjotaanko apua vammaispalvelulain mukaisena henkilökohtaisena apuna vai kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona, hoivana ja huolenpitona. Henkilökohtaisen avun osalta on tärkeää että henkilö kykenee itsenäisiin päätöksiin sekä olemaan itsenäinen elämässään, ja tämä aiheuttaa usein ristiriitoja kehitysvammaisten asiakkaiden ja hänen omaistensa osalta.

”Niin just silleen että kun on selvitettävä se, pystyykö se tosiaan olemaan sellainen niin kutsuttu oman tiensä kulkija, tekemään itsenäisiä päätöksiä, ymmärtämään semmosia syy-seuraus – suhteita.”

Toinen erityisesti henkilökohtaiseen apuun ja vaikeavammaisuuden arviointiin liittyvä haaste vammaispalvelun sosiaalityölle ovat erään haastateltavan mukaan muut kuin vammasta johtuvat syyt toimintakyvyn arvioinnissa. Nykyisin vammaispalvelun sosiaalityössä on havaittavissa tilanteita joissa avun tarve johtuu jostain aivan muusta kuin vaikeavammaisuudesta. Vaikeavammaisuuden avulla kuitenkin pyritään saamaan apua, mikäli sitä muualta ei saada, riippumatta siitä onko avun tarve vammasta vai jostakin muusta johtuvaa. Avun tarpeen syyn erottaminen vaikeavammaisuuden ja muiden syiden osalta näin ollen korostuu henkilökohtaisen avun tarpeen arvioinnissa.

”Sen erottaminen mikä johtuu jostain muusta kuin vammaisuudesta. Että mitkä on ihan välttämättömiä sen vamman takia ja mitkä taas sitten johtuu ihan muista syistä. Nyt on tullu jonkun verran sellasta että on ihan yleistä elämänhallinnan puutetta.”

Toimintakyky. Vaikeavammaisuuden arviointiin on vahvasti kytköksissä toimintakyvyn arviointi. Toimintakyvyn arviointi on aineiston mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä päätösten pohja, joten sen merkitystä ei voida kyseenalaistaa. Toimintakyvyn arvio on sen takia tärkeä, koska kaikissa vammaispalvelulain mukaisissa päätöksissä toimintakykyä täytyy arvioida tavalla tai toisella. Toimintakyvyn arvio on tärkeä suh-

teessa palveluun koska asiakkaan tarve palveluun on aina arvioitava, ja jotta tarve voidaan arvioida, on asiakkaan toimintakyky selvitettävä ja arvioitava.

”Päätöksenteko perustuu siihen. Ei oo oikeestaan mitään muuta kriteeriä sille et vaikka ois mikä vammaispalveluun liittyvä palvelu, olis määritetty laissa et se on ns. subjektiivinen oikeus, niin eihän se silti tarkoita sitä että se on vaan asiakkaan puolelta ilmoitusluontoinen asia meille että järjestäkääpä hänelle sitä ja tätä. Vaan se on kuitenkin arvioitava onko se tarpeen ja se tarve liittyy yleensä siihen toimintakyky-arvioon.”

Yksi haastateltava kertoi, että henkilökohtaisen avun osalta toimintakyvyn arvio korostuu. Henkilökohtaisessa avussa on erityisvaatimuksena että sosiaalityöntekijä tekee oikean ratkaisun, koska arvioinnin korjaaminen on erittäin vaikeaa. Toimintakyvyn arvioinnin merkitys henkilökohtaisen avun suhteen on siis erityisen merkittävä. Toimintakyvyn arvioinnin apuna voidaan henkilökohtaisen avun päätösprosessissa käyttää koepäätöksiä, jolloin testataan henkilön avun tarvetta ja avun oikeanlaista toteutumista.

”Mehän joskus tutkitaan sitä näillä omilla avustajillakin. Tavallaan tehdään semmonen koepäätös. Katotaan mikä on oikea avuntarve ja missä apua eniten tarvitaan ja tehdään sen mukainen päätös sitten. Et se arviointi onnistus oikein. Se ois kaikkein tärkeintä siinä.”

Toimintakyvystä puhuttaessa huomio kiinnittyy helposti ihmisen fyysiseen toimintakykyyn, mutta on tärkeää huomioida myös ihmisen kognitiivinen toimintakyky. Haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä fyysinen toimintakyky on usein helppoa arvioida ja nähdä, koska se on yleensä helposti paikannettavissa ja osoitettavissa. Kognitiivinen toimintakyky on puolestaan huomattavasti vaikeammin arvioitavissa. Haasteen psyykkiseen ja kognitiiviseen toimintakyvyn arvioon tekee toimintakyvyn mittamattomuus. Vammaispalvelulain muutos henkilökohtaisessa avussa on tuonut erään haastateltavan mukaan vammaispalvelun sosiaalityöhön yhä enemmän kognitiivista ja psyykkistä toimintakyvyn arviointia. Kognitiivinen toimintakyvyn arvio onkin useimmiten ristiriitaisia tilanteita aiheuttavana tekijänä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan omaisten välillä.

”Vammaispalvelussahan ennen ei oikeestaan törmänny semmoseen kognitiivisen toimintakyvyn arviointiin, mut tää lakimuutos henkilökohtaisen

avustajan asiassa toi senki tähän yheks semmoseks toimintakyvyn osa-alueeksi: eli just se että onko sitten voimavaroja, kognitiivisesti kykenevä ohjaamaan avustajan työtä. Ja tää onki aika vaikee asia. Monesti se on se jossa ollaan ristiriidassa toimintakyvyn arvioinnin osalta esimerkiksi omaisten kanssa.”

Toimintakyvyn arvioinnissa keskeistä aineiston mukaan on asiakaslähtöisyys. Asiakkaan oman mielipiteen kuuleminen on toimintakyvyn arvioinnin pohjana. Toimintakyvyn arvioinnissa asiakkaan tapaaminen, haastattelu ja tutustuminen asiakkaan tilanteeseen ovat tärkeässä roolissa, sillä näin saadaan paras mahdollinen käsitys asiakkaan arjen sujumisesta ja vamman tai sairauden aiheuttamista toimintarajoitteista. Toimintakyvyn arvioinnissa asiakkaan oma näkemys on merkityksellinen, ja haastateltavat toivat esille että esimerkiksi kehitysvammaisten asiakkaiden osalta omaisten näkemykset ja kuuleminen ovat myös merkittävässä roolissa todellisen toimintakyvyn esille saamisessa.

”No, havainnointi, haastattelu, asiakkaan se oma näkökulma, omaisten kuuleminen, ympäristön huomioon ottaminen.”

Toimintakyvyn arvioinnin haasteet ovat aineistossa moninaisia. Asiakkaan todellisen toimintakyvyn esille saaminen voi joskus olla ongelmallista. Joskus asiakkaat haluavat pelata toimintakyvyllään ja voivat antaa toimintakyvystään erilaisen kuvan, kuin mitä toimintakyky todellisuudessa onkaan. Toimintakyvyn arviointia on myös kyettävä tekemään monessa eri kontekstissa ja otettava huomioon toimintakykyyn vaikuttavat ympäristötekijät. Toimintakyky voi myös vaihdella ajasta ja paikasta toiseen, joten toimintakyvyn kokonaisvaltainen hahmottaminen on erityisen tärkeää.

”Se ei ole yksiselitteinen asia ja sitten se vielä vaihtelee monesta syystä. Se voi vaihdella asiasta toiseen ja päivästä toiseen. Sitten on tälläisiä kausia, niinku nytten on pakkastalvi, niin se on hengityssairaille ihan erilainen haitta kun leuto talvi. Arviointia pitäis kyetä tekemään hyvin monissa konteksteissa.”

Eriävät näkökulmat ja ristiriitaiset tilanteet aiheuttavat myös haasteet toimintakyvyn arvioinnille. Aineiston mukaan erityisesti ristiriitoja aiheuttavat toisten asiantuntijoiden lausunnot asiakkaan toimintakyvystä sekä asiakkaan tai hänen omaisensa eriävät näkö-

kulmat asiakkaan toimintakyvystä. Vaikeutta työntekijälle voi aiheuttaa asiakkaan tai hänen omaisensa erilainen näkemys palvelusta ja omasta oikeudestaan palveluun kuin mitä työntekijällä on. Eri ammattiryhmien osalta toimintakyvyn arvioinnissa kiinnitetään huomiota erilaisiin asioihin, joten tiettyä varovaisuutta palveluiden lupaamisesta tulisi noudattaa.

”Lääkäriin pitäisi arvioida toimintakykyä pikkusen eri kantista kun sosiaalityöntekijän. Et sosiaalityöntekijä ottas enemmän sen ympäristön sosiaalisiksi että kaiken tämmösen huomioon. Mut et sitten kun joku lääkäri tai toimintaterapeutti tai joku muu on jo mennyt lausumaan siitä kirjallisesti oikein lausunnossakin, niin siinäpä sitten ollaanki liemessä et kun tällänen asiantuntija on näin sanonu ja sitten joku sosiaalityöntekijä sanos toisella tavalla. Et toimintakyky-arvio pitää tehdä moniammatillisesti, mut sitten ei... sosiaalityöntekijä ei saa mennä jyräämään muitten ammattitaitoo mut ei muutkaan sais jyrätä sosiaalityöntekijän ammattitaitoo.”

Yksilön kokonaisvaltaisuus. Arviointia tehtäessä yksilön kokonaisvaltaisuuden ja ympäristön huomioon ottaminen on haastateltavien mukaan yksi keskeinen asia vammais- palvelun sosiaalityössä. Asiakkaan kokonaisvaltaisuudella tarkoitetaan monien osa-alueiden kautta saatavaa tietoa ja niiden yhteen sulautumista ympäristö huomioon ottaen. Tärkeää onkin pyrkiä ymmärtämään asiakasta kokonaisuutena ja laaja-alaisesti.

Asiakkaan kokonaisvaltaisuuden ajattelu-malli korostuu erityisesti henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Haastateltavien mukaan avustajan tarpeen arvioinnissa on otettava huomioon laajasti toimintakyvyn kaikki osa-alueet sekä asiakkaan kokonaisu- tilanteen selvittäminen. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessia asiakkaan yksilöllisyys ja yksilöllinen kohtelu ovat kokonaisvaltaisuuden ohella tärkeitä elementtejä. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa asiakkaan yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ja hänen oma näkemyksensä asiasta ovat tärkeitä osia päätöksentekopro- sessissa.

”Kuitenkin on yksilö huomioitava suhteessa yhteiskuntaan ja miten se hänen vammansa aiheuttaa avun tarvetta ja pystytäänkö niitä poistamaan jotenkin muuten kuin tällä henkilökohtaisella avulla sitä avun tarvetta minkä hän

tarvitsee osallistuaakseen ja pystyäkseen olemaan vaikka omassa kodissaan ja elämään yhteiskunnassa.”

Arviointia ei voi rajoittaa pelkästään toimintakyvyn arviointiin, vaan on otettava huomioon vamman ja ympäristön suhde sekä kytkös jokapäiväiseen elämään. Myös yhteiskunnan muut palvelujärjestelmät on otettava huomioon arvioinnissa.

”Minusta on keskeistä se miten asiakkaan toimintakyky on suhteessa yhteiskuntaan ja muihin yleisiin palveluihin. Sieltähän se lähtee että miten tämä asiakas toimii ja mitä yhteiskunta tarjoaa ja vaatii.”

Asiakkaan mielipiteen tulkinta. Vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan törmää tilanteisiin joissa asiakkaan mielipiteen tulkinta on välttämätöntä. Tulkinta voi tapahtua joko ammattitaitoisen tulkin, omaisen tai muun läheisen henkilön tai hoitajan avulla. Vaikeuden tulkintaan asettaa omaisen tai muun läheisen henkilön tai hoitajan asema tulkinnassa. Tulkinnan arvioinnissa vaikeuden vammaispalvelun sosiaalityölle aiheuttaa se, tuleeko vammaisen henkilön oma mielipide välttämättä ja oikein ilmaistua läheisen henkilön suulla sanottuna. Erityisesti omaisten rooli vuorovaikutuksessa mietittyy. Omaiset voivat toisinaan olla hyvinkin kärkkäitä sanomaan oman mielipiteensä ja puhumaan itse asiakkaan päälle.

”Sillä tavalla omaiset voi olla hyvinkin hankalia ja haasteellisia tulkinnassa. Just että mitä on asiakkaan omaa mielipidettä ja mikä on et lähiympäristö on jo niin väsynyt että toivois jo että joku muukin veis häntä pois. Et kenen tarpeista siinä lähtee se et tämän pitää lähteä pois. Et sen määrittäminen on haastavaa.”

Tulkinnan vaikutus aiheuttaa pohdintaa aineistossa erityisesti kehitysvammaisten ja esimerkiksi neurologisesti sairaiden henkilöiden osalta. Mikäli on selvästi nähtävissä, ettei asiakas itse tee päätöksiä, on sosiaalityö vaikean haasteen edessä. Kyseinen ongelma on nähtävissä erityisesti henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Asiakas voidaan helposti asettaa taka-alalle ja omaisen voi hyvinkin voimakkaasti ajaa omaa mielipidettään ja näkemystään asiakkaan nimissä. Vammaispalvelun sosiaalityölle onkin haastavaa henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa pohtia sitä, onko tilan-

teessa jossa henkilö ei itse näytä tekevän päätöksiä, myöskään kykenevä ohjaamaan avustajansa työtä ja toimimaan työnantajana.

Tulkinnanvaraisuus. Vammaispalvelun sosiaalityön arvioinnin tekemiseen liittyy haastateltavien mukaan vahvasti tulkinnanvaraisuus. Vammaispalvelun sosiaalityölle on asetettu joustavia oikeusohjeita, kun esimerkiksi Kelalle puolestaan asetetaan tarkat säännöt. Näin ollen tulkinnanvaraisuus oikeusohjeiden ja väljästi kirjoitettujen lakipykälien takia on vammaispalvelun sosiaalityössä arkipäivää. Tiedon sovellettavuus ja tulkinnanvaraisuus aiheuttaa paljon myös eettisiä pohdintoja vammaispalvelun sosiaalityössä.

”Kelalle annetaan sellasia ehdottoman tarkkoja normeja, ja meille annetaan tällaisia joustavia oikeusohjeita. Henkilökohtainen apu on erittäin hyvä esimerkki joustavasta oikeusohjeesta. Vaikeavammaisuuden säännöstöä ei oo missään.”

Asiakkaiden tasa-arvoisuuteen tiedon tulkinnanvaraisuus voi myös vaikuttaa. Tasa-arvo voi toteutua työyhteisön yhtenäisissä linjauksissa, mutta koska linjauksia soveltavat eri työntekijät, voi tulkinnanvaraisuus aiheuttaa epätasa-arvoa asiakkaiden kesken. Asiakkaiden tasa-arvoon vaikuttaa myös asiakkaan kokonaistilanteen tulkinta sekä lainsäädännön tulkinnanvaraisuus.

Muutama haastateltava nostaa esille että henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa sosiaalityön asiantuntijuudelle on tärkeää tulkinnanvaraisuuden oikeellisuus. Koska vammaispalvelulaki on kokonaisuudessaan hyvinkin tulkinnanvarainen, aiheuttaa se haastetta myös henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessiin. Henkilökohtaisen avun osalta työ on vielä tietynlaista suunnan etsimistä joka on tulosta lain tulkinnanvaraisuudesta.

”Et se arviointi onnistus oikein. Se ois kaikkein tärkeintä siinä. Sitä ei saa pois jos se väärin meni, tai se on ainaki hirveen vaikeeta.”

Ikääntyminen. Lainsäädännön toteutuminen kannalta henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa asiakkaan kohdalla tärkeänä aineistossa pidetään myös normaalin

ikäntymisen erottamista vamman tai sairauden mukanaan tuomista toimintakyvyn ongelmista. Ikääntymiseen liittyvät toimintakyvyn muutokset aiheuttavat pohdintaa, koska oikeuskäytäntöä ei henkilökohtaisen avun osalta ole vielä juurikaan saatavilla.

”Avun tarvetta on, ja tämmöistä apua tarviis, ohjais avustajan työtä ihan sujuvasti että siinä ei ois mitään ongelmaa. Mutta sitten se että mistäs tämä johtuukaan tämä kaikki, että jos se johtuukin vanhuudesta.”

Yhden haastateltavan mukaan vammaisten keskinäisissä suhteissa ikä asettuu myös suureen rooliin palveluiden saannin suhteen. Vammaiset henkilöt ovat nimittäin ikänsä suhteen eriarvoisessa asemassa. Eriarvoisuus johtuu siitä, ettei vammaisesta tule koskaan vanhusta niin ettei hänellä olisi oikeutta vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin. Kuitenkin vanhemmalla iällä vammautuneella henkilöllä on vaara jäädä vammaispalvelulain soveltamisen ulkopuolelle ikänsä takia.

”Et jos kuvitellaan että jos sairastuu, vammautuu, sanotaan nyt vaikkapa 60-vuotiaana, niin ei millään tavalla kyseenalaisteta sitä eikä mietitä että tuleeko palvelut, henkilökohtaiset avut, mahdollisesti palveluasuminen omaan kotiin, et kaikki tulee vammaispalvelun piikistä ja se on maksutonta. Mut sitten kun tämä ihminen onkin, sanotaan vaikka 75 -vuotias. Hänen toimintakykynsä saattaa olla täsmälleen samanlainen kuin semmosella ihmisellä joka on sairastunu silloin 60-vuotiaana. ... Et se ongelma on, että nykyellään vammaisesta ei tule ikinä vanhus tässä palvelujärjestelmässä. Ja vanhus maksaa ja jää huonoille palveluille, vammaisen saa ilmaiseksi ja paremmat palvelut.”

Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa ikääntymiseen liittyvän toimintakyvyn alenemisen erottaminen on haastateltavien mukaan eriarvoisen tärkeää. Jotta henkilökohtainen apu tulisi oikein sovelletuksi, on tärkeää että avun saaja on lain tarkoittama vaikeavammaisen henkilö, eikä avun tarve näin ollen johdu vanhuuden mukanaan tuomasta toimintakyvyn alenemisestä.

”Ja että miten pystyt erottamaan että mikä on normaalia ikääntymistä. Ja mikä on vammaisuutta. Mikä ikääntymiseen kuuluu ja just ymmärtää se, tarviiko ikääntyneen ihmisen välttämättä niin kauheen nopeeta siis mikä

on ikääntymiseen tyypillistä, liittyvää. Mitkä on taas vammaisuuteen liittyviä asioita.”

Palvelun kohdistuminen oikein. Vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan yksi keskeinen arvioinnin kohde on palvelun kohdistuminen oikein. Tärkeää on, että palvelusta on aidosti hyötyä asiakkaalle, eikä esimerkiksi hänen lähiympäristölleen. Erityisesti henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa asiakkaan aito hyötyminen palvelusta on henkilökohtaisen avun myöntämisen edellytys.

”Varmasti et se asiakas itse ihan oikeesti hyötyy siitä että hänelle myönnetään se avustaja. Et se ei hyödytä jotakin palvelutalon henkilökuntaa että hänelle myönnetään avustaja ja ite ei asiakas ees ymmärrä että häntä nyt lähetetään jonnekin viemään, et siinä on menty ihan päin.... Vaan et ite vaikeavammaisen pitää saada hyöty siitä toiminnasta.”

Arvioinnin välineet. Vammaispalvelun sosiaalityössä arvioinnin apuvälineiden puuttuminen nähtiin aineistossa ongelmalliseksi. Vammaispalvelun sosiaalityössä on käytettävissä vähän erilaisia mittareita esimerkiksi toimintakyvyn arvioinnissa. Jonkin verran fyysisen toimintakyvyn arvioinnin apuna on käytetty erilaisia toimintakyvyn mittareita, mutta kognitiivisen toimintakyvyn arvioon minkäänlaista mittaria ei ole olemassa.

”Siis onhan niitä joitaki semmosia, sehän ois hirmu ihana ku ois joku semmonen testi että syöttää vaan koneelle jotkut tietyt arvot ja sieltä räpsähtää paperi. Mut kun ei semmosta oo. Siis totta kai on olemassa näitä toimintakyky-arvio testejä. Mutta en mä ainakaan oo tähän mennessä törmänny semmoseen jota pystys ihan suoraan käyttämään edes fyysisen toimintakyvyn mittaamisessa, puhumattakaan siitä kaikesta muusta.”

Kaksi haastateltavaa pohtii henkilökohtaisen avun suhteen Paavo-toimintakyvyn mittari – lomaketta, joka kertoo suoraan avustaja-tunnit ja se on helppo täyttää netissä. Ongelmana on vanhemman väestön hieman pelokaskin suhtautuminen erilaisiin täytettäviin lomakkeisiin. Vanhemmat henkilöt pitävät siitä että käydään kotona ja suhtautuvat eri-

laisiin lomakkeisiin varoen. Näin ollen lomakkeet auttavat työntekijää, mutta eivät itse vaikeavammaista henkilöä.

”Lomakkeista ja kyselyistä haluan vielä sen sanoa että varsinkin vanhemmat vaikeavammaiset pelkäävät että joutuvat täyttämään niitä, et he varmaan kuitenkin tykkäävät siitä että käydään kotona havainnoimassa ja tutkimassa. Et ehkä ne lomakkeet ja kyselyt auttaisi meitä mutta ei ehkä sitä vaikeavammaista.”

Aineiston mukaan henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin kohdalla arvioinnin apuvälineitä kaivataan vammaispalvelun sosiaalityöhön. Jo pelkän hakemuksen kehittäminen auttaisi työntekijöitä muodostamaan alkuajatuksen asiakkaan tilanteesta ja alustavasti arvioimaan avun tarvetta ja toimintakykyä. Nykyisin henkilökohtaiseen apuun ei näytä olevan omaa hakemusta, joten hakemukset voivat olla vapaa-muotoisia ja niiden asiasisältö vaihdella laidasta laitaan. Hakemuksen avulla saataisiin kerralla kerättyä kaikki tarvittava alustava tieto ja työntekijän olisi helpompaa lähteä liikkeelle asian selvittelyn suhteen.

”Ja yks tärkeä kehittäminen olis että saatas nuo lomakkeet es tuonne nettiin. Nythän ei henkilökohtaiseen apuun oo mitään hakemusta. Lomakkeet on, et se ois niin hyvä se lomake, et siitä lomakkeesta jo sais oikein oleellisen tiedon.”

6.9 Palvelujärjestelmä ja lähiverkosto

Palveluohjaus ja palveluiden tuntemus. Vammaispalvelun sosiaalityössä palveluohjaus näkyy haastateltavien mukaan monella eri tavalla. Vammaispalvelun sosiaalityöltä vaaditaan paitsi oman alueen tuntemusta, myös palveluohjauksellista näkökulmaa. Palveluohjaus on tärkeässä osassa vammaispalvelun sosiaalityötä, koska vammaispalvelulain tarkoittamin palveluin ei aina voida vastata kaikkiin ihmisten avuntarpeisiin. Haastateltavat kokevat, että palvelujärjestelmän tuntemus helpottuu työkokemuksen kautta jolloin erilaiset palvelut tulevat tutuiksi.

”Palvelujen tietämys, palveluohjaus. Minähän en voi tietää kaikkee, mut minun pitää kuitenkin osata ohjata asiakasta, et mistä hän sitten mahdollii-

*sesti sais niin kuin... On osattava ohjata Kelalle, on tiedettävä Kelan etuuk-
sista ainakin nyt jotakin. Mitä ei ite niin kuin tiedä niin on osattava ainakin
ohjata eteenpäin.”*

Gerontologisessa sosiaalityössä palveluohjaus ja palveluiden niukkuus asettavat sosiaa-
lityöntekijät ristiriitaiseen tilanteeseen avun tarpeen ja avun tarjoamismahdollisuuksien
välille (Ylinen 2008, 75). Vammaispalvelun sosiaalityössä palveluohjaus korostuu erään
haastateltavan mukaan erityisesti tilanteissa, joissa asiakas on ohjattu vammaispalve-
luun koska muuta sopivaa palvelua ei ole ollut helposti paikannettavissa. Myös toimin-
takyvyn arvioita tehtäessä joskus voidaan törmätä ongelmalliseen tilanteeseen, jossa
asiakkaalla on selkeästi avun tarvetta, mutta oikean palvelun löytyminen on ongelmal-
lista palvelujärjestelmästä johtuen.

*”Ja sitten se pulma, että vaikka me kuin arvioidaan, niin meillä ei saata olla
palvelua hänelle. Et se on se vaikein tilanne.”*

Erityisesti henkilökohtaisen avun kohdalla palveluohjaus aiheuttaa muutaman haastatel-
tavan mukaan pohdintaa. Mikäli asiakkaalle ei voida myöntää vammaispalvelulain tar-
koittamaa henkilökohtaista apua, on pohdittava sitä mikä palvelu vastaa asiakkaan tar-
peeseen. Näin ollen pohdinta ei lopu hakemuksen hylkäämiseen, vaan on mietittävä ja
pohdittava muiden palveluiden mahdollisuudet. Henkilökohtaisen avun osalta myös
palveluohjaus työnantajana toimimiseen koetaan heikosti järjestetyksi.

*”On vaikeesti kehitysvammaisen henkilön, siis henkilön, joka ei oo oman
tien kulkija, eli ei pysty ite määrittelemään avun määrää eikä laatua, eli ei
vammaispalvelulain keinoin saamaan henkilökohtaista apua. Ja sitten kui-
tenki tarvii sen hoivan ja hoidon ja huolenpidon. Siinä on kaksikin sosiaali-
työntekijää aika vaativassa prosessissa, jos aatellaan että kehitysvamma-
huollon repertuaariin vois kuulua vaikka tilapäinen hoito ja hoiva jos perhe
ei jaksu huolehtia. Perhe saattaa nähä että he tartteisi tähän henkilökohtai-
sen avun, mutta kun sitä ei saa niin entäs sitten? Kuitenki palvelua tarvi-
taan. Se on se haaste. Että se ei lopu siihen pohdintaan että minä hylkään
tuon hakemuksen. Sitä ei saa sitä paitsi lopettaa siihen vaan lakikin lähtee
että tällaisissa tilanteissa pitää kahtoo muut palvelut.”*

Palvelukokonaisuus. Palveluiden kokonaisuus on asia, jota yksi haastateltava pitää tärkeänä viimesijaisen vammaispalvelutyön tekemisessä. Toimiva palvelukokonaisuus vähentää viimesijaisen sosiaalityön tarvetta, ja keskeistä olisikin että kunnan tai kaupungin kaikki palvelut olisi järjestetty toimivana palvelukokonaisuutena. Kaikki paikakunnan palvelut olisi otettava huomioon palveluita järjestettäessä ja toimivat ratkaisut muilla sektoreilla näkyvät sosiaalityötä vähentävänä tekijänä.

Osa haastateltavista kaipaa selkeyttä palvelukokonaisuuteen erityisesti henkilökohtaisen avun osalta. Olisi tärkeää hahmottaa millaiset asiat hoidetaan henkilökohtaisen avun avulla, millaisiin tilanteisiin jokin muu palvelu olisi parempi vaihtoehto. Palvelukokonaisuuden toimivuus vaikuttaa henkilökohtaiseen apuun samalla tavalla kuin muihinkin vammaispalvelun ja sosiaalityön palveluihin, eli toimiva palvelukokonaisuus vähentää haastateltavien mukaan myös henkilökohtaisen avun tarvetta. Vaikuttaa siltä että henkilökohtaisella avulla halutaan paikata nykyisen palvelujärjestelmän puutteita, ja tähän asiaan halutaan saada selkeys mitkä asiat hoidetaan henkilökohtaisen avun avulla ja millaisiin asioihin pyritään vastaamaan jonkin muun palvelun avulla.

”Kehittämistä olis et mikä ihan oikeesti tässä yhteiskunnassa kuuluu tehdä henkilökohtaisella avulla, mitkä kuuluis siihen et ois riittävästi resursseja asumisyksiköissä tai palveluyksiköissä et sieltä jokainen pääsis uimaan silloin kun he haluaa eikä tartteisi heille eri systeemin kautta myöntää erikseen henkilökohtaista apua. Et palvelujärjestelmää ei karsittaisi muualla, se tuottaa vammaispalveluun tarvetta. Jotenkin tuntuu, et me välillä paikataan palvelujärjestelmän aukkoja sillä keinoin että vammaisen saa avustajan.”

Omaiset. Niin vammaispalvelun sosiaalityössä kuin vanhuspalveluissa sosiaalityöntekijä toimii paitsi asiakkaan, myös hänen omaistensa kanssa. Omaisten ja asiakkaan kanssa työskentely vammaispalveluissa muistuttaa hyvin pitkälle vanhuspalveluiden sosiaalityön työtettä, jolloin työskennellään asiakkaan ja hänen omaistensa kanssa. (Ylinen 2008, 70.) Vammaispalvelun sosiaalityössä asiakkaan omaiset ovat lähes aina läsnä asiakkaan asiassa jollakin tavalla. Omaiset voivat olla voimavara esimerkiksi toimintakyvyn arvioinnissa, mutta valitettavasti myös osa haastateltavista koki omaiset joskus raskaita tekijänä. Sosiaalityöntekijän voi toisinaan olla haasteellista erottaa mitkä ovat

omaisten mielipiteitä ja mitkä asiakkaan omia mielipiteitä. Näin ollen vaikeissa tilanteissa mietityttämään jää tilanteen tulkinnanvaraisuus.

”Missä se jää mietityttämään on näitä syvästi tai keskivaikeasti kehitysvammaisia joilla kommunikaatiokeinot on puutteellisia. Et siinä joko äiti tai joku toinen työntekijä sitä tulkitsee. Tietysti jos on ammattitaitoinen tulkki, niin se ei jää se asiakkaan osallisuus tai sanominen arvailujen varaan. Mutta näissähän jää että onko ymmärtänyt asiakkaan oikein ja onko asiakas saanu haastatteluhetkessä just sen oikean mielipiteen tuotua.”

Gerontologisessa sosiaalityössä omaisten rooli on usein pohdinnan alaisena. Ikääntyneen ihmisen itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittaminen kyseenalaistuu tilanteissa, joissa hänen toiveensa ohitetaan ja toimitaan omaisten toiveiden mukaisesti. (Ylinen 2008, 78.) Myös vammaispalvelun sosiaalityössä kohdataan samaa pohdintaa aiheuttavia tilanteita. Haasteen aiheuttaa muutaman haastateltavan mukaan omaisten liiallinen huomiointi, ja toisaalta myös omaisen näkemyksen vähättely. Ristiriita onkin, kumpaa kuullaan: asiakasta vai omaista ja miten heidän näkemyksensä sulautuvat yhteen. Omaisten ja vammaisen asiakkaan näkemyseroissa haasteen aiheuttaa asiakkaan ja omaisen viimesijainen päätösvalta.

”Kun vammautunut henkilö, esimerkiksi ei ole voimavaroja sitten siinä tilanteessa eikä ite omia toiveitaan tuua esille, niin silloin monesti nousee joku lähipiiristä joka lähtee voimalla oman näkemyksensä mukaan viemään niitä asioita. Että huomioidaanko me työntekijöinä, ja jos me huomioidaan vammaisen henkilö ja vammaisen henkilön omat tarpeet ja toiveet, niin siinä voi monesti joutua sitten moitteen alle tämä työntekijä juuri niiden omaisten kohdalta.”

6.10 Asiakkaan osallisuus

Osallisuuden tukeminen ja toteutuminen. Aineistossa näkyy vammaispalvelun sosiaalityössä pyrkimys asiakkaan osallisuuden toteutumiseen. Työntekijät pyrkivät ja toivovat asiakkaan osallisuuden toteutuvan, mutta eivät aina ole varmoja toteutuuko se

täysimääräisesti. Erään haastateltavan mukaan työntekijän oma työtapa vaikuttaa asiakkaan osallisuuden toteutumiseen.

”Kyllä mä näkisin että harvemmin meillä tehdään, kuljetuspalvelussa voidaan tehdä rutiinipäätöksiä, puhelimen välityksellä tietoja saadaan ja sitten tehdään päätöksiä. Mutta kyllä meillä muuten tavataan asiakas. Mutta onko se oikeeta osallisuutta niin sitä sietää pohtia.”

Asiakkaan osallisuus nähdään aineistossa vammaispalvelun sosiaalityössä toteutuvan palvelusuunnittelussa ja päätöksenteossa. Palvelusuunnittelussa ja päätöksenteossa osallisuuden toteutuminen on automaattista, koska palvelusuunnitelma tehdään yhdessä asiakkaan kanssa ja vammaispalvelulain mukaiset päätökset perustuvat juuri palvelusuunnitelmaan.

”Sehän on sitten sillä tavalla, että jos palvelusuunnittelu tehdään hyvin, että se palvelutarpeen arviointi ja se osallisuus siinä toimii hyvin, niin eihän sen niin väliä, toimiiko se enää siellä päätöksenteossa. Kun se päätöshän on sitten sen näkönen. Se tiedetään jo siinä palvelusuunnitelmassa jo se päätöksen sisältö.”

Palvelusuunnitelman ohella henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa asiakkaan osallisuus toteutuu myös avun sisällön ja toteutustavan osalta. Haastateltavien mukaan henkilökohtaisen avun kohdalla asiakas itse määrittelee oman avun tarpeensa ja toteutustavan. Asiakas voi myös itse hankkia avustajan, joten avustajan hankkiminen on yksi asiakkaan osallisuutta tukevista keinoista henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa asiakkaan osallisuutta pyritään tukemaan hänen toimintakykyään parantamalla ja henkilökohtainen apu onkin yksi tärkeä toimintakykyä tukeva palvelu.

”Osallisuus toteutuu päätöksenteossa ja palveluiden suunnittelussa just siinä että se ite se asiakas arvioi sitä palvelun tarvettaan. Ja minkä verran henkilökohtaisessa avussa hän tarvii sitä avustamista, missä, miten, millon, kuka, mitä? Et just että tuettas sitä osallisuutta niinku toimintakykyäkin. Tällä henkilökohtaisella avullahan on tarkoitus että sillä tuetaan sitä toimintakykyä. Henkilökohtainen apu ei tee sitä puolesta vaan se avustaa. Eliikkä tukee sitä asiakkaalla olevaa toimintakykyä.”

Asiakkaan osallisuutta pyritään haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä tukemaan työntekijöiden ohjeistusten ja koulutusten avulla, kotikäynneillä asiakkaan luona sekä erilaisten kommunikointikeinojen avulla. Vammaispalvelun sosiaalityössä asiakkaan osallisuuden tukemisen yksi tärkeä elementti on myös asian ymmärrettäväksi tekeminen. Joskus vammaispalvelun sosiaalityössä törmää tilanteeseen, jossa on useampia vaihtoehtoja tai toivomuksia, ja onkin merkittävää että asiakas on aidosti tietoinen erilaisista mahdollisuuksista sekä siitä, miksi mahdollisesti asiakkaan toivomasta toimintavasta on poikettu. Myös muutoksenhakuoikeus erilaisiin päätöksiin on asiakkaan osallisuutta tukeva elementti.

”Varmistamalla sen, että asiakas on esimerkiksi, että kun on vammaispalvelusta kysymys, niin ymmärtänyt sen, mitä vaihtoehtoja, mitä mahdollisuuksia on. Ja jos ei joku asia toteudu hänen tai omaisten toivomalla tavalla, niin miksi se ei toteudu. Että vaikka asiakas ei hyväksy sitä niin ainakin ymmärtäisi sen että miksi näin on tehty, tai miksi toimitaan jollakin toisella tavalla.”

Osallisuuden haasteet. Haastateltavien mukaan asiakkaan osallisuutta vaikeuttavat vammaispalvelun sosiaalityössä moninaiset asiat. Osallisuuden toteutumiseksi voivat olla esteenä vamman erityispiirteet, kommunikaatiovaikeudet, omaisten liiallinen esille tuleminen tai asiakkaan voimavarojen, tiedon ja taidon puute. Erilaisten kommunikointikeinojen avulla pyritään tukemaan asiakkaan osallisuutta, mutta aina kommunikointikeinojen ohittaminen ei ole mahdollista. Näin ollen asiakkaan osallisuus vaikeutuu. Samoin asiakkaan voimavarojen, tiedon tai taitojen puute voi vaikeuttaa osallisuuden toteutumista.

”Asiakkaan puolelta se et ei oo tietoo, taitoo, röyhkeyttä vaatia. Väsynyt, liian sairas. Ja jos on äskettäin sairastunut, vammautunut niin kaikki asiat on hirveessä myllerryksessä, ei voimavaroja. Ei voimavaroja vaatia sitä. Eikä kaikilla oo voimavaroja osallistua siihen vaikka tuputettas mahdollisuutta.”

Yhden haastateltavan mukaan kiire vaikuttaa asiakkaan osallisuuteen, koska tällöin yksinkertaisimmat rutiinipäätökset tehdään asiakkaan osallisuuden kustannuksella.

”Ei toteudu siinä määrin asiakkaan osallisuus tässä asian selvittelyssä, käsittelyssä, päätöksenteossa kun se varmaan tämmösten eettisten ohjeiden mukaan olis tarkoitus, tai lainsäätäjän tarkoitus ois ollu. Ja se johtuu ihan yksinkertaisesti siitä että ei semmoseen oo aikaa.”

Haastateltavat pohtivat että asiakkaan osallisuus toteutuu vammaispalvelun sosiaalityössä paremmin vaikeammissa ja enemmän pohdintaa aiheuttavissa asioissa. Helpot tai yksinkertaiset tapaukset puolestaan voivat aiheuttaa sen, ettei asiakkaan osallisuus toteudu niin hyvin kuin se olisi mahdollista.

”Sitten taas työntekijän puolelta se että ei oo aikaa. Sitä joutuu karsimaan. Tietyllä tavalla priorisoimaan et kenenkä asiakkaan on enemmän tarvetta osallistua oman asiansa käsittelyyn. Entäs sitten jos työntekijä tekeekin tulkintavirheen, et kattoo että eipä tässä tilanteessa oo niin tarpeen ja valitseekin sitten ne väärät asiakkaat joille ”uhraa” sitä työaikaansa? Tai että valitsee ne äkäsimmät, kiukkusimmat, haastavimmat asiakkaat. Et käykö niin, et se haastavin asiakas saa eniten sitä vaikutusmahdollisuutta, osallistumista, osallisuutta.”

Haastatteluissa haastateltavat pohtivat myös asiakkaan osallisuutta henkilökohtaisen avun osalta. Henkilökohtaisen avun osalta asiakkaan osallisuus ei toteudu, mikäli hän itse ei kykene määrittelemään avun sisältöä ja toteutustapaa. Myös omaisen toimiminen avustajana joissakin poikkeustapauksissa voi vaikeuttaa asiakkaan täysimääräisen osallisuuden toteutumista.

”No just se että jos ei ihan pysty määrittelemään sitä avun sisältöä ja toteuttamistapaa. Et paljon tulee hakemuksia just kehitysvammaisilta ... kun on selvitettävä se onko tällä ihmisellä tosiaan, pystyykö se tosiaan olemaan sellainen niin kutsuttu oman tiensä kulkija, tekemään itsenäisiä päätöksiä, ymmärtämään semmosia syy-seuraus – suhteita. Siinä ei osallisuus toteudu eikä siinäkään välttämättä jos omainen haluaa välttämättä olla avustajana. Siinä kuitenkin on se jännite jos hirveen läheinen ihminen.”

6.11 Eettisyys

Eettisen pohdinnan muotoja. Vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan pohditaan eettisiä asioita päivittäin ja eettisyys on läsnä aina. Yhden haastateltavan mukaan eettiset asiat eivät kuitenkaan ole suuremmassa määrin esillä vammaispalvelun sosiaalityössä kuin muussakaan sosiaalityössä, joten eettisyyden merkitys lienee koko sosiaalityön kentälle suuri. Eettisyys on tärkeä osa vammaispalvelun sosiaalityötä ja onkin tärkeää, että työtä tehdään hienotunteisesti. Haastateltavien mukaan eettisyys vammaispalvelun sosiaalityössä on itsestäänselvyys ja eettisesti kestävä toiminta on ikään kuin selkärangassa. Vammaispalvelun sosiaalityössä tiedostetaan eettiset kysymykset herkästi ja arkielämässä eettinen pohdinta paikannetaan useimmiten järjellisuuden kuin eettisen pohdinnan kautta. Ylisen (2008, 74) tutkimuksen mukaan gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuudessa eettisyys ja eettinen toiminta tapahtuvat usein sosiaalityöntekijöiden oman sisäisen moraalisen komponentin avulla ja on usein tiedostamaton.

”Toivois et se eettisyys olis selkärangassa et sitä kun se ei tule mieleen, ja toivottavasti se on. Kyllähän tässä niin herkillä aleilla monta kertaa mennään, et ei ainakaan siinä mokais et menis eettisesti päin mäntyä.”

Vammaispalvelun sosiaalityössä eettistä pohdintaa aiheuttaa terveen ja vammaisen ihmisen keskinäinen suhde ja tasa-arvoisuus. Esimerkiksi terveen ja vammaisen henkilön tilanne suhteessa toisiinsa aiheuttaa haastateltaville pohdintaa sen osalta, tuoko vammaispalvelulaki mahdollisesti jotakin enemmän vammaiselle henkilölle kuin ei-vammaiselle.

*”Meilläki on näitä perukoita joissa asuu tavallisia ihmisiä, niin kyllä he ite joutuu sen auton ostamaan. Sen takia että he siellä asuu. Sitten kun vamma-
nen sinne muuttaa, tai siellä on, ja hakee tätä auto-avustusta, niin siinä joudutaan tämmöseen jännään, osin eettiseenkin keskusteluun, et minne siitä sitten se normaalius häviää, ettei tartte kaivaa omaa kuvetta Ettei sitten oookkaan merkitystä sillä syrjäseudulla, vaan sillä vammalla on merkitys. Ja tämä on aika vaikee eettinen pohdinta myös. Että, että ei sovi kieltää etteikö vammalla oo merkitystä siihen haettuun etuuteen nähden. Se on ihan itses-*

tään selvä. Mutta entäs jos sinä olisit ihan normaali kansalainen niin sinun pitäisi sitten kustantaa auto itse. Kummalle se on väärin?”

Haastateltavien mukaan myös normaaliuden ja tavanomaisuuden pohdinta on suuri osa vammaispalvelun sosiaalityön eettisiä pohdintoja. Eri ihmiset käsittävät normaalin ja tavanomaisuuden hyvin vaihtelevin eri tavoin. Se, mikä on toiselle ihmiselle tavanomaista ja normaalia elämää, ei toiselle välttämättä sitä ole. Vammaispalvelun sosiaalityön päätöksen on kuitenkin tehtävä suhteessa normaaliin ja tavanomaiseen, joten tällöin työntekijän oma arvo- ja ajatusmaailma saavat normaaliuden ja tavanomaisuuden arvioinnissa suuren merkityksen. Tämä aiheuttaa eettisen ristiriidan, mikäli mennään liikaa ohi normaalista ja tavanomaisuudesta.

”Ihmisten käsitys siitä, mikä on normaalia, niin siinä on ihan hirmunen haitari. Ja sitten meidän pitäisi tehdä ne päätökset sen mukaan et mikä on normaalia, mikä on kohtuullista. Et se kohtuullisuus määritellään tämän normaalisuuden mukaan. Niin kai se on semmonen asia mihin vaikuttaa hirveästi sitten työntekijän tämä oma käsitys, oma arvomaailma, oma ajatusmaailma.”

Välttämättömyyden ja kohtuullisuuden pohdinta näkyy selkeästi haastateltavien mukaan henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Joskus ongelmaksi voi nousta liiallinen ja yltäkylläinen asiakkaan edun ajaminen jonkun toisen viranomaisen toimesta. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa on kuitenkin huomioitava välttämättömyyden ja kohtuullisuuden vaade, joten ristiriitoja voi tämän takia syntyä.

Keskeiset eettiset periaatteet. Vammaispalvelun sosiaalityössä nousee haastateltavien mukaan esille joitakin eettisiä periaatteita jotka erottuvat selkeämmin kuin toiset. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä etteikö kaikilla eettisillä periaatteilla olisi yhteys vammaispalvelun sosiaalityöhön, vaan nämä keskeisesti erottuvat eettiset periaatteet ovat sellaisia, jotka ovat usein näkyvillä ja pohdinnanalaisina vammaispalvelun sosiaalityössä. Haastateltavien mukaan vammaispalvelun sosiaalityössä seuraavat eettiset kysymykset erottuvat useammin kuin muut: ihmisarvo ja ihmisoikeus, asiakkaan itsemääräämisoikeus sekä tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Tutkimukseni tulokset ovat yhteneväisiä Ylisen (2008, 78) tutkimuksen kanssa gerontologisesta sosiaalityön asiantuntijuudesta.

Ylisen tutkimuksen mukaan gerontologisen sosiaalityön keskeisimpiä eettisesti ristiriitaisia pohdintoja ovat asiakkaiden tasavertaisuus, tasapuolisuus, ihmisarvo, oikeudenmukaisuus sekä itsenäisyys.

Ihmisarvojen ja ihmisoikeuden kunnioittamista ei vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan koskaan aseteta kyseenalaiseksi. Vammaispalvelun sosiaalityössä on haastateltavien mukaan keskeinen näkemys, että kaikilla ihmisillä on sama ihmisarvo riippumatta heidän sairauksista tai vammoistaan. Ihmisen ihmisarvon kunnioittamisen teemaan liittyy myös asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Esimerkiksi henkilökohtaisen avun kohdalla asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen liittyy erään haastateltavan mukaan asiakkaan oikeus määrittellä millaisiin asioihin hän avustajaa haluaa käyttää, tai mihin hän avustajan kanssa haluaa mennä.

”Tässä varmaan se eettisyys että meillä ei oo oikeutta määrittellä minne hän voi mennä. Et jos hän haluaa käydä Alkossa tai kirkossa niin meillä pitää olla sille neutraali et se vaikeavammainen määrittelee tuntien käytöt.”

Vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan nousee esille usein myös tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus. Vammaispalvelun sosiaalityössä pyritään tasa-arvoiseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun muun muassa työyhteisön yhtenäisten linjausten ja työkäytäntöjen avulla. Lähtökohtana ovatkin tasa-arvoiset palvelut ja toiminnan on oltava oikeudenmukaista. Vammaispalvelun sosiaalityössä on haastateltavien mukaan kyettävä samanlaisissa tilanteissa tekemään samanlaiset päätökset jotta tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus asiakkaiden kesken toteutuvat.

”Sillä tavalla että kun laaditaan näitä yhtenäisiä ohjeistuksia, kriteeristöjä että ne laaditaan semmoseks että ne on oikeudenmukaisia ja tasapuolisia.”

Pohdintaa aiheuttavia tilanteita tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden osalta vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan aiheuttavat monet erilaiset asiat. Oikeudenmukaisuuden pohdintaan vammaispalvelun sosiaalityössä aiheuttaa usein päätösten keskinäinen oikeudenmukaisuus. Pohdinta tapahtuu usein päätöksen oikeudellisuuden osalta, sekä erityisesti päätösten keskinäisen oikeudellisuuden suhteen.

Tasa-arvoisuuteen liittyvää pohdintaa vammaispalvelun sosiaalityössä haastateltavien mukaan näkyy muun muassa vammaisten eri-arvoisuuden ja asiakkaiden vaatimusten kohdalla. Haastateltavien mukaan vammaisten keskinäisessä tasa-arvoisuudessa näkyy

se, että kehitysvammaisilla henkilöillä on paremmat palvelut kuin ei-kehitysvammaisilla henkilöillä. Myös vammaisten henkilöiden erilainen vaatimustaso ja palveluiden vaatiminen voi vaikuttaa tasa-arvoisuuteen asiakkaiden kesken. Valitettavan usein vammais-palvelun sosiaalityössä on nähtävillä että vaativimmat ja kova-äänisimmät asiakkaat saavat enemmän työntekijän aikaa.

”Jotkut on tasa-arvoisempia ku toiset. Ei se toteudu tasa-arvoisesti. Ikävä kyl-lä menee niin, et vaativimmat ja kova-äänisimmät myös saavat enemmän.”

Myös palvelun oikein käyttäminen aiheuttaa haastateltavien mukaan eettistä pohdintaa ja arvioinnin tarvetta. Tärkeää onkin haastateltavien mukaan arvioida sitä, miten esi-merkiksi henkilökohtainen apu toteutuu ja saako asiakas palvelusta oikean avun mikäli se hänelle myönnetään.

”Mut sitten kun on just näitä että.... Sattuu se paras juoppokaveri, joka tie-detään muutenkin sosiaalitoimen kautta, ku ollaan täällä töissä. Tulemaan siihen et tämä on nyt se avustaja ja haetaan sillä vammalla ihan jotakin muuta siihen tilanteeseen kun sitä henkilökohtaista apua. Tai toisin sanoen se apu tulee kyllä sitten, et niillä rahoilla vaan ryypätään. Nämä on vähän semmosia. Näitä joskus pohditaan aika kriittisestikin. Sehän on semmosta eettistä pohdintaa. Meneekö tää, kenelle se menee oikein?”

Yksi haastateltava toi esille, etteivät valituksia käsittelevät elimet tee välttämättä oikeu-denmukaisia ja tasa-arvoisia ratkaisuja. Hän on huomannut, että itsestään ääntä pitävät asiakkaat saavat helpommin muutoksenhakunsa läpi kuin niin sanotusti hiljaiset muu-toksenhakijat. Syntyneistä linjauksista poikkeaminen aiheuttaa hankaluutta työntekijöil-le. Hankaluuden aiheuttaa eettinen pohdinta siitä, miten seuraavassa samankaltaisessa asiassa tulisi menetellä tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden takia. Linjausten sär-kyminen muutoksenhakuja käsittelevissä yksiköissä rasittaa työntekijöitä, jotka koetta-vat toimia tasa-arvoisesti ja oikeudenmukaisesti kaikkia asiakkaita kohtaan.

”Kun muutoksenhaku lähtee käyntiin, niin ikävä kyllä meidän perusturva-lautakunta ei tee oikeudenmukaisia ratkaisuja niihin. Monesti menee näin että semmoset asiakkaat jotka pitää suurinta ääntä itsestään, ottaa yhteyttä kaikkiin jäseniin niin he saavat sen muutoksenhaun läpi ja sitten jotkut muut ei. Minun mielestä silloin ei toteudu se tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus joka

tuo sitten hankaluutta meidän työntekijöillekin koska siitä sovitusta linjauksesta tulee näitä poikkeamia. Et miten sitten menetellään jonkun vastaavan toisen henkilön kohalla jos nyt perusturvalautakunta onkin päättänyt tehdä tälle henkilölle tällaisen myönnytyksen vaikka viranhaltija ois tehnyt kielteisen päätöksen.”

7 VAMMAISPALVELUN SOSIAALITYÖN ASiantuntijuus TUTKIMUKSEN VALOSSA

Vammaispalvelun sosiaalityössä sosiaalityön asiantuntijuus asettuu uudenlaiseen rooliin. Vammaispalvelussa asiakkaiden elämäntilanteen kokonaisvaltainen hahmottaminen, erilaiset ongelmat ja asiakkaan oikeuksien toteutuminen vaativat sosiaalityöltä paljon. Vammaispalvelun sosiaalityössä tarvitaan erilaisten vammojen ja sairauksien tuntemista, sekä ymmärrystä niiden vaikutuksista ihmisen toimintakykyyn fyysisellä, psyykkisellä kuin sosiaalisellakin tasolla (Väänänen-Fomin & Pakarinen 2007, 94).

Ensimmäisenä tutkimusongelmana tutkimuksessani oli selvittää, miten sosiaalityöntekijät määrittelevät sosiaalityön asiantuntijuutta vammaispalvelussa. Tutkimukseni tuloksena keskeisiä vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta määrittäviä elementtejä ovat työn laaja-alaisuus, tieto, taito, etiikka, moniammatillisuus, lainsäädännön soveltaminen ja yhteisöllisyys.

Vammaispalvelun sosiaalityö on luonteeltaan laaja-alaista, koska vammaispalvelussa ollaan kosketuksissa ihmisten arkielämän kanssa hyvin erilaisissa asioissa. Seuraavassa jäsenän vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta tiedollisen, taidollisen ja eettisen asiantuntijuuden kautta. Vammaispalvelun sosiaalityötä leimaa laaja-alaisuus, joten työssä voi kohdata hyvin erilaisia ongelmia. Osa ongelmista jää ratkaisematta vammaispalvelun sosiaalityön avulla, joten palveluohjaus ja palveluiden tuntemus ovat vammaispalvelun sosiaalityön tiedollisen asiantuntijuuden tärkeitä osa-alueita.

Gerontologisen sosiaalityön tiedollisen asiantuntijuuden yksi keskeinen osa-alue on sosiaalityön yleinen asiantuntijuus, kuten esimerkiksi ajantasaiset tiedot palvelujärjestelmästä ja asiakkaiden oikeuksista palveluun. (Ylinen 2008, 82–83.) Tutkimukseni mukaan myös vammaispalvelun sosiaalityön tiedollisen asiantuntijuuden keskeisiä elementtejä ovat palvelujärjestelmän tuntemus ja palveluohjaus. Vammaispalvelun sosiaalityön tiedollinen asiantuntijuus perustuu sosiaalityön yleiseen tietoon, mutta vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden erityinen tiedollinen asiantuntijuus näkyy selkeimmin tietona vammoista tai sairauksista sekä niiden vaikutuksista ihmisen arkielämän sujumiseen. Tiedollinen asiantuntijuus vammaispalvelun sosiaalityössä koostuu vahvasti käytännön kautta saadusta tiedosta vammoista sekä haitan ymmärryksestä ih-

misen arkipäivän elämässä. Ylisen (2008, 73) gerontologista sosiaalityötä koskevan tutkimuksen mukaan gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuus perustuu tietoon ikääntymisen ja vanhuuden vaikutuksesta ihmisen toimintakykyyn. Tässä tutkimuksessa saadut tulokset ovat verrattavissa vanhuuden ja ikääntymisen vaikutuksista ihmisen toimintakykyyn samalla tavalla kuin vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden edellytykseen vammojen ja sairauksien tuntemuksesta ja ihmisen toimintakykyyn vaikuttamisesta.

Tieto erilaisista vammoista ja sairauksista korostuu vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudessa erityisesti toimintakyvyn arvioinnissa. Toimintakyvyn arvioinnissa sosiaalityön asiantuntijuus vammojen ja sairauksien sekä niiden aiheuttamien sosiaalisten haittojen merkityksestä näyttäytyy vahvana tiedollisen asiantuntijuuden osa-alueena. Toimintakyvyn arvioinnissa vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden tiedollinen ulottuvuus auttaa ratkaisemaan vammaisuuden, ikääntymisen ja muiden mahdollisesti toimintakykyä alentavasti vaikuttavien tekijöiden vaikutuksen ihmisen toimintakykyyn.

Kuten gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuden (Ylinen 2008, 83), myös vammaispalvelun sosiaalityön taidollista asiantuntijuutta luonnehtivat vahvasti sosiaalityön yleiset taidot, kuten selkeät vuorovaikutus- ja kommunikointitaidot, sekä asiakkaan osallisuuden tukeminen, lain soveltamisen taito ja toimintakyvyn arvioinnin tekeminen. Vammaispalvelun sosiaalityön taidollinen asiantuntijuus edellyttää tiedollista ja teoreettista osaamista, joten tiedollisen ja taidollisen asiantuntijuuden erottelu vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudessa on haastavaa. Haastavaa erottelu on siksi, että vammaispalvelun sosiaalityön tieto ja taito ovat vahvasti vuorovaikutuksessa keskenään, ja näin ollen tarkka rajaus tiedolliseen ja taidolliseen asiantuntijuuteen vaikuttaa osin keinotekoiselta.

Toimintakyvyn ja vammaisuuden arvioinnissa vammaispalvelun sosiaalityön taidollinen asiantuntijuus näyttäytyy usealla eri tavalla. Keskeistä taidollisen asiantuntijuuden kannalta on saada toimintakyvyn arvioinnissa keskeiset asiat esille. Koska toimintakyvyn arvio on vammaispalvelun päätösten pohja, on sen huolellinen tekeminen erittäin tärkeää. Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden erityisistä taidoista keskeisin on toimintakyvyn arviointi ja siinä käytettävät osatekijät kuten havainnointi, asiakaslähtöisyys, asiakkaan osallisuus arviointiin, yksilön kokonaisvaltaisuuden huomioiminen sekä palveluiden kohdistuminen lainsäädännön tarkoittamalla tavalla. Taidolliseen asiantun-

tijuuteen kuuluu vahvasti myös asiakkaan oman mielipiteen esiin saaminen ja mahdollisen tulkinnan oikeudenmukaisuuden arviointi.

Eettinen asiantuntijuus näkyy vammaispalvelun sosiaalityössä keskeisesti ihmisarvon, ihmisoikeuksien sekä tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden kautta. Vammaispalvelun sosiaalityön eettinen asiantuntijuus koostuukin keskeisesti ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta. Eettinen asiantuntijuus on läsnä koko ajan, ja keskeisiä eettisiä pohdintoja syntyy tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden lisäksi kohtuullisuuden ja välttämättömyyden suhteen.

Asiakkaan osallisuuden tukeminen vammaispalvelun sosiaalityön eettisessä asiantuntijuudessa on tärkeää ja useiden palveluiden kannalta jopa välttämätöntä. Koska vammaispalvelun sosiaalityössä on asiakkaita joilla voi olla vaikeuksia osallisuuden täysimääräisessä toteutumisessa, on vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden keskeinen päämäärä tukea asiakkaan osallisuuden toteutumista. Sosiaalityön asiantuntijuus näkyy asiakkaan osallisuuden tukemisessa muun muassa osallisuuden mahdollistamisena erilaisten kommunikointikeinojen avulla ja erilaisten mahdollisuuksien esille tuomisessa.

Tutkimuksessani vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudesta tiedollisen taidollisen ja eettisen asiantuntijuuden lisäksi vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta luonnehtivat vahvasti yhteisöllinen asiantuntijuus, moniammatillisuus sekä lainsäädännön tulkinta, joita ei ole puhtaasti sijoitettavissa tiedollisen, taidollisen tai eettisen asiantuntijuuden kenttään. Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta luonnehtii vahvasti siis yhteisöllinen asiantuntijuus. Yhteisöllinen asiantuntijuus niin työpaikalla kuin yhteisöllisyys laajemmalti ymmärrettynä valtakunnallisesti auttaa vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden tiedon rakentamisessa ja työn kehittämisessä. Vammaispalvelun sosiaalityön yhteisöllinen luonne auttaa tiedon oikeassa soveltamisessa sekä työn yhteisessä arvioinnissa. Yhteisöllinen asiantuntijuus myös antaa työntekijälle tukea päätöksissä ja ratkaisuissa, se on tärkeä osa eettisen asiantuntijuuden osa-alueita yhteisten linjausten rakentamisessa sekä työn eettisen kuormittavuuden vähenemisen osalta.

Moniammatillisuus luonnehtii vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuutta tutkimukseni mukaan hyvin vahvasti. Moniammatillisuus on vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden keskeinen osa niin tiedollisen kuin taidollisenkin osa-alueen osalta. Moniammatillisuus tuo vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuteen lisää tietoa ja taitoa

usean eri ammattiryhmän työskennellessä yhdessä. Moniammatillisuuden merkitys vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudelle on suuri. Moniammatillisuus on läsnä työssä lähes jokaisena päivänä.

Lain soveltaminen ja tulkinta ovat keskeisiä vammaispalvelun sosiaalityön tiedollisessa ja taidollisessa osa-alueessa. Lainsäädännön tulkinta ja soveltaminen ovat keskeisiä kaikessa sosiaalityössä, joten se kuuluu luonnollisena osana myös vammaispalvelun sosiaalityöhön. Vammaispalvelun sosiaalityössä lainsäädännössä esiintyy paljon tulkinnanvaraisuutta, joten lain soveltaminen ja tulkinnan oikeellisuus ovat erityisen tärkeitä vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden tiedollisessa ja taidollisessa osa-alueessa.

Tutkimukseni toinen kysymys koski vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessia. Tutkimuskysymys oli millaisista asioista sosiaalityöntekijät katsovat sosiaalityön asiantuntijuuden rakentuvan vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa. Tutkimukseni mukaan vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus on pääsääntöisesti samankaltaista kuin vammaispalvelun sosiaalityön yleinen asiantuntijuus. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi korostaa kuitenkin joitakin vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden osa-alueita. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin erityisvaatimuksena sosiaalityön asiantuntijuudelle ovat yhteisöllisyys, toimintakyvyn arviointi, lain soveltaminen sekä palveluohjaus.

Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa sosiaalityön asiantuntijuus edellyttää tutkimukseni mukaan yhteisöllistä työtettä, joka voidaan luokitella kuuluvaksi tiedolliseen sekä eettiseen vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden alueeseen. Yhteisöllisen asiantuntijuuden merkitys henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa korostuu yhteisöllisyyden mukanaan tuoman tiedon, sekä eettisen pohdinnan ja eettisen toiminnan kestävyiden konteksteissa.

Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudessa henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa korostuu toimintakyvyn arviointi. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa toimintakyvyn arviointi on haastavaa fyysisen ja kognitiivisen toimintakyvyn osalta, ja haastavinta onkin arvioida asiakkaan kognitiivinen toimintakyky. Erityisen haastavaa kognitiivisen toimintakyvyn arviointi on kehitysvammaisten asiakkaiden kohdalla. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa toimintakyvyn arviointiin ei

ole mittaristoa, joten sosiaalityöntekijän asiantuntijuus korostuu arvioinnin virheettömyyden kannalta.

Henkilökohtaisen avun osalta lainsäädäntö on uutta, joten lain oikein soveltaminen on henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin keskeinen erityisvaatimus vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudelle. Lainsäädännön tulkinnan oikeellisuus sekä palveluohjaus henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin osalta ovat vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudelle ehdottoman tärkeitä. Lainsäädännön soveltamisen oikeellisuus sijoittuu vammaispalvelun sosiaalityön tiedolliseen ja taidolliseen asiantuntijuuteen, ja palveluohjaus tiedolliseen asiantuntijuuden osa-alueeseen.

Yhteenvetona totean, että vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus rakentuu yleisen sosiaalityön asiantuntijuuden osa-alueista tiedosta, taidoista ja eettisyydestä. Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuteen tulee kuitenkin vammaispalvelun kontekstista johtuen myös joitakin vammaistyön erityispiirteitä, ja osa erityispiirteistä ilmenee useammassa sosiaalityön osa-alueessa.

Sosiaalityön asiantuntijuus

Tiedollinen

- Teito, käytäntötieto, hiljainen tietous
- Työkokemus ja elämäkokemus
- Sosiaalisen asiantuntijuus
- Moniammatillisuus

Taidollinen

- Ammatilliset työtaidot ja menetelmälliset taidot
- Viestintä-, vuorovaikutus- ja kommunikointitaidot
- Reflektiivisyys

Eettinen

- Ihmisarvot ja tasa-arvo
- Eettiset ohjeet
- Eettinen kuormittavuus ja yhteisöllisyys

Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus

Tiedollinen

- Sosiaalipalvelujärjestelmä ja palveluohjaus
- Vammaisuus ilmiönä
- Yhteisöllinen tieto
- Moniammatillinen tieto
- Lainsäädännön tuntemus

Taidollinen

- Toimintakyvyn arviointi
- Moniammatilliset taidot
- Lainsäädännön soveltaminen

Eettinen

- Ihmisarvo, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus
- Asiakkaan osallisuus
- Yhteisöllinen pohdinta

Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin sosiaalityön asiantuntijuus

Tiedollinen

- Yhteisöllinen tieto
- Lainsäädännön tuntemus
- Palveluohjaus

Taidollinen

- Toimintakyvyn arviointi
- Lainsäädännön soveltaminen

Eettinen

- Yhteisöllinen pohdinta

Kuvio 3: Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentymisen tutkimuksen valossa

8 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli jäsentää kuvaa vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudesta ja käyttää esimerkkinä vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessia. Tutkimus oli onnistunut, koska molempiin tutkimusky-symyksiin saatiin vastaukset ja vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden jäsentäminen yleisen sosiaalityön asiantuntijuuden kautta onnistui.

Tulosten yhteenvedona voidaan todeta, että vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus rakentuu osittain sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden pohjalle ja osittain erityisesti vamman ja vammaisuuteen liittyvien teemojen pohjalle. Henkilökohtaisen avun osalta vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuus on päätöksentekoprosessin pohjana, ja osa vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuuden osa-alueista korostuu erityisesti juuri henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa.

Tutkimukseni on ajankohtainen ja merkittävä, koska vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu on hiljattain uudistunut ja tietoa henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessista sosiaalityön näkökulmasta ei juuri ole saatavilla. Tutkimuksellani on näin ollen merkitystä tieteellisesti sosiaalityön ammatillisuuden ja asiantuntijuuden kehittymisen kannalta, koska tutkimuksen avulla vammaispalvelun sosiaalityötä voidaan tehdä tunnetummaksi ja tutkimus auttaa vammaispalvelun sosiaalityön merkityksen korostamisessa. Toivon, että tutkimukseni auttaa muiden vammaispalvelua koskevien tutkimusten aloittamisessa tulevaisuudessa.

Asiantuntijuuden paikantamisessa olisi tulevaisuudessa huomioitava yhä enemmän kunkin sosiaalityön alueen erityispiirteet. Sosiaalityön yleisen asiantuntijuuden pohjalta voidaan luoda käsitys siitä millaiset asiat ovat keskeisiä kaikessa sosiaalityössä. Kuitenkin jokaisen sosiaalityön sektorin erityisyyden ymmärtäminen olisi tärkeää asiantuntijuuden paikantamisessa sekä sosiaalityön ammattikuvan luomisessa ja päivittämisessä. Kunkin sosiaalityön sektorin erityispiirteet tulisi jatkossa huomioida paremmin asiantuntijuuden paikantamisessa, koska asiantuntijuuden erityisyys eri sektoreiden välillä näyttäytyy tällä hetkellä hieman epäselvänä. Asiantuntijuuden erityispiirteet eri sektoreiden välillä ovat huomionarvoisia niin koulutuksen, työelämään hakeutumisen kuin asiantuntijuuden kehittämisen kannalta.

Vammaispalvelun sosiaalityö on tärkeää työtä, joka mielestäni on yhteiskunnassamme liian näkymättömässä roolissa. Vammaispalvelun sosiaalityö koskettaa verrattain suurta joukkoa kansalaisista. Vammaispalvelun sosiaalityön laajuus ja arkipäiväisyys verrattain usean ihmisen elämässä olisi mielestäni huomioitava yhteiskunnallisella tasolla paremmin. Usein katu-puheissa vallalla oleva käsitys sosiaalitoimen asiakkaista on se, että kukin ihminen on itse tilanteensa aiheuttanut. Tämä harhaanjohtava käsitys mitätöityy erityisen hyvin vammaispalvelun sosiaalityötä tarkasteltaessa. Vammaispalvelun sosiaalityön asiakkaat ovat harvemmin itse aiheuttaneet tilanteensa, joten yhteiskunnallinen leimaaminen sosiaalitoimen asiakkaaksi voi aiheuttaa ongelmia sekä työntekijöille että asiakkaille avun hakemisessa. Vammaispalvelun sosiaalityötä tulisikin tehdä tunnetummaksi osaksi sosiaalipalveluita ja käyttää esimerkkinä paitsi sosiaalityön julkisuuskuvan myös ammatti-identiteetin vahvistamisessa, koska vammaispalvelun sosiaalityön kautta saa mahdollisuuden ymmärtää ihmisen ja hänen elämänsä monimuotoisuutta sekä elämän suunnittelemattomuutta.

Tutkimuksen teon aikana jouduin itse tutkijana pohtimaan kriittisesti omien käsitysteni ja ajatusteni vaikutusta tutkittavaan asiaan. Olin tehnyt aiemmin kolmen kuukauden harjoittelun vammaispalveluyksikössä, joten omien näkemysteni erillään pitäminen tutkimusaineistosta ja haastattelutilanteissa vaati erityistä tarkkuutta. Mielestäni kuitenkin onnistuin tässä muun muassa olemalla haastattelutilanteissa pääasiassa kuuntelijan roolissa pohtien omia mielipiteitäni ja kokemuksiani vain omassa mielessäni. Tutkijan aikaisempi ymmärrys aiheesta on mielestäni myös rikkaus tutkimukselle. Tällöin haastateltavien mielipiteet tulevat mielestäni paremmin ymmärretyiksi ja väärinymmärrysten määrä vähenee.

Tutkijan vähäinen kokemus haastatteluista saattoi vaikuttaa haastattelujen suorittamiseen negatiivisesti. Mahdollisesti, mikäli haastattelukokemusta olisi ollut enemmän, olisi haastattelujen eteneminen voinut vaihdella, ja mahdollisia lisäkysymyksiä olisi voinut tulla esitettyksi enemmän. Haastattelijana keskityin kuuntelemaan haastateltavan sanomaa ja pidin tarkasti huolen omien ajatusteni taustalle jäämisestä ja ohjailusta haastattelutilanteessa, joten tämän takia lisäkysymysten ja tarkentavien kysymysten teko saattoi jäädä liian vähäiselle huomiolle.

Vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudesta tutkimusta on saatavilla erittäin vähän, joten jatkotutkimuksen aiheita löytyy runsaasti. Jatkotutkimuksen aiheena voisi

olla tutkia laajemmin sosiaalityöntekijöiden käsityksiä vammaispalvelun sosiaalityön asiantuntijuudesta. Tutkimuksen toteuttaminen esimerkiksi lomakekyselyn avulla kuntien vammaispalveluiden sosiaalityöntekijöille avaisi laajemman näkökulman vammais- palvelun sosiaalityön asiantuntijuuteen ja mahdollistaisi tulosten yleistettävyyden.

LÄHTEET

Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 2005. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.

Askheim Ole Petter 2008. Personal Assistance in Sweden and Norway: From Difference to Convergence? Scandinavian Journal of Disability Research. Vol. 10, No. 3, 179-190. Luettavissa:

<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a795250963~frm=titlelink> (Luettu 11.11.2010.)

Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Luettavissa: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (Luettu 5.7.2011)

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Eteläpelto Anneli 1997. Asiantuntijuuden muuttuvat määritykset. Teoksessa Kirjonen Juhani, Remes Pirkko & Eteläpelto Anneli (toim.) 1997. Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 86–102.

Hakkarainen Kai, Palonen Tuire & Paavola Sami 2002. Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. Psykologia, 37, 6, 448-464.

Luettavissa: <http://www.tml.tkk.fi/Opinnot/T110.556/2004/Materiaali/asiantuntijuus.pdf> (Luettu 19.4.2011)

Hallintolainkäyttölaki 586/1996.

Hallintolaki 434/2003.

HE166/2008. Hallituksen esitys Lain vammaisuuden perusteella järjestettävien palveluiden ja tukitoimien muuttamisesta

Heikkinen Jarmo 2008. Sosiaalityön ammattikuva sosiaalihuollossa. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista sosiaalitoimiston ammatillisesta sosiaalityötä. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 161. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Henkilökohtaisen avun palvelut Suomessa.

Luettavissa: <http://nordisk.felagsmalaraduneyti.is/samarbeid/brukerstyrt-personlig-assistanse/finland/henkilokohtainen-apu/luku-3.-henkilokohtainen-apu/> (Luettu 22.12.2010)

Hämäläinen Juha & Niemelä Pauli 2006. Jaksamisen edistäminen vaativissa sosiaalialan tehtävissä työyhteisöjä kehittämällä. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 37. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Hämäläinen Juha 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. Kuopion yliopiston julkaisuja. Tilastot ja selvitykset 2/1987. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Hämäläinen Juha 1993. Päätöksenteon eettisiä lähtökohtia sosiaalialan työssä. Teoksessa Niemelä Pauli & Hämäläinen Juha 1993. Sosiaalialan etiikka. Juva: WSOY, 174–177.

Hämäläinen Juha 2007. Sosiaalityön kehittymisen edellytykset ja haasteet Itä-Suomessa. Teoksessa Kosonen Elina (toim.) Puheenvuoroja sosiaalityön tulevaisuudesta Itä-Suomessa. Kuopio: Sosiaalityön Itä-Suomen maisterikoulutusohjelma, 31–36.

ICIDH- 2. International Classification of Functioning and Disability.

Luettavissa: <http://www.sustainable-design.ie/arch/Beta2full.pdf> (Luettu 27.1.2011)

ISFW 2010: Luettavissa: <http://www.ifsw.org/p38000408.html> (Luettu 14.12.2010)

Isoherranen Kaarina 2005. Moniammatillinen yhteistyö. Vantaa: WSOY.

Järvikoski Aila & Härkäpää Kristiina 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Kaikko Kirsi 2007. Kehittyvä sosiaalityö – edellytykset ja vaateet Itä-Suomessa. Teoksessa Kosonen Elina (toim.) Puheenvuoroja sosiaalityön tulevaisuudesta Itä-Suomessa. Kuopio: Sosiaalityön Itä-Suomen maisterikoulutusohjelma, 53–57.

Kananoja Aulikki 2007a. Sosiaalityö ammattina. Teoksessa Kananoja Aulikki, Lähteinen Martti, Marjamäki Pirjo, Laiho Kristiina, Sarvimäki Pirjo, Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 17–23.

Kananoja Aulikki 2007b. Asiakastyön yleiset lähtökohdat. Teoksessa Kananoja Aulikki, Lähteinen Martti, Marjamäki Pirjo, Laiho Kristiina, Sarvimäki Pirjo, Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 98–117.

Karjalainen Pekka 2007. Sosiaalityön osaamisen orientaatiot. Teoksessa Kananoja Aulikki, Lähteinen Martti, Marjamäki Pirjo, Laiho Kristiina, Sarvimäki Pirjo, Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 117–131.

Karvinen Synnöve 1993. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Osajulkaisu 5 teoksessa Karvinen Synnöve 1996. Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio: Kuopion yliopisto, 15–51.

Karvinen-Niinikoski Synnöve, Salonen Jari, Meltti Tero, Yliruka Laura, Tapola-Haapala Maria & Björkenheim Johanna 2005. Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuudennäkymät. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kempainen Tarja 2006. Sosiaalityöntekijät 2015. Teoksessa Vuorensyrjä Matti, Borgman Merja, Kempainen Tarja, Mäntysaari Mikko & Pohjola Anneli Sosiaalialan osaajat 2015. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke (SOTENNA): loppuraportti. Jyväskylä: Opetusministeriö, Euroopan Sosiaalirahasto, Sosiaali- ja Terveysministeriö, Suomen Kuntaliitto, 230–284.

Kiesiläinen Liisa 1998. Vuorovaikutusvastuu. Ammatilliset vuorovaikutustaidot kasvatustyössä. Hämeenlinna: Arator Oy.

Kuusisto-Niemi Sirpa & Kääriäinen Aino 2005. Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta.

Luettavissa:

http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0405/puheenvuoro3_0405.pdf (Luettu 9.2.2011.)

Kähkönen Erja & Kosunen Marjatta 2007. Vammaispalvelun käsikirja. Sosiaalityö. Kouvolan seudun vammaispalvelujen kehittämishanke 2005–2007.

Luettavissa:

http://www.socom.fi/dokumentit/Vammaistyo/vammaispalvelujen_kasikirja.pdf (Luettu 25.11.2010.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977. Kehitysvammalaki.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987. Vammaispalvelulaki.

Launis Kirsti 1997. Moniammatillisuus ja rajojen ylitykset asiantuntijatyössä. Teoksessa Kirjonen Juhani, Remes Pirkko & Eteläpelto Anneli (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 122–133.

Lindén Mirja 1999. Terveystieteiden sosiaalityö moniammatillisessa toimintaympäristössä. Stakes raportteja 234. Saarijärvi: Stakes.

Linnakangas Ritva, Suikkanen Asko, Savtschenko Victor & Virta Lauri 2006. Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen. Stakes raportteja 15/2006. Helsinki.

Loponen Katriina 1994. Vaikeavammaisuuden määrittely. Kuljetuspalvelutarpeen arviointi vammaispalvelulain perusteella. Lapin Yliopisto yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 18. Rovaniemi: Lapin Yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Lähteinen Martti 2007. Sosiaalipolitiikka hyvinvoinnin turvaajana. Teoksessa Kananoja Aulikki, Lähteinen Martti, Marjamäki Pirjo, Laiho Kristiina, Sarvimäki Pirjo, Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 24–65.

Metteri Anna & Hotari Kaisa-Elina 2011. Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-Kustannus, 67–92.

Mäkinen Olli 2006. Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Niemelä Pauli 1993a. Sosiaaliset ongelmat sosiaalialan työn ja ammattietiikan lähtökohdina. Teoksessa Niemelä Pauli & Hämäläinen Juha 1993. Sosiaalialan etiikka. Juva: WSOY, 147–153.

Niemelä Pauli 1993b. Sosiaalityö. Teoksessa Niemelä Pauli & Hämäläinen Juha 1993. Sosiaalialan etiikka. Juva: WSOY, 197–198.

Niemelä Pauli 1993c. Ammattietiikan peruskysymyksiä sosiaalialalla. Teoksessa Niemelä Pauli & Hämäläinen Juha 1993. Sosiaalialan etiikka. Juva: WSOY, 154–172.

Niemelä Pauli 2010. Henkilökohtainen tiedonanto; gradu-seminaari 13.12.2010.

Niemelä Pauli 2011. Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-Kustannus, 13–43.

Niiranen Vuokko 2002. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Juhila Kirsi, Forsberg Hannele & Roivainen Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, 63–80.

Payne Malcolm & Askeland Gurid Aga 2008. Globalization and International Social Work. Ashgate: Great Britain.

Pirttilä Ilkka 1997. Teoria, markkina-analyysi ja futurologinen silmä eksperttiyden ehdonä. Teoksessa Kirjonen Juhani, Remes Pirkko & Eteläpelto Anneli (toim.) 1997. Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 73–82.

Raunio Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rissanen Sari 2007. Hyvinvointiosaaminen: Moniammatillisuuden ja –toimijuuden haaste. Teoksessa Kosonen Elina (toim.) Puheenvuoroja sosiaalityön tulevaisuudesta Itä-Suomessa. Kuopio: Sosiaalityön Itä-Suomen maisterikoulutusohjelma, 23–27.

Räty Tapio 2010. Vammaispalvelut. Vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö. Vaasa: Kynnys ry.

Salmelainen Ulla 2008. Tiedon välittyminen ja rakentuminen kuntoutuksessa. Moniammatillinen asiantuntija yhteistyö ikäihmisten laitosten muotoisessa kuntoutuksessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 98.

Luettavissa:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/7905/tutkimuksia98.pdf?sequence=1>

(Luettu 19.4.2011)

Silvennoinen Markku 2004. Vuorovaikutuksen avaimet. Jyväskylä: Talentum.

Sipilä Anita 2008. Tieto, taito ja etiikka aikuissosiaalityössä. Teoksessa Väisänen Raija & Hämäläinen Juha (toim.) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A. 6:2008. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy SOCOM, 46–89.

Somerkivi Pirjo 2000. ”Olen verkon silmässä kala” Vammaisuus, kuntoutuminen ja selviytyminen sosiaalisen tuen verkostoissa. Kuopion yliopisto, Vammaistutkimusyksikkö.

Sosiaali- ja terveysministeriö Kuntainfo 4/2009 Vammaispalvelulain muutokset 1.9.2009 lukien.

Luettavissa: <http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/view/1418362>. (Luettu 20.9.2010; 31.1.2011.)

Sosiaalihuoltolaki 710/1982.

Sosweb – sosiaalityön työmenetelmät.

Luettavissa: <http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/sivut/tyomenetelma.htm#> (Luettu 9.2.2011)

SOTENNA loppuraportti. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke. Vuorensyrjä Matti, Borgman Merja, Kemppainen Tarja, Mäntysaari Mikko & Pohjola Anneli 2006. Jyväskylä: Opetusministeriö, Euroopan Sosiaalirahasto, Sosiaali- ja Terveysministeriö, Suomen Kuntaliitto.

Luettavissa:

https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/sto/tutkimus/sotenna_loppuraportti_2006.pdf (Luettu 9.11.2010.)

Suomen perustuslaki 199/731.

Suomen vammaispoliittinen ohjelma. VAMPO 2010 – 2015. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Luettavissa: http://www.vane.to/vampo_verkko.pdf (Luettu 22.9.2010; 13.1.2011.)

Trevithick Pamela 2007. Social work skills. A practice handbook. Open University Press.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Latvia: Tammi.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki 2009.

Luettavissa: <http://www.tenk.fi/ennakkoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf> (Luettu 23.2.2011.)

Vammaisneuvoston selonteko vammaispolitiikasta 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Luettavissa:

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3655.pdf&title=Valtioneuvoston_selonteko_vammaispolitiikasta_2006_fi.pdf (Luettu 4.11.2010)

Väisänen Raija 2008: Tieto, taito ja etiikka- sosiaalityön asiantuntijuus. Painamaton luentosarja Sosiaalityön ammatillisuus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopisto, kevät 2008.

Väänänen-Fomin Marja & Pakarinen Eine 2007. Miksi minulle ei myönnetä lääkärin määräämää vammaispalvelulain mukaista kuljetuspalvelua? Teoksessa Kosonen Elina (toim.) Puheenvuoroja sosiaalityön tulevaisuudesta Itä-Suomessa. Kuopio: Sosiaalityön Itä-Suomen maisterikoulutusohjelma, 91–97.

Ylinen Satu 2008. Gerontologinen asiantuntijuus. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 155. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Yliruka Laura 2000. Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Helsinki: STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Työpapereita 2/2000.

LIITTEET

Liite 1.

Teemahaastattelu:

1. Taustatiedot

- koulutus
- työkokemus sosiaalityössä
- miksi vammaispalvelu

2. Toimintakyky ja osallisuus

- toimintakyvyn arviointi
- osallisuuden toteutuminen
- osallisuuden toteutumisen estäviä tekijöitä

3. Tiedollinen asiantuntijuus

- millaista tietoa/mistä tietoa
- vammaispalvelun sosiaalityön erityinen käytäntötietous
- työkokemuksen ja elämäkokemuksen merkitys työssä/asiantuntijuudelle
- sosiaalisen asiantuntijuus
- moniammatillisuus

4. Taidollinen asiantuntijuus

- ammatilliset työtaidot
- vuorovaikutustaidot
- työn arviointi

5. Eettinen asiantuntijuus

- oman työn merkitys asiakkaan tilanteen parantamiseksi
- eettiset ristiriidat
- onko keskeisiä eettisiä periaatteita
- työyhteisöltä saatava tuki
- jaksamiskeinot työssä

6. Henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessi

- esimerkki päätöksentekoprosessista, jossa asiantuntijuus ns. koetuksella
- päätöksentekoprosessin kuvailu lyhyesti

- tiedollisen, taidollisen ja eettisen asiantuntijuuden paikat päätöksentekoprosessissa?
- henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessin erityisvaatimukset asiantuntijudelle
- keskeiset asiat asiantuntijuuden kannalta henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa
- oman asiantuntijuuden kehittäminen henkilökohtaisen avun päätöksentekoprosessissa
- muuta aiheeseen liittyvää?

Liite 2.

Esimerkki aineiston redusoinnista

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus
Arviointia (toimintakyvyn) pitäis kyetä tekemään hyvin monissa konteksteissa.	toimintakyvyn arviointi monissa konteksteissa
Ja et se käytännön tieto mitä tarvii niin vammaispalvelu menee sen koko arkielämän, päivittäisen toiminnan läpi niin siellä voi olla mitä tahansa.	käytännön tieto arkielämää koskevaa tietoa
Se ei sitten osallisuus toteudu eikä siinäkään välttämättä jos omainen haluaa välttämättä olla avustajana.	osallisuus ei ehkä toteudu jos omainen avustajana
Kyllä se (moniammatillisuus) useimmissa tapauksissa on, mut joissakin voi olla hyvinkin ohut. Asiakas viime kädessä määrittää sen et mitenkä laaja tai paljon sitä (moniammaillista yhteistyötä) tehdään.	moniammatillisuutta on joskus hyvin ohutta asiakas päättää millaista moniammatillista yhteistyötä
Haasteen siihen tuo miten saa sen todellisen toimintakyvyn esille.	haasteena todellisen toimintakyvyn esille saaminen

Liite 3.

Esimerkki aineiston klusteroinnista

Alakategoria	Yläkategoria	Yhdistävä luokka
<ul style="list-style-type: none">• Asiantuntijuuden kehittäminen• Työn kehittyminen• Jatkuva kehittäminen	<ul style="list-style-type: none">• Arvioinnin merkitys	<ul style="list-style-type: none">• Reflektiivisyys
<ul style="list-style-type: none">• Kehityskeskustelut• Palaverit / kokoukset• Keskustelu työyhteisössä• Johtaja arvioijana	<ul style="list-style-type: none">• Keskustelu arvioinnissa	<ul style="list-style-type: none">• Reflektiivisyys